ЗАМАН ГАРАЈЕВ

ДӘҺНӘ ЗИЈАЛЫЛАРЫ

ЗАМАН ГАРАЈЕВ

ДӘҺНӘ ЗИЈАЛЫЛАРЫ

"Шуша" нәшријјаты
Бакы - 2000

Г 026(2000)

Редактору **Мә'лумат Нурәддинов,**
филолокија елмләри намизәди

Заман Гарајев. Дәһнә зијалылары. Бакы, "Шуша" нәшријјаты - 2000 - 152 с.

Кәндимизин саглам руһлу өвладлары Мә'лумат Нурәддинова вә Чаваншир Фејзијевә мәсләһәтләри вә көмәкләрини әсиркәмәдикләри үчүн миннәтдарлыгымы билдирирәм.

Үз габығындакы шәкилдә биринчи чәркәдә солдан Кәрәм Әбдүррәһимов, Исмајыл Гәдирли, Мүтәллиб Чәләбијев, икинчи чәркәдә солдан Шәриф Хасмәммәдов, Нәби Нәбијев, Әзиз Чәфәров.

Шәкил 1929-чу илдә чәкилмишдир.

Г $\frac{051(Л-041)}{051-026(053)2000}$ Сифаришлә

БӨЈҮК ДӘҺНӘ ҺАГГЫНДА

Шәкинин гәдим кәндләриндән олан Бөјүк Дәһнә Бакыдан 330 километр аралы, Труд-Сарыча дүзәнлијинин гәрбиндәдир. Дәһнә чөлләри чәнубдан Боз дага гәдәр узаныр. Бөјүк Дәһнә сагдан Кичик Дәһнә кәнди вә чөлләри, солдан исә Сучма кәнди вә чөлләри илә һәмсәрһәддир. Гах рајонунун чөлләриндәк узанан Ачыноһур көлүнүн бир һиссәси Бөјүк Дәһнәнин әразисиндәдир.

Дәһнә "дәһан" сөзүндәндир. "Дәһан" фарсча огуз-агыз демәкдир.

Мәнбәјини Дагыстанын гарлы дагларындан көтүрән Дәһнә чајы өз мәчрасы илә узун јол гәт едиб, Чәфәрабад кәндиндән кечдикдән сонра алчаг дагларын арасында ачдыгы дәрәләрлә чәнуба ахыр. Чај ахынынын дар дәрәдән дүзәнлијә чыхдыгы јерә Дәһнә дејилир. Бурда чај ана хәтдән бир нечә арха ајрылыр. Дәһнә һәм дә ана хәтдән ајрылан архын башлангычы демәкдир.

Индики әразидә дөрд-беш обадан ибарәт олан Бөјүк Дәһнә бизим ерадан нечә мин ил әввәл дә мөвчуд олуб, Албан дөвләтинә дахил олан Минкәчевирин әтраф кәндләриндән бири иди. Дәһнәлиләр Минкәчевирә атла, улагла, јахуд пијада кедир, нар мөвсүмүндә Самух мешәсиндән нар, балыг мөвсүмүндә исә Күр балыгчыларындан балыг алыб кәтирирдиләр. Тәсәррүфатда, мәишәтдә ишләнән әшјалары, аләтләри Минкәчевир базарындан алырдылар. Дәһнәнин Шәкијә нисбәтән Минкәчевирлә әлагәси даһа сых вә мөһкәм иди. Бу һал өзүнү ләһчәдә инди дә һисс етдирмәкдәдир. Мүасир дәһнәлиләр Шәки ләһчәсиндә дејил, Гарабаг ләһчәсинә јахын олан бир ләһчәдә данышырлар.

Бизим ерадан әввәл биринчи әсрдә азәрбајчанлылар өз торпаглары угрунда ромалыларла вурушмушлар. Бу барәдә бөјүк дәһнәли алим Кәрәм Әбдүррәһимовун "Гәдим азәрбајчанлыларын Рома истилачыларына гаршы мүбаризәси" адлы елми әсәриндә кениш мә'лумат верилмишдир.

Бабаларымыз чәсарәтлә дөјүшәрәк јаделлиләрә диван тутмуш, Помпејин сәркәрдәлик етдији Рома гошунуну сыныг салыб кери гајтармышлар. Бу јерләрдән тапылан ки-

табәләрдә — јазылы дашларда о дөврүн мүәјјән изләри галмышдыр. Һәмин китабәләрин бир нечәси әсримизин әввәлләриндә кәнардан кәлән намә'лум шәхсләр тәрәфиндән һара исә апарылмышдыр. О дашлардан бири һал-һазырда Күрҹүстан Дөвләт Тарих Музејиндәдир. Үстүндә јунан јазысы олан бу даш китабә 1902-чи илдә Бөјүк Дәһнәнин харабалыгларындан тапылараг Тифлисә апарылмышдыр. Бу сәтирләрин мүәллифи 1983-чү илдә Тифлисдә јарадычылыг е'замијјәтиндә оларкән ады чәкилән музејдә һәмин дашы көрүб, фотошәклини чыхартдырмыш, "Ипәкчи" гәзетиндә чап етдирмишдир. Биринчи әсрә аид олан бу дөрдкүнч китабәнин узунлугу 145, ени 50, галынлыгы 25 сантиметрдир. Китабәдә дејилир: "Хејирхаһ Евнонун хатирәси наминә Ели Јасон". Дашын ашагы һиссәсиндә бир нечә намә'лум ишарә дә вар (китабәнин илк фотошәклини 1904-чү илдә В. В. Латишев чап етдирмишдир).

Дәһнәлиләр та гәдимдән әкинчилик, малдарлыг, багчылыг, гисмән дә овчулугла мәшгул олмушлар. Јералты газмаларда јашајан әһали әсрләр кечдикчә чиј кәрпичдән тикилмиш дахмалара көчмүшдүр. XVIII әсрдә исә Дәһнәдә үсту кирәмитли евләрә тәсадүф едилир.

Әсримизин әввәлләринәчән кәнддә бир-ики молладан савајы, јазыб-охумагы бачаран јох иди. Әһалинин 98 фаизи савадсыз иди.

Дәһнәлиләрин маарифләнмәсиндә Истамбул дарүлфүнунун мә'зуну Исмајыл Гәдирлинин хидмәтләри әвәзсиздир. О, 1914-чү илдә кәнддә јени үсуллу мәктәб ачмышдыр.

Совет һакимијјәти илләриндә Бөјүк Дәһнәдә мaариф, сәһијјә ишләри хејли кенишләнмишдир. Һазырда бурда ики орта мәктәб, ушаг багчасы вә көрпәләр еви, китабхана, клуб, хәстәхана вар.

Бөјүк Дәһнәдән Бөјүк Вәтән мүһарибәсинә 700 нәфәр кедиб, онлардан 250-си дөјүшләрдә һәлак олуб.

Дәһнәлиләр Гарабаг савашында да икидликләр көстәрмишләр. Бу савашда шәһид олан һәмјерлиләринин хатирәсини әбәдиләшдирмәк үчүн кәнддә абидә учалдылыб.

Дәһнәлиләр зәһмәткешдирләр, јашајышларыны һалал әмәк үзәриндә гурублар. Бурда хошбәхт аиләләр, саглам нәсилләр, тәмиз виҹданлы инсанлар чохдур.

Лакин көзәл инсанлары олан көзәл кәндимиз нөгсанлардан хали дејил. Бурда тәк-тәк олса да, тәнбәлә, пахыла, даркөзә, хаинә, түфејлијә, огруја, һәтта гатилә тәсадүф олунур. Бу бәд әмәлләри төрәдән сәбәб нәдир? Бунун башлыча сәбәбини кәндимиздә башланан јенидән савадсызлашмагда ахтармаг лазымдыр. Али тәһсил алыб гајыданлар өз ишләрини битмиш һесаб едиб елм өјрәнмир, мүталиә етмир, сејид чәддинә архајын олан кими, көһнә биликләринә архајын олуб, асудә өмүр сүрүрләр. Одур ки, кәндимиздә јенидән савадсызлашма таун кими кениш јајылмагдадыр.

Кәндимиздән чәми беш алим чыхыб. Бизим Бөјүк Дәһнәдән ики дәфә кичик олан гоншу Охуд кәнди исә республикаја 70 елмләр намизәди, 39 елмләр доктору вериб (дәһнәлиләр, бу ҹүмләни ики дәфә охујун!).

Бу китаб илк тәшәббүсдүр. Бура адлары дүшмәјәнләр инҹимәсинләр, чүнки һамыны әһатә етмәк мүәллифин имкан даирәсиндән кәнардыр. Үмид едирик ки, кәнч гәләм саһибләри бу тәшәббүсә гошулуб, бу сәпкидә јени китабын мејдана чыхмасына наил олачаглар.

ДОГГАЗ ВӘ ТАЈФАЛАР

Софулар	Гобугырағы
Тирдоггаз	Һачырәһимушағы
Һаргуллар	Чыртдар
Дәлләкли	Нәбиләр
Имамушағы	Исмиханлы
Садыгушағы	Оба
Нуһлар	Баламәммәдли
Салаһлы	Һачымәммәдли
Зәјәмушағы	Мүшталылар
Јүзбашылы	Бичәчанлы
Ахсагмәләкли	Намазушағы

ЛӘГӘБЛӘР

Дығыды Кәрәм
Салдат Абдулла
Тат Абдулла
Чолаг Гәдир
Сүзән Һүрү
Хыртдан Сүлејман
Выјвыј Јусиф
Чин Мәчид
Дәли Абдулла
Симбалдыроғлу Сирач
Мыхды Мәһәммәд
Дәнбәлән Мәһәммәд
Чыр Һачы
Узун Түкәзбан
Дүмбүл Рәшид
Худ Рәшид
Кор Рәшид
Шеши Шәфигә
Чымыдыг Әләшрәф
Потан Мүрсәл
Әтлик Исмајыл
Ешшәк Абыш
Пуч Маһмуд
Әвәчи Зејвә
Чөпчү Кәрим
Чанты Мүрсәл
Чопур Мәммәд
Кар Әсабәли
Лығыр Әһмәдиjjә
Лангыдар Кәрим
Јетим Кәрим
Коса Нифталы
Чолаг Паша
Тын Мурад
Тајтаг Рәһим
Коса Нәби
Хорт Ибраһим
Чиган Чамал
Тамтам Камал
Кечәл Аға
Кор Шабан
Сачаг Салман
Диләнчи Абузәр
Нанај Исмајыл
Тәпәл Исфәндијар
Әјри Муса
Дыбыды Әбдүррәһим
Парт Бајрам
Зурначы Мусабала
Ахсаг Еминәхатын
Сағсаған Шәмил
Чытырыг Мәһәммәд
Шәтәл Мәһәммәд
Чәп Хыдыр
Гурдоғлу Әһмәд
Кечәл Алгубад
Чүлү Зәкәријјә
Тонпул Бәбиш
Палчыг Мәһәммәд
Газ Һәсән
Долча Мәһәммәд
Футбол Мәһәр
Нахырчы Адыкөзәл
Овчу Самајыл

ЧӨЛ АДЛАРЫ

Малыја
Гаратәпә
Очаггарағач
Ачыноһур дүзү
Боз
Учбоз
Гыјсаз
Ганырма
Гарағанлы
Гамышлыг
Сарыторпаг
Сәрчәли
Көдәк һәнд
Гырх һектар
Сулу горуг
Алчанлы
Түлкүлү
Хырдаговаглар
Һајусуб

Бөјүк Дәһнәдә ишләнән бә'зи диалект сөзләри

Исриф - гәнаәт
Чана - пис
Гәрәл - норма
Чирә - норма
Нәжир - чох, бол
Тәмшијәт - тәрбијә
Пожма - һәрәнин бир тәрәфдән гамарламасы
Бомбу - чөрәк, көмбә
Зәллә - бәрк адам, гыјымсыз
Мытгысы - хәсис
Гапсамаг - мәнимсәмәк, тутмаг
Һәрөзләнмәк - ачыгланмаг
Һәмәјир - ијәшән, чәкишән
Пүфә - әләнмиш саман
Пүш - нарын гуру пејин
Пүштә - үстү чәпәрләнән тирә
Лүјән - тахылын јетишән вахты
Һәнд - чәлтик тарласы
Мәзәр - дөшлүк, өнлүк
Чолпумаг - күчсүзләшмәк, имкансызлашмаг
Кешкәл - чәлтик бечәрән
Дагга - тахыл өлчән габ

Вајсынгуру - һеч нәјә јарамајан, хејирсиз
Һәлләһуш - јелбејин
Суфа - һәјәтдә тикилән јардымчы бина
Даданаг - өјрәнчәли
Зивах - зәиф, арыг
Загар - јекәгарын
Гоо - гаты хөрәк
Чоо - алча мәти
Инкәлмәк - үзүлмәк
Улу - ипәкгурдунун дөрдүнчү јухусу
Гарајаныг - судан дојмајан
Калафа - гују, чөкәк
Тәфкеш - лај, гат
Лонгуш - ишбачармајан
Ләнбә - тәнбәл
Сыпыхмаг - арадан чыхмаг
Чүлүк - јерсиз данышан адам
Китил - ипәкгурдуна верилән хырда јарпаг
Шејран - јалтаг
Күнә - ипәкгурдунун алтындан чыхан чырпы
Һиккә - тәрс
Дөјсындыр - зорла дүзәлән иш
Пыртдама - хөрәк адыдыр
Чуртал - хөрәк адыдыр
Ејмәнмәк - горхмаг
Ләмјесир - јетим, кимсәсиз
Елти - гардаш арвадларына верилән ад
Едиләшмәк - дејишмәк
Лортлуг - зарафат
Әсвәнд - көзләнилән мәгам
Вәләнкәз - јекә, јөндәмсиз
Гәтрәәм - залым, гыјымсыз
Говазаг - әшјаларын кисәләрә сәлигәсиз јыгылмасы
Гарагатта - ләпәси гара гоз
Әнбиз- анбар
Һајталанмаг - ачыгланмаг
Дәнки - үзүм дәнләмәк үчүн һөрүлән сәбәт
Әдәбхана - туалет
Салтав - һәјәтдә јардымчы бина
Јантај - һәјәтдә јардымчы бина

Силлаһ - сајмаг, һесаба алмаг
Мәләрчин - һејва нөвүдүр
Күләнбир - зәмијә верилән сон су
Шәпәләк - шапалағын әкси, бармагларын уч-уча јығылыб кичилдилмәси
Чәчә - мис каса
Тосар - тава
Зирчик - шитәнки, зәһләтөкән
Һәшәвар - талвардан сәпәләнән от вә хәзәл гырыглары
Шундул - јарамаз, јерсиз һәрәкәт едән адам
Чожахар - һәјасыз, абырсыз, үзлү
Күјәр - битки нөвүдүр
Чөлкә - јерин чөкәк һиссәси, су дајанан јер
Шывырты - јаш чубуг
Шумал - чәкил ағачларынын дүз будағы
Бајангуламаг - јухунун гачмасы, јата билмәмәк
Парпы - јашыдларына нисбәтән бәдәнчә бөјүк ушаг
Хорт - дул гадын әрә кедәркән јаны илә кәтирдији ушаг
Хортдаг - көкүндән лахлајыб әјилән мејвә ағачы
Боғарсаг - бир јерә чағрылан адамын өзү илә кәтирдији адам
Шинимәк - дајаныб дирә-дирә бахмаг
Дамдам - әзилиб кисәјә долдурулан үзүмдән ахан дамлалар
Сәби - ушаг

Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндә иштирак едән дәһнәлиләр:

А) Һәлак оланлар:

1. Мустафајев Кәрәм Танрыверди оғлу
2. Мустафајев Мәһәррәм Рәшид оғлу
3. Бәбишов Гурбан Бәбиш оғлу
4. Исмајылов Јунус Идрис оғлу
5. Абдуллајев Пәнаһ Гасым оғлу
6. Салманов Бәһлул Бахыш оғлу
7. Рәсулов Рәсул Бахыш оғлу
8. Шүкүров Нургәләм Нурәддин оғлу
9. Гарајев Нашир Нәсруллаһ оғлу
10. Садыгов Заһид Манаф оғлу

11. Садыгов Алгузу Мәммәдалы оғлу
12. Садыгов Ҹумалы Гара оғлу
13. Јусифов Јусиф Молламири оғлу
14. Абдуллајев Вәсил Әмкиши оғлу
15. Исрафилов Һәмид Ҝүләһмәд оғлу
16. Ширинов Сә'ди Мәммәд оғлу
17. Ширинов Иззәт Мәммәд оғлу
18. Һаҹыјев Гурбан Һаҹы оғлу
19. Нәбијев Мәммәдиҹјә Надир оғлу
20. Һүсејнов Мәммәдаға Таһир оғлу
21. Хәлилов Сәттар Мәммәдкәрим оғлу
22. Хәлилов Ағакиши Мәммәдкәрим оғлу
23. Сүлејманов Рәҹәб Сүлејман оғлу
24. Нәбијев Нәби Јунус оғлу
25. Мәммәдов Мүршүд Гурбан оғлу
26. Мәммәдов Ризван Гурбан оғлу
27. Мәммәдов Әрзиман Гурбан оғлу
28. Әзизов Ширәли Әзиз оғлу
29. Балаҹајев Ибраһимхәлил Абдусалам оғлу
30. Фејзијев Салеһ Бәшир оғлу
31. Хәлилов Ибраһимхәлил Мәһәммәд оғлу
32. Јусифов Ваһид Рәҹәб оғлу вә с.

Ҹәми 250 нәфәр.

Б) Мүһарибәдән гајыданлар:

1. Фејзијев Әјјуб Бәшир оғлу
2. Әлијев Зәкәријјә Бајрам оғлу
3. Һәшимов Нағы Закир оғлу
4. Исмајылов Абузәр Һәмид оғлу
5. Фәрзијев Ҹаван Исфәндијар оғлу
6. Рәһимов Охујаз Әбдүрәһим оғлу
7. Хәлилов Әһмәд Абдухалыг оғлу
8. Јусифов Бүнјад Һасан оғлу
9. Јусифов Ҹаһан Һасан оғлу
10. Нурәддинов Моллаға Мәликәли оғлу
11. Нәбијев Кәрәм Нәби оғлу
12. Һаҹыјев Тәрлан Һаҹы оғлу
13. Исмајылов Исмајыл Мәһәр оғлу
14. Исмајылов Ағаширин Мәһәр оғлу

15. Исмајылов Гурбанәли Мәһәр оғлу
16. Абдуллајев Шөвкәт Салам оғлу
17. Пашајев Ибадуллаһ Абдулла оғлу
18. Әмкишијев Атамкиши Вәсил оғлу
19. Рәһимов Мәммәд Һасыл оғлу
20. Ширинов Билал Идрис оғлу
21. Сејидов Гағамкиши Ҹавад оғлу
22. Мәммәдов Ширин Мүтәллиб оғлу
23. Мәммәдәлијев Әлислам Гасым оғлу
24. Әһмәдов Мүзәффәр Заһид оғлу
25. Әһмәдов Јагуб Бәкир оғлу
26. Салаһов Мәһәммәд Аслан оғлу
27. Салаһов Салеһ Аслан оғлу
28. Сүлејманов Сүлејман Пирмәммәд оғлу
29. Микајылов Ваһид Микајыл оғлу
30. Мәммәдов Ҹәркәз Әзиз оғлу
31. Мә'симов Сәдрәддин Һәшим оғлу
32. Исмајылов Исмајыл Идрис оғлу
33. Јусифов Јусиф Ҹалал оғлу
34. Јусифов Кән'ан Ҹалал оғлу вә с.

Ҹәми 450 нәфәр

ГАРАБАҒ САВАШЫНДА ШӘҺИД ОЛАНЛАР ВӘ ИТКИН ДҮШӘНЛӘР

1. Валеһов Фәраһим Низамәт оғлу
2. Исмајылов Азад Фирудин оғлу
3. Балоғланов Әсәд Шаһид оғлу
4. Мәммәдәлијев Мүтәллим Мәммәдалы оғлу
5. Әһмәдов Сүлејман Мәһәммәд оғлу
6. Оруҹов Меһман Абдурраһман оғлу
7. Абдуллајев Бәһруз Ҹума оғлу
8. Һаҹыјев Низам Сталин оғлу
9. Әскәров Теһран Баһадыр оғлу
10. Сејидов Елдар Бидон оғлу
11. Нуһов Фәтәли Фидаил оғлу
12. Исмајылов Нурәли Мәһәр оғлу
13. Исмајылов Илһам Мәммәдҹамал оғлу
14. Гәдиров Натиг Әлфидајә оғлу
15. Адыкөзәлов Шәфи Имамсәдин оғлу

БӨЈҮК ДӘҺНӘ ГӘЗЕТ СӘҺИФӘЛӘРИНДӘ

Бөјүк Дәһнә кәнди "Коммунист" колхозунун комсомол тәшкилатында комсомола гәбул иши кет-кедә чанланыр. Комсомол тәшкилатчысы Әзизов Солтан јолдаш комсомолда олмајан колхозчу кәнчләрлә јахшы ишләјир. О, партија вә һөкумәтин гәрарлары илә колхозчу кәнчләри таныш едир. Онларын теоретик билијинин артырылмасына чалышыр.

Әзизов јолдаш колхозда габагчыллыг көстәрән кәнч оғлан вә гызларын комсомола гәбулу илә дә мәшғул олур. Сон заманларда бу комсомол тәшкилатында Хонча Илјаз гызы, Ругијјә Әбдүрраһим гызы, Әтирназ Алхаз гызы, Мәккә Әлисавад гызы вә башга јолдашлар комсомола гәбул едилмишдир. Онлар колхозун ән јахшы стахановчулары сырасындадырлар.

"Нуха фәһләси", 26 сентјабр 1939-чу ил.

Бөјүк Дәһнә колхозунда 1939-чу илдә бир атчылыг фермасы тәшкил едиләрәк бураја 35 ат алынмышдыр.

...Боғаз атлары дуруға гошараг онлары һәддән артыг ишләдирләр. Дуруға гошулан атлардан бирисинин баласы Јевлахдан кәлән заман машын алтында галыб, тәләф олмушдур. Дикәринин баласыны исә чанавар јемишдир. Дуруға гошулан атлардан сәккизи бала салмышдыр.

"Нуха фәһләси", 28 октјабр 1940-чы ил.

Бөјүк Дәһнә кәнд орта мәктәбинин сон синиф шакирдләри мәктәби ә'ла гуртармаг уғрунда бир-бири илә јарышырлар. Шакирдләрдән Вәзифә Бабајева, Сүбһан Әфәндијев вә Ибадуллајев јолдашлар имтаһан вермиш олдуглары бүтүн предметләрдән ә'ла гијмәт алмышлар.

Шакирдләр имтаһан заманы бөјүк активлик көстәрирләр. Мәктәбин башга синифләриндә дә јаз јохлама имтаһанлары мүвәффәгијјәтлә апарылыр.

"Нуха фәһләси", 28 мај 1941-чи ил.

Кәнч коммунист Рзајева Шаханым вә Шыхәлијева Еминәхатун јолдашлар 1939-чу тәсәррүфат илини јүксәк мәһсул или етмишләр. Онлар агротехники тәдбирләрдән вә өзләринин зәнкин тәчрүбәсиндән истифадә едәрәк һәр һектардан 12 сентнер әвәзинә 25 сентнер јүксәк кејфијјәтли түтүн вермиш вә 1940-чы ил Үмумиттифаг Кәнд Тәсәррүфаты Сәркисиндә иштирак етмәк һүгугу газанмышлар.

"Нуха фәһләси", 30 јанвар 1940-чы ил.

Үлфәт Сәмәдов Нуха МТС-нин адлы-санлы тракторчусудур. О, 1939-чу илин тәсәррүфат планларыны јүксәк иш нүмунәләри илә јеринә јетирмишдир. Үлфәт бир "СТЗ Нати" трактору илә 500 һектар әвәзинә, 813 һектар јер шумламыш вә јаначаға да 40 килограм гәнаәт етмишдир.

"Нуха фәһләси", 22 феврал 1940-чы ил.

Бөјүк Дәһнә кәнди "Коммунист" колхозунда Осман Һачыаға оғлу, Исрафил Сәмәд оғлу вә Төһфә Кәрим гызы кәлләрин јаза көк вә сағлам чыхарылмасы ишинә артыг фикир верирләр.

60 јашлы колхозчу Исрафил Сәмәд оғлунун бәсләдији кәлләр олдугча көкдүр. Онун өһдәсиндә олан 6 тај кәлин һамысы ишә јарарлыдыр.

"Нуха фәһләси", 29 феврал 1940-чы ил.

Бөјүк Дәһнә кәнди "Коммунист" колхозу јанында олан илк партија тәшкилаты коммунистләрин вә партијада олмајан болшевикләрин сијаси билик сәвијјәләринин јүксәлмәси ишиндә чох јарытмаз мәшғул олур. Балачајев Ибраһимхәлил, Мәммәдов Валеһ вә Рәһимов Әлиһүсејн кими коммунистләр партија тарихини һәлә охумаға башламамышлар. Партија тәшкилатчысы Аббасов Нурмәммәд јолдашын дедијинә көрә коммунист Әбди Чаббарлы, Рзајева Шаханым, Әфәндијев Шакир партија тарихини дәриндән-дәринә өјрәнирләр.

"Нуха фәһләси", 6 апрел 1940-чы ил.

Бөјүк Дәһнә кәнди "Коммунист" колхозунун сәдри Сәфәрәли Һачыјев баш һесабдар Ибраһимхәлил Балачајев вә әлалтыларыны колхозун мүһүм участокларына сохараг онларын васитәсилә колхозда чүрбәчүр јарамазлыглар төрәтмәклә мәшғул олмушлар. Бу "рәһбәрләр" һесабдар мүавини Тејмур Нәбијевин, анбар мүдири Тачәддин Идрис оғлунун, Пирмәммәд Сүлејман оғлунун, хырман комиссијасы сәдри Дашдәмир Сәлим оғлунун васитәсилә колхозун күлли мигдарда чәлтијини мәнимсәмишләр. Онлар колхозчуларын әмәк күнүнә пајланмасы үчүн ајрылмыш чәлтикдән 23 тон мәнимсәмиш вә сатыш үчүн ајрылан 9 тон чәлтији дә дост-ашналара сатмышлар. Анбарда галан чәлтијә тоз-торпаг гатмагла өз чинајәтләринин үстүнү өртмәк истәмишләр.

"Нуха фәһләси", 18 апрел 1940-чы ил.

Бөјүк Дәһнә кәнд совети јанында олан гираәтхана сон күнләрдә нүмунәви шәклә салынмышдыр. Гираәтхана ишчиси Рзајева Шаханым өз ишинә бөјүк диггәт көстәрмәклә охучулара даһа јахшы мәдәни хидмәт етмәјә чалышыр. Колхозчулар вә истираһәт вахтларында бураја һәвәслә кәлирләр.

"Нуха фәһләси", 3 јанвар 1941-чи ил.

Бөјүк Дәһнә кәндиндәки су дәјирманы чохдандыр ки, ишләмирди. Колхоз дәјирман бинасыны тә'мир етмиш, су архыны дүзәлтмишдир. Дәјирман инди там күчү илә ишләјир. Колхозчулар дәнләрини раһатча бурада үјүдүрләр.

"Нуха фәһләси", 26 феврал 1946-чы ил.

Бөјүк Дәһнә колхозунун фермасында дөл кампанијасы мүвәффәгијјәтлә давам едир. Бу күнләрдә бир гојун 3 гузу доғмушдур. Бир кечидән дә 3 бала алынмышдыр.

"Нуха фәһләси", 22 феврал 1948-чи ил.

Бөјүк Дәһнә кәнд совети ичраијјә комитәсинин сәдри Сирач Әфәндијевин иш үсулу нечә ишләмәмәк үчүн бир нүмунәдир. Бу үсулу гысача белә ифадә етмәк олар: депутат вә фәалларла әлагәсизлик, колхоза узагдан рәһбәрлик, кәнд совети ишиндә ағыр тәрпәнмәк вә шәхси нүмунә көстәрмәмәк. Чыхарылан гәрарлар јеринә јетирилмир. 22 апрелдә кәндә су булағы чәкмәк һаггында гәбул едилмиш гәрар кағыз үзәриндә галмышдыр.

"Нуха фәһләси", 23 ијун 1950-чи ил.

Бөјүк Дәһнә кәндиндәки "Коммунист" колхозунун үзвү Һачы Һачымуса оғлу колхозун тохмачар бағларына јахшы гуллуг едир. О, бағларын әтрафыны möһкәм бәркитмишдир.

Абадлыг вә јашыллыг севән Һачы аз бир вахтда кәнд күчәләринин кәнарларына, мәктәб һәјәтинә 450 әдәд чинс мејвә ағачы вә 1200-ә гәдәр тохмачар басдырмышдыр. Әкдији ағачлары сә'јлә бечәрир.

"Нуха фәһләси", 19 нојабр 1950-чи ил.

Республикамызын Ачыноһур, Күр вә Иора чајлары арасындакы нефтли-газлы рајонлары газлылыг чәһәтчә бөјүк мараг тәшкил едир.

Ачыноһур нефтли-газлы рајонунун чәнуб зонасында мүәјјән едилмиш гарышыглар газлылыг чәһәтчә чох мараглыдыр. Бу гарышыгларда мәһсулдар гат вә олигосен-миосен чөкүнтүләри илә әлагәдар олан зәнкин газ јатаглары тапыла биләр.

"Елм вә һәјат" журналы, N 1, 1964-чү ил.

ДӘҺНӘЛИЛӘР БАРАМАДАН ИМТИНА ЕДИР

Азәрбајчанда, хүсусән дә, республикамызын дағәтәји бөлкәләриндә өз һалал зәһмәти, алын тәри илә јашајан кәнд адамларымызын һамысыны 40 күн әрзиндә варландырмаг олар.

Барамачылыгла мәшғул оланлар јахшы билирләр ки, ипәк гурду ојанан вахтдан барама там һасил олана гәдәр гырх күн кечир.

Ингилабдан габаг бизим кәндә барамачынын газанчы малдарын, тахылчынын газанчындан чох оларды. Он пуд барамасы олан күмдар әлли тағар (бир тағар ијирми пуддур) тахыл һасил едән әкинчини газанчда үстәләјирди.

Барамачыларын әмәји Совет һөкумәтинин илк илләриндә дә јүксәк гијмәтләндирилирди. Барама дәнләнәндә Шәкидәки заводун нүмајәндәси кәндә кәлир, кәндлидән бараманы аланда пулуну нәгд өдәјирди. Онча пуд барама сатан адам онун пулуна 400 гојун ала биләрди. О сәбәбдән дә күмчүлүк бизим кәндә чох јахшы инкишаф етмишди.

Көзүмү ачандан ону көрмүшәм ки, ата-бабаларымыз бағ салыр, тохмачар әкир, онлара хүсуси гајғы көстәрирләр. Һәтта бағда чох јер тутан ири ағачлары - әрији, гозу кәсиб һәмин саһәјә дә тохмачар салырдылар. Илбоју пәрванә кими чәкил бағларынын башына доланар, белләјәр, күбрәләјәр, сулајардылар. Бағын алағыны едәр, отуну бичәрдиләр. Күмдара бағында әкмәк үчүн шитил лазым оланда гара тутун тохумуну ләкә сәпәр, ону тохмачар оланадәк бөјүдәрди. Тохмачарлары әкәрәк бағындакы сејрәклији арадан галдырарды. Үч илдән сонра бојну вурулан тохмачар чәкил, даһа бир нечә ил сахландыгдан сонра исә бөјүјүб кәр оларды. Кәр ијирми-отуз чәкилин јарпағындан чох јарпаг верәрди. Кәндли үчүн барама тутун мејвәсиндән вә бәһмәздән дә үстүн иди. Күмдар тутун кичик бир будағыны белә кәсиб гузусуна једиртмәзди.

Һәмин ән'әнә кәндимиздә сон илләрә гәдәр галмышды.

Бәс инди нечәдир?

Өтән ај күмчүлүк мөвсүмү башланан вахт кәндимизә кетмишдим. Ешитдим ки, чамаат күм көтүрмәк истәмир. Кәндимиздә олмајан, көрүнмәјән бир һадисә! Тәәччүбләндим вә бунун сәбәби илә марагландым. Өјрәндим ки, дүнја базарында бир килограмы 90-100 АБШ долларына сатылан бараманы онлардан су гијмәтиндән дә ашағы бир гијмәтә алырлар. Дөһнәлиләрин бу мөвсүмдә күм көтүрмәк истәмәмәси Шәки Ипәк бирлијинин рәһбәрләрини дә, дејәсән, бәрк нараһат етмиш, бирлијин бир нүмајәндәси өзүнүн "Волга"сында кәндимизә кәлмишди. Гырмызы парчада јазылмыш "Әмәјә ешг олсун!" шүары клубун диварына вурулмушду. О, күмдарлары јығыб ичлас кечирди вә чыхышында деди:

- Бу ил бараманын сатыналма гијмәтини артырмышыг, һәр килограм барамаја 300 рубл алачагсыныз.

Базарда картофун бир килограмы 500, јумуртанын бири 40 рубла сатылдығы бир вахтда бараманын килограмы 300 рубла? Паһо! Бу, нечә ојундур ачырлар күмчүләрин башына? Ишләмәкдән башга, һәјатда һеч нә көрмәјән, јарыач-јарытох өмүр сүрән, лакин јенә дә алын тәри һесабына јашамаг истәјән, сәси һәм көһнә Совет һөкумәти илләриндә, һәм дә инди - мүстәгил дөвләт, мүстәгил халг, мүстәгил милләт олдуғумуз бир заманда ешидилмәјән, башыбәлалы, орду ордундан кечән, лазымынча сәһијјә, иашә, тичарәт хидмәти көрмәјән бу заваллы инсанларын башына нә ојун ачырлар?! Инсан әмәјини, инсан ләјагәтини бунча алчалтмаг өзү бөјүк ләјагәтсизликдир.

Нүмајәндәдән "300" рубл сөзүнү ешидән күмдарларын бир нечәси ичласы тәрк етди. Нүмајәндә ајаға галхыб башлады тәблиғата:

- Ај чамаат, бу, һәлә ишин әввәлидир, сорасына бахачағыг. Бәлкә, гијмәти бир гәдәр дә артырдыг. Биз истәјирик ки, сиз јахшы јашајасыныз.

Гочаман күмдар Рамазан Аббасов сөз алды:

- Инсафыныз олсун, а башда отуранлар! Кәндлини нә һесаб едирсиниз? Биз һејван дејилик, адамыг. Кәндлинин әмәјинә һачан дүзкүн гијмәт верәчәксиниз? Һәр шеј галхыр, бараманын гијмәти исә енир. Һеч билмирәм барамачыны нијә өз пешәсиндән диксиндирирсиниз? Нә вахтачан кәндлинин дәрисини сојачагсыныз? Һеч бир заман һеч бир бәј өз нөкәринә бу зүлмү етмәјиб. Мән, гочаман күмдар сизин кими наинсафларын үзүндән өз пешәмдән әл чәкирәм. Бәсләмәјәчәјәм ипәкгурду, бәсдир алдандығымыз...

Нүмајәндә јағлы дилини ишә салыб Рамазан кишини јола кәтирмәјә чалышды. Рамазан киши бир гәдәр јумшалды:

- Мән ипәкгурдуну бир шәртлә бәсләјәрәм: алдығым барамынын јетмиш фаизини сизә пулсуз верим, галан отуз фаизи исә олсун мәнимки. Ичазә верин өзүм ону харичи валјутаја сатым. Һә, разысыныз? Шәртим ағыр дејил ки?

- Јох, олмады, Рамазан киши, - нүмајәндә дөрдүнчү јухудан дуран барамагурду кими башыны булады, - сән бир илдә варла-

ныб милјонер олмаг, рәһмәтлик Ҹалал Молланәсиб оғлуну кечмәк истәјирсән...

- Тәр төкүб бечәрдијим мәһсулун отузча фаизини мәнә гыјмырсыныз?..

- Ону ким верәр сәнә?

- Елә исә о бағ, о да сиз! Мәндән әлинизи үзүн. Мән даһа күм көтүрмәјәҹәјәм!..

Башга күмдарлар да һәрәкәтә кәлдиләр. Дедиләр ки, о гијмәтә барама сатмаг сәрфәли дејил, чәкил бағларыны гырыб јериндә алма, армуд, нар, шафталы, әрик, һејва, кавалы әкәҹәјик.

Көрүрсүнүзмү?

Гырх күндә минләрлә кәндлимизи милјончу етмәк, үстәлик ипәк сәнајемизи хаммалла тә'мин етмәк имканыны нечә әлимиздән чыхарырыг.

"Һагг сөз" гәзети, 25 мај 1993-чү ил.

ТОРПАҒА СУ ЛАЗЫМДЫР

Јајда Нуханын ән бөјүк кәндләриндән бири олан Кичик Дәһнәјә кетмишдим. Чох јениликләр көрдүм, тикинтиләрин шаһиди олдум. Орта, сәккизиллик мәктәб, үч китабхана, доғум еви, хәстәхана, һамам вә башга мәдәни-мәишәт објектләри колхоз зәһмәткешләринә хидмәт едир. Јени, јарашыглы јашајыш евләри тикилмишдир. Бүтүн бу евләрә радио чәкилиб, електрикләшдирилиб. Телефону, телевизору, автомашыны олан аиләләр дә чохдур. Бу бөјүк, абад кәндин бәс нәји чатмыр? Сују!

Јајда һавалар исти кечир, јағынлыг да аз олур, Дәһнә чајынын сују тамам гурујур. Бағлар, нечә дејәрләр, алышыб јаныр. Сусузлугдан бир ләк кишниш белә бечәрмәк олмур. Колхозун игтисадчысы Камил Мустафајев јолдашла әкинләрин вәзијјәти барәдә сөһбәт етдим. О деди:

- Колхозумузун 17 мин һектар торпағы вар. Бунун он мин һектары әкин үчүн јарарлыдыр. 4100 һектар исә тәбии торпаг саһәсидир, 3 мин һектар шоранлыгдыр. Торпағын 2272 һектарындан әкин үчүн истифадә едирик. Һәр ил 1600 һектар тахыл, 200 һектар чәлтик, 180 һектар түтүн вә саир әкилир. Сујумуз оланда тахылын һәр һектарындан 25-30 сентнер, чәлтијин һәр һектарындан 60-70 сентнер мәһсул көтүрүрүк. Түтүнүн мәһсулдарлығыны исә

18 сентнерә чатдыра билирик. Кечән ил чәкил бағларыны су илә тә'мин едә билдијимиз үчүн 30 тон барама әлдә едә билдик. Бу ил исә гураглыг олду, бағлары сувара билмәдик. Барама мәһсулумуз кечән илкиндән 8 тон әскик олду. Сујумуз бол олса, колхозумуз һәр ил дөвләтә 50-60 тон барама сата биләр. Һәр ил он һектарларла бағ салырыг. Су азлығы үзүндән колхоз бу ил чәлтији дә аз әкди. Үч-дөрд күнә кими јағыш јағмаса, нә чәлтик зәмиләриндән, нә дә түтүн плантасијаларындан мәһсул көтүрә билмәјәҹәјик.

Гоншу Бөјүк Дәһнә кәндиндәки колхозда да вәзијјәт ејнилә бу ҹүр иди. Колхозун игтисадчысы Ибраһимхәлил Һүсејнов јолдашла да сөһбәт етдим. О да шикајәтләнди:

- 9.227 һектар торпаг саһәмиз вар, - дејә сөһбәтә башлады. - Бунун 5.778 һектары әкин үчүн јарарлыдыр. Колхоз һәр ил 3 мин һектар саһәни әкир. Суварылан саһәләрдән јахшы мәһсул көтүрүрүк. Кечән ил 70 һектарда чәлтик әкмишдик. Гураглыг олдуғундан бир килограм да мәһсул әлә кәлмәди, колхозчуларымызын әмәји һәдәр кетди. Су гытлығы үзүндән бу ил 120 һектар әвәзинә, ҹәми 20 һектар чәлтик әкмишик. О да сусузлугдан јаныб тәрк олду. Колхозун бостаны, түтүн саһәси, мејвә, үзүм бағлары да горху алтындадыр. Бу илки гураглыг да бизә чох зијан вураҹаг. Сон дөрд илдә һаваларын гураг кечмәси тәсәррүфатымыза чох зәрәр вурур. Буғда зәмисинин һәр һектарындан 28 сентнер әвәзинә, 6-7 сентнер мәһсул көтүрмүшүк. Бу ил барама планыны да јеринә јетирә билмәдик.

Сучма кәндиндәки М. Ф. Ахундов адына колхозун партија тәшкилаты катиби Сабит Садыгов јолдаш да сөһбәт заманы бу мәсәләјә тохунду, су чатышмазлығындан шикајәтләнди.

Бу колхозун шәргиндә "Шәки" үзүмчүлүк совхозу вә Орҹоникидзе адына тахылчылыг совхозу јерләшир. Тахылчылыг совхозунун 13.882 һектар әкин саһәси, үзүмчүлүк совхозунун исә 4 мин һектар бағы вар. Адларыны чәкдијимиз колхоз вә совхозларда тахылчылыг, чәлтикчилик, түтүнчүлүк, барамачылыг вә һејвандарлыгла мәшғул олурлар. Лакин бу вахтачан нә колхозлар, нә дә совхозлар су илә тә'мин едилмәмишләр. Ачыноһур дүзәнлијиндә он мин һектарларла өрүш јери вар ки, бурда Загатала, Нуха, Гах, Кәдәбәј рајонларынын даварлары сахланылыр. Гышлагда мал-гара да аз дејил. Чох заман гышын өзүндә белә, мал-гара вә даварлар судан корлуг чәкир.

Колхоз вә совхозларын торпаг саһәләрини, Труд-Сарыча дүзүнү, Ачыноһур дүзәнлијини, өрүшләри, тәбии отлаглары, шоранлашмыш саһәләри һесаблајанда мә'лум олур ки, јүз мин һектара јахын бир саһәјә су лазымдыр. Әкин үчүн истифадә олунан торпаглар бә'зән гураглыг үзүндән бир грам да мәһсул вермир. Бәс бу јерләри су илә нечә тә'мин етмәк олар?

Бөјүк Дәһнә, Кичик Дәһнә, Сучма кәндләринин ағсаггаллары, су мүтәхәссисләри вә мелиораторларла сөһбәт етдим. Ағыллы мәсләһәтләр сөјләдиләр. Дедиләр ки, бу бөјүк саһәнин дөрд тәрәфи судур, бура дөрд јердән су кәтирмәк олар. Шәргдән Әличан чајы ахыр. Ширван каналы ишә дүшәндән сонра бу чајын суjундан сәмәрәли истифадә едилмир. Сујун чох аз һиссәси "Шәки" үзүмчүлүк совхозуна чыхарылыр. Бир гәдәр хәрч чәкилсә, сују бүтүнлүклә Труд-Сарыча дүзүнә ахытмаг мүмкүндүр.

Ҹәнуб тәрәфдә јерләшән Минкәчевир дәнизинин сујундан да истифадә етмәк олар. Шималдан Дәһнә чајына јахын бир јердән Әјри чајы ахыр. Онун сујуну каналла Дәһнә чајына ҹаламаг олар. Бунлардан әлавә, Дағыстана тәрәф ахыб кедән хырда чајлары бир јерә топлајыб онун сујуну Дәһнә чајына ахытмаг мүмкүндүр. Гәрбдә исә бол сулу Ганых чајы гыжылты илә ахыб Күрә гарышыр. Әкәр Гах рајонундакы Алмалы кәнди јахынлығында бәнд салыб, Ганых чајынын габағыны кәссәләр, һәм бөјүк көл әмәлә кәләр, һәм дә торпагларын суварылмасы үчүн имкан јаранар вә беләликлә, су мәсәләси өмүрлүк һәлл едилмиш олар.

Әлбәттә, мән бу гәнаәтә ағсаггалларын вә мелиораторларын сөһбәтиндән сонра кәлмишәм. Ким билир, бәлкә дә, бу јерләрә мүтәхәссисләр кәлсә, торпағын релјефи өјрәнилсә, даһа јахшы имканлар арајыб - тапа биләрләр. Мән арзу едәрдим ки, әлагәдар тәшкилатлар бу вачиб мәсәләни унутмасынлар. Әлбәттә, бу, биринчи нөвбәдә, Мелиорасија вә Су Тәсәррүфаты Назирлијинин диггәтини ҹәлб етмәлидир.

"Совет кәнди" гәзети, 27 сентјабр 1966-чы ил.

БӨЈҮКЛӘРИН МӘСЛӘҺӘТИНӘ ЕҺТИЈАЧЫМЫЗ ВАР

"Космоса илк дәфә Совет вәтәндашы Јури Алексејевич Гагарин учмушдур", "Маддәләрин чәкисинин итмәмәси гануну"ну илк дәфә М. В. Ломоносов кәшф етмишдир вә с. минләрлә мисал көстәрмәк олар вә бу ҹүмләләрин мә'насыны һамы ајдын дәрәчәдә баша дүшүр. Белә олдуғу тәгдирдә, досент Т. Мустафајевин "Һөрмәт гаршылыглы олмалыдыр" мәгаләсинин мүзакирәсиндә иштирак едән јолдашларын "Һәр шеј адамын өзүндән асылыдыр", "Ким нечә дүшүнүрсә" вә с. башлыглар алтында чыхыш етмәләри бизи о гәдәр дә разы салмыр.

Тәләбә достум М. Ағамирзәјевин мәгаләсинин ахырынҹы ҹүмләси - "Мән өз фикримдә исрар етмирәм. Чүнки һәр кәс һәјаты бир ҹүр баша дүшүр, һәр кәс баша дүшдүјү кими дүшүнүр" ҹүмләси илә разылашмырыг.

Мүрсәлин јухарыдакы ҹүмләдә ифадә етдији фикир мәнтиги ҹәһәтдән "зөвгләр мүхтәлифдир" ифадәсинин башга вариантыдыр. Гејд етмәлијик ки, зөвгләр мүхтәлиф олса да, бу, һеч дә о демәк дејил ки, зөвгләрин гијмәтләндирилмәсиндә објектив ме'јар јохдур. Мәсәлән, ССРИ халг артисти Рәшид Беһбудов, јахуд мәшһур Америка мүғәнниси Дин Рид көзәл охујурлар сөзләрини мүхтәлиф милләтләрин, еләҹә дә дүнјанын бир чох өлкәләринин нүмајәндәләринин дилиндән ешидириксә, онлара һәвәслә гулаг асырыгса вә ејни заманда, бу көзәл сәсли мүғәнниләр охујаркән радиону бағламағы үстүн тутан бир-ики нәфәрә тәсадүф едириксә, биз һәмин адамлар барәсиндә һеч дә "зөвгләр мүхтәлифдир" ифадәсини јох, "зөвгләри ашағы сәвијјәдәдир", "зөвгсүздүрләр" ифадәләрини дүшүнмәлијик, ишләтмәлијик.

Мүзакирәләрдә иштирак едәнләрин әксәријјәти досент Т. Мустафајевин мәгаләдә аз јер вердији мәһәббәт мәсәләси илә даһа чох марагланыр. Бу да тәбиидир. Ахы, мүзакирә иштиракчыларынын чоху кәнҹләрдир. Бунунла белә, бизчә, "севки азаддыр" мәфһумуну һамы јахшы анламыр. Севкинин азад олмасы һеч дә о демәк дејил ки, кәрәк севдијинлә һәр јердә - дәһлиздә, аудиторијада, бөјүк-

кичик јанында гол-гола дајанасан, кәзәсән. Арамызда олан, јерли-јерсиз гәһгәһә чәкән, бөјүк-кичик сајмајан, дәһлиздә гол-бојун кәзән бу "севкилиләр"ин (тәки хошбәхт олсунлар) севкиси истәр-истәмәз "еһтирас мәһәббәтин тәрс үзүдүр" сөзләрини јадымыза салыр. Чохларымыз көркәмли адамларын мәһәббәт һаггында дедикләри сөзләри биртәрәфли тәһлил едирик вә бир шеји јаддан чыхарырыг ки, севки, мәһәббәт һиссләри нә гәдәр үлви, пак, мүгәддәс олса да, бу һиссләр инсан ирадәсиндән, әглиндән, дүшүнчәсиндән кәнарда мөвчуд дејил. Әсл севәнләр, һәгиги мәһәббәт ашигләри өзләри һәмишә бу мүгәддәс һиссләр карванынын сарваны олмушлар.

Мүзакирә олунан "Һөрмәт гаршылыглы олмалыдыр" мәгаләсинә башлыг даһа мүнасиб сечилмишдир. Әлбәттә, мүасир тәләбәләрин тәләбә-мүәллим мүнасибәтләри әксәр һалларда әхлаг нормаларына ујғун кәлир. Бә'зи һалларда јаранан һөрмәтсизлијин әксәри тәләбәләр тәрәфиндән олур. Мүәллим мүхтәлиф педагожи васитәләрлә бунун гаршысыны алмалыдыр вә буна наил олан мүәллимләримиз дә аз дејил. Лакин бир чәһәти дә гејд етмәк лазымдыр ки, һөрмәтсизлик һәмишә тәләбә вә шакирд тәрәфиндән едилмир.

"Билик" гәзети редаксијасындан хаһиш едирик ки, институтумузун көркәмли профессор вә мүәллимләри, еләчә дә "Һөрмәт гаршылыглы олмалыдыр" мәгаләсинин мүәллифи илә мүзакирә олунан мәгалә барәсиндә мүсаһибә апарсынлар вә мүзакирәләрә даир онларын објектив мүлаһизәләрини охучулара чатдырсынлар. Гој һәр кәс дүшүндүјү кими, һәр кәс баша дүшдүјү кими јох, ејни чүр баша дүшсүн. "Космоса илк дәфә совет вәтәндашы Јури Алексејевич Гагарин учмушдур" чүмләсини баша дүшдүјүмүз кими.

Мә'лумат Нурәддинов,
инкилис дили факүлтәсинин V курс тәләбәси, факүлтә ТЕЧ-нин сәдри.

"Билик" гәзети, 28 апрел 1972-чи ил.

ОНУ НАЗИРДӘН СОРУШУН

Апрелин 11-дә сәһәр Бакы-Шәки автобусу илә јола дүшдүм. Кәндимиз Шәкинин отуз километрлијиндә јерләшир. Шәкидә вачиб ишим олдуғундан орда дүшдүм. Ишими көрүб, автовағзала гајыданда кассир деди ки, сизин Бөјүк Дәһнә кәндинин јанындан кечән Шәки-Минкәчевир автобусу саат дөрддә јола дүшүб.

- Јевлаға, Көјчаја, Кәнчәјә кедәнләрә дә минә биләрәм.
- Һамысы јола салыныб.
- Бирини беш̧дә, алтыда јола салмаг олмаздымы?
- Мүмкүн дејил!
- Нијә?
- Ону кет назирдән соруш! Автобусларын һәрәкәт чәдвәлини о тәсдигләјиб.

Сонра автовағзалын рәиси илә көрүшдүм. О да кассирин дедикләрини тутугушу кими тәкрарлады:

- Кет назирләданыш. Биз автобусларын һәрәкәт чәдвәлини поза билмәрик.
- Бәлкә, назирин јерли шәраитдән хәбәри јохдур? Ахы, сиз вәзијјәти көрүрсүнүз. Күнләр узаныб, саатлар бир саат габаға чәкилиб. Ахшама һәлә чох вар. Саат дөрддән сонра Шәки-Јевлах јолунда бирчә автобус белә ишләмәсин?
- Онун фикрини еләмәјин. Нә гәдәр десән, шәхси машын вар. Бир бахын, јолун сағы, солу халтураја чыхан шәхси машынларла долудур.

Марыгда дуран шәхси автомобил саһибләриндән бири мәнә јанашды:

- Сизи һара апарым?
- Тутаг ки, Бөјүк Дәһнәјә. Кәндимиз шосенин кәнарындадыр. Асфалтдан кәнара чыхмамаг шәртилә ијирми дәгигәлик јола мәндән нә алачагсыныз?
- Отуз мин манат.
- Бакыдан Шәкијә 20 мин маната кәлмишәм.

Шәхси автомашын саһиби әтли үзүнә тутарлы бир шилләчәкди:

- Бах, буну гәбрә гојасан, вахт олуб ки, сизин кәндә мүштәринин бирини әлли мин маната апармышам.
- Ајда 20 мин манат тәгаүд аланлар нечә верир әлли мин маназы?

- Онлардан јох, мүфтә јејәнләрдән, јекәгарынлардан алырам әлли мини.

- Мән мүфтә јејәнләрдән дејиләм, кәнара чәкил!

Үзүмү рәисә тутдум:

- Әлиниздә имкан олдуғу һалда, хејирхаһлыг әвәзинә сәрнишинләрә зүлм едирсиниз. Јевлаға, Көјчаја, Минкәчевирә, Кәнчәјә... кедән автобуслардан бирини 6-да, 7-дә јола салсаныз, сәрнишинләр сиздән разы галар. Мәнчә, белә хејирхаһ вә нәчиб ишинизә көрә назир дә сизи алгышлајар.

Рәис өз дедијиндән дөнмәди:

- Кедин назирлә данышын, гој о өзү һәлл еләсин бу мәсәләни.

Мән әминәм ки, бу јазы чап олунандан сонра назир мәсәлә илә марагланачаг, сәрнишинләрин хејринә Јевлах тәрәфә кедән автобуслардан биринин 6-да, јахуд 7-дә јола салынмасына разылыг верәчәк.

"Нахчыван" гәзети, 18 феврал 1998-чи ил.

МААРИФ ПӘРВАНӘСИ

1894-чү илин бир пајыз сәһәри арыг вүчудлу, гарајаныз, орта бојлу Гәдир киши сонбешик өвлады Исмајылын әлиндән тутуб ону Тәзә мәсчидин јанындакы һүчрәјә кәтирди. Кәндин баш молласы Сәмәд Әфәнди тәләбәләрә дәрс кечирди. О, һәм дә шаир иди. "Мәһзун" тәхәллүсү илә ше'рләр јазырды. Һүчрәнин ачыг гапысы ағзында дајанан Гәдир кишини, јанындакы ушағы көрдүкдә ишарә етди ки, бир гәдәр көзләсин.

Молла сөзүнү тамамлајыб тәләбәләрә:

- Китабларынызы ачын, бешинчи сәһифәдән алтынчы сәһифәјәчән астача охујун,- дејиб бајыра чыхды. Гәдир киши илә саламлашды, ушағын башыны тумарлады.

Молланын мулајимлији вә сәмимијјәти Гәдир кишинин хошуна кәлди, чәкинмәдән сөзә башлады:

- Мөһтәрәм әфәнди, ајыб олмасын, бу ушаг бәндәнизин оғлу Исмајылдыр. Сәндән дәрс алмаға кәтирмишәм. Әти сәнин, сүмүјү мәним.

О күндән е'тибарән Исмајыл моллаханада ибтидаи тәһсил алмаға башлады. Беш ил әрзиндә чидди сә'ји, фитри габилијјәти сајәсиндә јазыб-охумағы, әрәб вә фарс дилләрини, Шәрг филолокијасыны мүәјјән гәдәр өјрәнди. Гур'аны әзбәрләди, Һафиз адыны алды.

Гәдир киши оғлунун ибтидаи тәһсили баша чатдырмасы мүнасибәтилә Сәмәд әфәндини евинә гонаг чағырды, она гијмәтли бәхшишләр верди, сөһбәт әснасында тәвәгге етди ки, Исмајылы дәрсханасында бир нечә ил дә охутсун. Сәмәд әфәнди елминин азлығыны сәмими шәкилдә е'тираф етди:

- Гәдир киши, мән нә билирдимсә, һамысыны Исмајыла өјрәтмишәм. Бундан о јана мәним күчүм чатмыр. Нухада даһа үстүн моллаханалар вар. Көндәр Исмајылы ора. Кәләчәји парлагдыр, она үмид бәсләјирәм.

Бу сөһбәтдән ики ај сонра Гәдир киши рәһмәтә кетди, 14 јашлы Исмајыл јетим галды. Лакин о, тәһсилини давам етдирмәк һәвәсиндән дүшмәди, кәнддә үч ил әкин-бичинлә мәшғул олду, әлинә газанч кәләндән сонра Нухаја кедиб, тәһсилини давам ет-

дирди. Беш ил Нухада охуду, әрәб вә фарс дилләрини, демәк олар ки, мүкәммәл өјрәнди. Орта тәһсиллә кифајәтләнә билмәзди, али тәһсилә чан атырды. О дөврдә Азәрбајчанда али мәктәб јох иди. Али тәһсил үчүн һара кедәчәјини мүәјјәнләшдирә билмирди. Мәсләһәт алмаг үчүн јахшы бир адам ахтарырды. Хошбәхтликдән, о күнләрдә ата јурду Нухаја кәлән Гори Мүәллимләр Семинаријасында ана дили вә шәриәтдән дәрс дејән мүәллим-јазычы Рәшид бәј Әфәндијевлә көрүшмәк она нәсиб олду. Мәгсәдини она билдирди. Рәшид бәј севинәрәк деди:

- Сәнин кими елм һәвәскары олан кәнчләр көзүмүн нурудур. Мән чох шадам ки, чәһаләт јувасы Дәһнәдән сәнин кими оғул чыхыб. Һәркаһ сән он јашында олсајдын, рус дилини аз-маз билсәјдин, сәни өзүмлә Гори семинаријасына апарардым.

- Рәшид бәј, мән русча бирчә кәлмә дә билмирәм, амма әрәб-фарс дилләрини өјрәнмишәм.

- Онда јахшы олар ки, сән Түркијәјә кедәсән. Истанбулда али мәктәб вар...

Маарифпәрвәр јазычы Рәшид бәј Әфәндијевин мәсләһәти илә Исмајыл Гәдирли 1907-чи илин августунда Түркијәјә јола дүшдү, Истамбулда дарүлмүәллиминә дахил олду, орда дөрд ил охујуб, али тәһсил алды. 1911-чи илдә доғма кәндинә гајытды. Дәһнәлиләр онун кәлишини тој-бајрам етдиләр...

Али тәһсилли Исмајыл Гәдирлинин сәс-сорағы һәр јана јајылды. Ону Нухаја, Ағдаша, Гутгашенә дә'вәт етдиләр. Кетмәди, ән әввәл дәһнәлиләри маарифләндирмәји вачиб сајды.

О вахт Бөјүк Дәһнәдә рәсми мәктәб јох иди. Исмајыл Гәдирли евиндә мәктәб ачды, кәндли балаларына јени үсулла дәрс демәјә башлады. Үч илдән сонра чамаатын көмәји илә мәктәб бинасы тикдирди. 1914-чү илдә орда тәдрис ишинә башлады. Ана дили, һесаб, тарих, чоғрафија, тәбиәт фәнләринин тәдриси илә мәшғул олду. Бу мәктәб дөрд ил гејри-рәсми давам етди. 1918-чи илдән е'тибарән Нуха шәһәр маариф идарәси ишчиләринин көмәји илә рәсми мәктәб олду.

1920-чи илдә Азәрбајчанда Совет һакимијјәти гурулдандан сонра Нуха шәһәриндә ачылан дарүлмүәллиминә вә семинаријалара Исмајыл мүәллим өз исте'дадлы шакирдләриндән Кәрәм

Әбдүррәһимову, Нургәләм Нәбијеви, Нәсиб Јусифлини, Һачыбала Атајеви, Шәриф Хасмәммәдову, Нәби Нәбијеви, Гурбан Һачыјеви, Шыхсәдди Әһмәдову вә башгаларыны көндәрди. Онлар бир нечә илдән сонра мүәллимлик вәсигәсилә кәндләринә гајыдыб, дәрс демәјә башладылар. Гурбан Һачыјев сонралар мәктәб директору олду. Кәрәм Әбдүррәһимов исә тарих елмләри намизәди алимлик дәрәчәси ады алды. Исмајыл Гәдирли 1911-чи илдән өмрүнүн сонунадәк, јә'ни, 1948-чи илин октјабрынадәк Бөјүк Дәһнә, Кичик Дәһнә, Сучма кәндләриндә мүәллимлик етмишдир. Бунун он алты илини мәктәб мүдири вәзифәсиндә чалышмышдыр. Габагчыл маариф хадими иди. Дәфәләрлә мүкафатландырылмыш, фәхри фәрманлара лајиг көрүлмүшдүр. Кәндин ичтимаи ишләриндә фәал иштирак етмишдир. Јени гурулушу алгышлајырды. Отузунчу илдә гулдурлар Нухада һакимијјәти мүвәггәти олараг әлә кечирдикләри заман кәндлиләри силаһландырыб, һөкумәт әлејһинә галдырырдылар. Белә чәтин күндә Исмајыл мүәллим кәнди ев-ев кәзир, кишиләри гулдурлара гошулмамаға чағырырды. Нәтичәдә бандитләрә гошулан башга кәндләрдән јүзләрлә киши һавајы күлләнин гурбаны олдуғу һалда, Бөјүк Дәһнәдән бирчә нәфәрин дә бурну ганамады.

Мә'налы өмрүнү әһалинин маарифләнмәсинә һәср едән Исмајыл мүәллим 33 јашында евләнмиш, дөрд оғлу, үч гызы олмушдур.

Исмајыл Гәдирли Азәрбајчан вә Јахын Шәрг әдәбијјатынын, XIX әср рус вә Авропа әдәбијјатынын маһир биличиси иди. Низамидән, Фүзулидән, Чәлил Мәммәдгулузадәдән, Сабирдән, Пушкиндән, Гоголдан, Толстојдан, Шекспирдән, Молјердән, Һүгодан кечдији дәрсләр һәлә дә јадымдадыр.

Кечән ај кәндимизә кедәндә Исмајыл мүәллимин гызы Шүкуфә илә көрүшдүм. О, атасындан хејли сөһбәт ачды. Истанбулда охујаркән мадди чәтинликләрә мә'руз галдығыны сөјләди. Деди ки, елә вахт олуб ки, күндә анчаг бир јумру гәнд јејиб. Асудә вахтларында варлы балаларына дәрс демәклә, јај тә'тилләриндә фәһләлик етмәклә өзүнә чөрәк пулу газаныб.

Сорушдум:

- Атанызын китаблары дурурму?

Деди:

- Хејр! 1930-чу илләрдә атам евимиздә олан китабларын һамысыны мәһв етди. Чүнки о вахт кимин евиндән әрәб әлифбасы илә чап олунан китаб тапылсајды, ону тутурдулар. Атам Түркијәдә охудуғуна көрә һәмишә шүбһә алтында сахланылырды. О, ијирминчи илдән сонракы өмрүнү горху ичәрисиндә кечириб. Кәнддәки гара гүввәләрин көзү ону көтүрмүрдү, истәјирдиләр ки, дилиндән һөкумәт әлејһинә бир сөз чыхсын, ону тутдурсунлар. Шәкидәки маарифпәрвәр зијалылар, хүсусән, јазычы Рәшид бәј Әфәндијев атамы тутулмаг тәһлүкәсиндән хилас етмишди.

Шүкуфә атасынын 1929-чу илдә мүәллимләрлә бирликдә чәкдирдији шәклини көстәрди. Марагла бахдым. Исмајыл мүәллимин дөврәсиндә олан чаван мүәллимләр вахтилә онун шакирдләри олмушдулар.

Мән арзу едәрдим ки, Бөјүк Дәһнәдәки 1 нөмрәли орта мәктәбә онун јарадычысы Исмајыл Гәдирлинин адı верилсин вә мәктәбин өнүндә бу бөјүк маарифпәрвәр инсанын һејкәли гојулсун.

1999

АВТОБИОГРАФИЈА

Мән - Гәдирли Исмајыл Гәдир оғлу 1885-чи илдә Нуха рајонунун Бөјүк Дәһнә кәндиндә орта кәндли аиләсиндә анадан олмушам. 13-14 јашыма гәдәр атамын һимајәсиндә јашамагла, кәнддә молла мәктәбиндә ибтидаи тәһсил алмышам.

Атам өлдүкдән сонра тәһсилими Нуха шәһәриндә ачылмыш молла мәктәбиндә давам етдирмишәм.

О вахт мән о дөврүн мәтбуат органларындан "Молла Нәсрәддин" журналыны охумагла чох мәшғул олурдум, онун тә'сири илә әсаслы тәһсил алмаг мәгсәдилә 1907-чи илдә Түркијәнин о заманкы пајтахты олан Истанбула кедиб, орда дарүлмүәллимин мәктәбинә дахил олдум... 4 ил Түркијәдә галыб, орда али дарүлмүәллимин мәктәбини битирәрәк 1911-чи илдә өз кәндимизә гајытдым.

О вахтлар кәндләрдә рәсми мәктәбләр јох иди, јалныз молла һүчрәханалары варды. Белә бир заманда мән чамаатымызла әлагәјә кириб, кәнддә мәктәб тикдирмәјә башладым. 1914-чү илдән чамаатын гүввәси илә тикдирдијим мәктәбдә јени үсул үзрә арифметика, ана дили, тәбиәт, чоғрафија, тарих вә с. предметләрин тәдриси илә мәшғул олмаға башламышам. 1918-чи илә гәдәр һәмин мәктәби гејри-рәсми олараг давам етдирмишәм. 1918-чи илдән е'тибарән Нуха шәһәр маариф идарәси ишчиләри илә әлагәјә кирәрәк һәмин мәктәби рәсмијјәтә кечирдим. 1920-чи ил револјусијасындан сонра јени енеркија илә ишә башлајыб, бир тәрәфдән өз үзәримдә ишләјәрәк сијаси вә педагожи тәчрүбәми өз һәгиги инкишафына чевирә билмишәм. 1920-чи илдән сонра Нуха шәһәриндә ачылмыш дарүлмүәллиминә вә кимназијалара Нургәләм Нәбијев, Нәсиб Јусифли, Кәрәм Әбдүррәһимов, Һачыбала Атајев, Шыхсәди Әһмәдов, Шәриф Хасмәммәдов, Нәби Нәбијев, Гурбан Һачыјев вә с. кими кадрлары (тәләбәләри) јетишдириб көндәрән мән олдум.

1926-27-чи дәрс илиндә Кичик Дәһнә мәктәбинә мүәллим көндәрилдим. Бир ил сонра, јенә 1927-28-чи дәрс илиндә Бөјүк Дәһнә мәктәбинә тә'јин едилдим. 1930-чу илә гәдәр бу мәктәбдә мүәллимлик етдим.

1930-31-чи дәрс илиндә гоншу Сучма кәнд мәктәбиндә мүәллимлик едиб, 1931-32-чи дәрс илиндә јенә Бөјүк Дәһнә мәктә-

бинә мүәлимлијә гајтарылдым. 1931-32-чи дәрс илиндән башлајараг һал-һазыра гәдәр Бөјүк Дәһнә мәктәбиндә мүәллимлик едирәм. Мүәллимлик илләримин 15 илиндә мүдирлик, галаныны исә мүәллимлик сифәти илә чалышмышам.

1914-15, 1915-16, 1916-17, 1917-18, 1918-19, 1919-20, 1920-21, 1921-22, 1922-23, 1923-24, 1924-25, 1925-26, 1926-27, 1927-28, 1928-29, 1929-30, 1930-31, 1931-32, 1932-33, 1933-34, 1934-35, 1935-36, 1936-37, 1937-38, 1938-39 вә 1939-40-чы дәрс илләри олмаг үзрә чәми 26-чы илдир ки, арасы кәсилмәдән мүәллимликлә мәшғулам. Һәмин илләрин һамысында кәндләрдә чалышыб, олдуғум мәктәб вә кәндләрдә үзәримә дүшән дөвләт вә партија тапшырыгларыны лајигинчә јеринә јетирмишәм.

1938-чи илдә икииллик гијаби мүәллимлик институтунун дилләдәбијјат факүлтәсини битирмишәм. Тәһсилим орта-алидир. Өзүм һазырда 7 ушаглы аиләләрдән олуб, биринчи оғлум 21 јашлы Шөвкәт Орловски областда Гызыл Орду сырасында кичик командирлик вәзифәсиндә чалышыр.

Икинчи оғлум 19 јашлы Тә'ләт Нуха педмәктәбинин сон синфиндә охујур. Бир нәфәр кичик јашлыдан башга 3 нәфәр гыз вә бир нәфәр оғлум Бөјүк Дәһнә орта мәктәбиндә охујурлар.

Истәр револјусијадан габаг, истәрсә дә револјусијадан сонра харичи өлкәләрдә, сијаси мәһбуслугла, сабиг чар ордусунда, кечмиш сијаси партијаларда иштирак едән гоһум-әграбаларым олмамыш вә јохдур. Еләчә дә 1930-чу ил Нуха бандитизмасында дәхи иштирак едән адамларым олмамышдыр.

Бу күнә гәдәр ишләдијим мәктәб вә мүәссисәләр тәрәфиндән һеч бир тапшырыг вә төһмәт алмамышам, әксинә, ики дәфә мүкафатландырылмышам. Һал-һазырда ә'лачы мүәллимләр сырасына дахиләм.

1930-чу илдә кечирилән зәһмәткеш депутатларынын јерли сечкиләриндә рајон советинә депутат сечкиләри үзрә мәркәзи округ сечки комиссијасынын катиблик вәзифәсинә сечиләрәк вәзифәми лајигинчә јеринә јетирмишәм.

3/III-40-чы ил.

Рајон халг маариф шө'бәси вә ибтидаи, орта мәктәб ишчиләри һәмкарлар иттифагынын рајон комитәси Бөјүк Дәһнә кәнд мәктәбинин мүәллими

ИСМАЈЫЛ ГӘДИРЛИ

јолдашын өлүмү мүнасибәтилә онун аиләсинә башсағлығы верирләр.

"Нуха фәһләси", 11 нојабр 1948-чи ил.

Бөјүк Дәһнә кәндиндәки орта мәктәбин мүәллим вә шакирд коллективи, гочаман мүәллим

ИСМАЈЫЛ ГӘДИРЛИ

јолдашын өлүмү мүнасибәтилә онун аиләсинә башсағлығы верирләр.

"Нуха фәһләси", 11 нојабр 1948-чи ил.

НӘЧИБ ҺИССЛӘР ГӘЛБЛӘРӘ ТЕЗ ЈОЛ ТАПЫР

Гәзетимизин өтән ил декабр ајынын 21-дә чыхан сајыны охудугдан сонра танынмыш јазычы Заман Гарајев редаксијамыза кәлмишди.

Гыса хош-бешдән сонра сөһбәтә башлады:

- Гәзетимиздә Шәки Шәһәр Тәһсил Шө'бәсинин мүдири М. Јусифовун мүсаһибәсини охудум. О, чох вачиб бир мәсәләјә тохунуб. Дејир ки, рајонумузда өтән ил ачылан ики јени мәктәбә һәјатдан бу јахынларда көчмүш танынмыш зијалыларымызын ады верилиб. Шө'бә мүдири һәм дә ачыг е'тираф едир ки, биз халг арасында танынан, кениш шөһрәт газанан адамларымызы нәһајәт ки, гијмәтләндирмәјә башламышыг. Өлкәмизин мүстәгиллији буна јахшы имкан јарадыб.

Сөһбәтинин бу јериндә гонаг говлуғундан саралмыш бир шәкил чыхартды:

- Әсримизин ијирми доггузунчу илиндә чәкилиб бу шәкил,- деди. - Отуруб әлиндә китаб тутан Исмајыл Гәдирлидир. 1911-чи илдән өмрүнүн сонунадәк - 1948-чи илә кими мүәллим, мәктәб директору ишләјиб. Јанындакылар да онун јетирмәләри олан зијалылардыр.

Өјрәнмәк истәдик көрәк Заман мүәллим һәмин шәкли һарадан тапыб, Исмајыл Гәдирли һаггында нә билир.

- Мәним елоғлумдур, - дејә изаһат вермәјә башлады, - Шәки рајонунун Бөјүк Дәһнә кәндиндән. Чохдандыр онун барәсиндә тәдгигат апарырам. Шәкли исә мәнә Исмајыл Гәдирлинин гызы Шүкуфә ханым вериб. Исмајыл Гәдирли Шәкидә молла мәктәбини битирдикдән сонра мүәллим-јазычы Рәшид бәј Әфәндијевин тәвсијәси илә 1907-чи илдә Түркијәнин Истанбул шәһәринә кедиб, орда дарүлмүәллиминә дахил олуб. Тәһсилини 1911-чи илдә баша вурдугдан сонра доғма кәндинә гајыдыб. Евиндә мәктәб ачыб, үч ил кечдикдән сонра кәнд чамааты јығышыб мәктәб тикиб. Илк вахтларда гејри-рәсми фәалијјәт көстәрән бу тәһсил очағы 1918-чи илдә Нуха Шәһәр Маариф Идарәси тәрәфиндән рәсми гејдијјата алыныб. Көркәмли маариф хадими Исмајыл Гәдирли Азәрбајчанын тәһсил ишчиләри, зијалылар арасында јахшы таныныр, севилирди. Мә'лум олдуғу кими, о дөврдә харичи өлкәләрдә охујуб кәләнләри, нечә дејәрләр, бармагла көстәрирдиләр. Исмајыл мүәллим дөвләт тәрәфиндән дәфәләрлә мүкафатландырылмыш, фәхри фәрманлара лајиг көрүлмүшдүр. Ону чох јерә ишә дә'вәт едирдиләр. Нуханын шәһәр мәктәбләринә, Ағдаша, Гутгашенә, лакин разылашмырды. Чүнки доғма кәндинин балаларынын маарифләнмәси онун үчүн һәр шејдән гијмәтли иди.

Заман Гарајев данышдыгча көзләрим өнүндә о узаг, мәшәггәтли илләрдә өз гәлбини мәш'әлә чевириб, кәндли балаларына елм нуру пајлајан, халгыны, вәтәнини сонсуз дәрәчәдә севән бир инсан кәлиб дурурду. Вә гонағымызын өз сөзүнә Шәкидә јени тикилән мәктәбләрә јерли зијалыларын адынын верилмәси илә башламасынын сәбәбини инди баша дүшдүм.

- Заман мүәллим, - дедим, - мәнчә, Бөјүк Дәһнә кәндиндәки мәктәбә Исмајыл Гәдирлинин адынын верилмәси чамаатын бөјүк севинчинә сәбәб олар. Үстәлик истәрдим ки, һәмин мәктәбин өнүндә һәм дә бу бөјүк маарифпәрвәрин бүстү дә гојулсун. Белә бир нәчиб һәрәкәт Бөјүк Дәһнә кәндиндә доғулуб-бөјүјән кәнч нәслин әсл вәтәнпәрвәрләр кими јетишмәсиндә чох мүһүм рол ојнаја биләр.

Гонағыма вә'д елэдим ки, онун бу хејирхаһ тәклифини гәзетимиз васитәсилә Шәки Шәһәр Тәһсил Шө'бәсинә, еләчә дә рајонун ичра һакимијјәтинә чатдырарыг вә јәгин ки, арзусу һәјата кечәр. Чүнки нәчиб, инсани һиссләр гәлбләрә тез јол тапыр.

Абдул Гәни

"Савалан" гәзети, 27 јанвар 2000-чи ил.

РУС ДИЛИ МҮӘЛЛИМИ

Һазырки әсрдә рус дили һәм инша чәһәтдән, һәм дә башга чәһәтләрдән күндән-күнә тәрәгги едир вә инчә мәтләбләрин ифадәси үчүн, доғрудан да, мисилсиз бир дилдир.

Мирзә Фәтәли Ахундов

1896-чы илин бир јаз күнүндә Бөјүк Дәһнәнин Ашағыбаш мәһәлләсиндә јохсул кәндли Маһмуд кишинин аиләсиндә бир көрпә дүнјаја кәлди. Ушағын адыны Исмајыл гојдулар.

Јашы гырхы һаглајан әли габарлы Маһмуд кишинин севинчинин һәдди-һүдуду јох иди. Балача Исмајылын шән вә сағлам бөјүмәси үчүн әлиндән кәләни едирди. Сарышын, гонур көзлү Исмајыл ата-ана нәвазиши илә хошбәхт бөјүјүрдү. Доггуз јашына чатанда атасы ону моллаханаја гојду. Фәһми, фәрасәти илә о бири ушаглардан сечилән Исмајыл сә'јлә охуду, әрәб вә фарс дилләрини гисмән өјрәнди.

Маһмуд кишинин мәгсәди бу иди ки, Исмајыл кәнддәки моллахананы битирдикдән сонра Нуха шәһәриндә охујуб, орта руһани тәһсилини баша чатдырсын, кәндләриндә моллалыг етсин. Анчаг ата арзусуна чатмады, оғлу кәнд моллаханасыны битирән илдә вәфат етди. Аиләни доландырмаг Исмајылын өһдәсинә дүшдү. Атасынын ортаглары илә бирликдә әкин әкди, бичин бичди, мал-гара сахлады, ипәккурду бәсләди. Лакин охумаға олан һәвәс ону тәрк етмирди. Вахт

тапанда Исмајыл Гәдирлинин Һачымәммәдли мәһәлләсиндә ачдығы мәктәбә кедир, јени үсулла охујан шакирдләри көрдүкчә фикриндән һәмин мәктәбдә охумаг кечирди.

Бир күн мәктәбин мүдири вә јеканә мүәллими Исмајыл Гәдирли илә онун арасында белә сөһбәт олду:

- Ај Исмајыл, дејәсән сән дә мәним мәктәбимдә охумаг истәјирсән.

- Еләдир, үрәјимдән хәбәр вердиниз. Мәни гәбул едәрсинизми?

- Мәктәбимизин гапысы сәнин кими кәнчләрин үзүнә ачыгдыр... Анчаг сәнә бир мәсләһәт вермәк истәјирәм.

- Сизин мәсләһәтиниз фајдасыз олмаз, Исмајыл мүәллим.

- Хәбәрин вармы, кәндимиздә рус мәктәби ачылыб.

- Бәли, билирәм.

- Јахшы олар ки, орда охујасан. Мәним ачдығым мәктәбин рус дили мүәллиминә еһтијачы вар. Сән ораны битирдикдән сонра мәним мәктәбимдә ишләјәрсән.

Исмајыл Маһмудзадә фикрә кетди. Јахшы билирди ки, руһанләр халга русча охумағы шәриәт адындан гадаған едибләр, онлар рус дилиндә охујанлары, рус либасы кејәнләри кафир адландырырлар. Одур ки, кечдән-кеч дилләнди:

- Рус мәктәбиндә охусам, мәни кафир адландырмазлар?

- Исмајыл, мүфтәхор руһаниләрин сөзләринә ујма! Руслар кафир дејил, онларын да өз динләри вар. Аллаһымыз, дөвләтимиз бирдир. Биз дәһнәлиләр хошбәхтик ки, Петербургда әјләшән Николај падшаһын јадына дүшмүшүк, кәндимиздә мәктәб ачдырыб. Бу, мүтәрәгги һалдыр, алгышланмалыдыр. Бу чүр хошбәхтлијә биканәлик көстәрмәк бизә јарашмаз. Биз кәрәк үзүмүзә ачылан ишыг вә сәадәт очағындан сәмәрәли истифадә едәк. Бизим Азәрбајчан јүз илә јахындыр ки, рус дөвләтинә табедир. Анчаг кәндимиздә рус дилини билән бирчә нәфәр белә јохдур. Рус дөвләтиндә јашајыб рус дилини өјрәнмәмәк нә демәкдир? Буна нә ад вермәк олар? Нә вахтачан чәһаләт көлүндә үзәчәјик? Чәһаләтин кәч јухусундан ајылмаг, дүнјаја ачыг көзлә бахмаг кәрәкдир! Һәлә гырх ил бундан әввәл мәшһур шаиримиз Сејид Әзим Ширвани Пушкин, Гогол кими даһиләр јетишдирән рус мәдәнијјәтинин, рус әдәбијјатынын мүтәрәгги әһәмијјәтини баша дүшмүш, кәнчләрә рус дилинин тә'лимини вачиб сајмышды. Шаир ше'рләринин бириндә оғлу Чәфәрә хитабән дејир:

Еј огул, һәр лисанә ол рагиб,
Хассә ол рус елминә талиб.
Онлара еһтијачымыз чохдур,
Билмәсәк дил, әлачымыз јохдур.

Ону да дејим ки, рус дили, әрәб дили кими чох зәнкин вә мараглы бир дилдир.

Исмајыл Маһмудзадә Гәдирли мүәллимин бу хејирхаһ мәсләһәтини сәмимијјәтлә гәбул едиб, рус мәктәбиндә охумаға башлады. Әлифбаны үч һәфтәјә өјрәнди. Сән демә, рус әлифбасы әрәб әлифбасындан гат-гат асан имиш.

Исмајыл Маһмудзадәнин үчсинифли рус мәктәбини гуртармасына бир нечә ај галмышды: чар һөкумәти јыхылды, мәктәб бағланды...

Исмајыл артыг рус әдәбијјаты илә таныш иди: Крыловун, Пушкинин, Лермонтовун бир нечә ше'рини әзбәр билирди. Исмајыл мүәллим гырхынчы илләрдә мәнә дәрс дејәркән үчсинифли рус мәктәбиндә охудуғу заман әзбәрләдији Пушкинин "Гафгаз" ше'рини һәрдән әзбәр сөјләрди:

Гафгаз алтымдадыр, ән мудһиш олан зирвәдә мән,
Тутмушам тәк учурум гарлы даг устундә гәрар.
Гарагуш учмага галхарса узаг бир тәпәдән,
Нә гәдәр јүксәк учарса, јенә дөврәмдә учар...

1918-чи илдә Азәрбајчанда Мүсават һөкумәти јарадылды. Јени һөкумәт өз һөкмранлығыны ордунун васитәсилә сахламаг истәјирди. Онун архаландығы орду исә сәфәрбәрлијә алынмыш азәрбајчанлы кәндли кәнчләрдән ибарәт иди. Бөјүк Дәһнәдән Нәсруллаһ Гара оғлу, Абдулла Паша оғлу, Фәтуллаһ Әзим оғлу, Исмајыл Маһмудзадә кими онларла касыб баласы ордуја чәлб едилди. Кәндин варлылары исә рүшвәт вермәклә өз оғулларыны ордуја сәфәрбәрликдән азад етдирирдиләр. Чох аз мигдарда ордуја кәлән варлы балаларына исә хүсуси һүгуглар, үстүнлүк верилирди. Әсас е'тибарилә јухары тәбәгәдән олан забит һеј'әти әскәрләрә кин бәсләјир, онлары инчидир, дөјүр, сөјүр, алчалдырдылар. Белә забитләрдән бири дә Нуханын Сучма кәндиндә бөјүк мүлкү, әкин јерләри олан Ширәли бәјин оғлу Мирәли бәј

иди. Дәһнәли әскәрләрин командири Мирәли бәј онлары сөјүр, дөјүр, инчидир, раһатлыг вермирди. Онун бу һәрәкәтләринә дөзмәјән Исмајыл Маһмудзадә һәрби назир, кенерал Меһмандарова шикајәт мәктубу көндәрди. Нәтичәдә забит Мирәли бәј Ширәли бәј оғлу һәбс едилди.

Исмајыл Маһмудзадә рус мәктәбини тамамлаја билмәдији кими, ордуда да әскәрлијини баша чатдыра билмәди: Мүсават һөкумәти јыхылды. 1920-чи ил апрелин 28-дә Азәрбајчанда Совет һакимијјәти гурулду.

Исмајыл Маһмудзадә 1920-чи илин јајында Загаталада ачылан курсда охујуб мүәллимлик вәсигәси илә һәмин илин октјабр ајында Бөјүк Дәһнә мәктәбиндә рус дили мүәллими кими педагожи фәалијјәтә башлады. 1938-чи илдә исә Азәрбајчан ССР Халг Маариф Комиссарлығынын Ихтисасартырма вә Гијаби Педагожи Тәһсил Институтуну битирди.

Әлли илә јахын маариф чәбһәсиндә чалышан Исмајыл Маһмудзадәнин әмәји јүксәк гијмәтләндирилиб. Нүмунәви педагог кими 1953-чү илдә Ленин ордени илә тәлтиф олунуб.

Гочаман педагог Исмајыл Маһмудзадә 1970-чи ил ијулун 12-дә Бөјүк Дәһнәдә вәфат етди. Онун хатирәси дәһнәлиләр үчүн чох әзиз вә мүгәддәсдир. Оғлу Әкрәм Маһмудзадә атасынын јолуну давам етдирир, кәнддәки 1 нөмрәли орта мәктәбдә мүәллимлик едир.

ВӘТӘНПӘРВӘР АЛИМИН ГӘРИБӘ ТАЛЕЈИ

Гәдим дүнја тарихинин биличиси, вәтәнпәрвәр алим Кәрәм Әбдүррәһимов 1909-чу илдә Шәкинин Бөјүк Дәһнә кәндиндә доғулмушдур. Кичик јашларындан атасыны итирмиш, анасынын һимајәсиндә бөјүмүшдүр. Илк тәһсилини Истанбул Дарүлфүнунун мә'зуну Исмајыл Гәдирлинин Бөјүк Дәһнәдә ачдығы мәктәбдә алмышдыр. Сонра тәһсилини Шәки Педагожи Мәктәбиндә давам етдирмишдир. Әмәк фәалијјәтинә Бөјүк Дәһнә кәнд мәктәбиндә башламыш, нүмунәви мүәллим, јахшы педагог кими өзүнү көстәрмишдир. Арзулары бөјүк иди, орта тәһсиллә кифајәтләнә билмәзди. Али тәһсил алмаг, һәм дә алим олмаг арзусу илә Бакыја кәләрәк Азәрбајчан Дөвләт Педагожи Институтунун тарих факүлтәсинә дахил олмуш, ораны 1936-чы илдә ә'ла гијмәтләрлә битирмишдир. Һәмин илдән е'тибарән Азәрбајчан Дөвләт

Дарүлфүнунда педагожи вә елми фәалијјәтә башламышдыр. Мәтбуатда бир чох елми вә педагожи мәгаләләри дәрч олунмушдур. Онун "Гәдим азәрбајчанлыларын Рома истилачыларына гаршы мүбаризәси" адлы гијмәтли елми әсәри улу бабаларымызын гәһрәманлыгларындан, вәтәнпәрвәрликләриндән бәһс едир. Бу әсәр барәдә "Коммунист" гәзетинин 7 јанвар 1949-чу ил тарихли нөмрәсиндә белә јазылмышдыр:

"Јанварын 4-дә Бакыда С. М. Киров адына Азәрбајчан Дөвләт Дарүлфүну тарих факүлтәсинин елми шурасында дарүлфүнунун баш мүәллими Кәрәм Әбдүррәһимов јолдашын тарих елмләри намизәди алимлик дәрәчәси алмаг үчүн "Азәрбајчан халгынын Рома истилачыларына гаршы мүбаризәси" мөвзусунда диссертасија мүдафиә етмишдир.

Диссертасијанын рәсми оппонентләри тарих елмләри доктору, профессор Фридолин, профессор Еривански, тарих елмләри намизәди, досент Газыјев чыхыш едәрәк Азәрбајчан халгынын гәдим тарихинин тәдгигиндә бу әсәрин әһәмијјәтини гејд етмишләр.

Мүәллиф бу әсәриндә Азәрбајчан тарихинин ерамыздан әввәлки дөврләрини тәдгиг едәрәк гәдим азәрбајчанлыларын һәјатындакы сијаси, игтисади вә ичтимаи мүнасибәтләри ајдын шәкилдә мејдана чыхара билмишдир.

Әсәрдә гәдим азәрбајчанлыларын јүксәк мәдәнијјәтиндән, јаделли ишғалчылара, хүсусән антик Рома гәсбкарларына вә лекионларына гаршы милли ифтихар вә вәтәнпәрвәрлик һисси илә чарпышдыгларындан да әтрафлы сурәтдә бәһс олунур.

Елми Шура Кәрәм Әбдүррәһимов јолдашын гијмәтли елми әсәри үчүн тарих елмләри намизәди алимлик дәрәчәси ады вермәји јекдилликлә гәрара алмышдыр".

Бу әсәр тарихимизин чох мүһүм бир дөврүнә - ерамыздан әввәл биринчи әсрдә Рома ишғалчыларына гаршы азәрбајчанлыларын апардығы мүбаризәјә һәср едилмишдир. Мүһарибәләр Азәрбајчан торпағында мүәјјән фасиләләрлә 35 ил давам етмишдир.

Кәрәм мүәллим Азәрбајчан, әрәб, рус, латын дилләрини јахшы билдијиндән бу дилләрдә олан тарихи мәнбәләрдән, китаблардан, әлјазмалардан јарадычылыгла бәһрәләнмишдир. Гәдим јунан вә Рома тарихчиләринин әсәрләрини арашдырыб сәрф-нәзәр етмиш, онларын мүсбәт чәһәтләриндән фајдаланмыш, тәһрифләри, јанлыш фикирләри исә елми дәлилләрлә тәкзиб етмишдир. Мәсәлән, јунан тарихчиләринин бә'зиләри иддиа едирләр ки, Рома сәркәрдәси Гнеј Помпеј албанларын өлкәсини кечиб, Каспи дәнизини көрмүшдүр. Кәрәм Әбдүррәһимов бу фикирләрин доғру олмадығыны сүбута јетирмишдир.

Бә'зи тарихчиләр јазырлар ки, Помпејин гошуну анчаг Муғана гәдәр ирәлиләмиш, иланларын горхусундан габаға кедә билмәмишдир. Мүәллиф халгымызын гәһрәманлыгларыны азалтмаг истәјән тарихчиләрин бу фикрини дә тәкзиб едиб көстәрмишдир ки, Помпејин гошуну илә иланлар јох, азәрбајчанлылар вурушмушлар.

Мүәллиф бөјүк ифтихарла билдирир ки, Спартакын үсјанынын јатырылмасында јахындан иштирак едән Понт падшаһы VI Митридаты мәғлубијјәтә уғрадан мәшһур Рома сәркәрдәси Гнеј Помпеји Азәрбајчан халгынын гәһрәман оғлу, гочаг сәркәрдә Косис Минкәчевир һәндәвәриндәки дөјүшләрдә синәсиндән низә илә јараламышдыр. Әсәрдә охујуруг: "Азәрбајчанлы дөјүшчүләрә команданлыг едән Косис Романын ловға сәркәрдәси Помпејин үзәринә бирбаша чәсарәтлә һүчум етди... Онун зиреһинин бүкүлмә јеринә өз низәсини илишдирди. Помпеј бу зәрбәдән јараланды. Албан (Азәрбајчан) сәркәрдәсинин бу чәсарәтли һәрәкәти икидлик акты иди". Бу, мәшһур Рома сәркәрдәсинин алдығы илк јара иди.

Әсәрдә амазонкалардан да сөһбәт ачылыр. Амазонкаларын - дөјүшкән азәрбајчанлы гадынларын гәфил, сәрт вә амансыз һүчумлары јаделлиләри бөјүк иткиләрә мә'руз гојмушдур.

Сәмәрәли елми ахтарышларын, јарадычы әмәјин көзәл бәһрәси олан "Азәрбајчан халгынын Рома истилачыларына гаршы мүбаризәси" әсәриндә ерамыза гәдәр II-I әсрләрдә Шимали Азәрбајчанын тарихинин илк тәдгигатчыларындан бири олан Кәрәм Әбдүррәһимов јарадычылығынын чичәкләнән чағында - 1950-чи илин ијул ајында гәфләтән вәфат етмишдир.

Мәрһумун чәназәси дарүлфүнунун акт салонуна гојулмушду. Сон көрүшә кәләнләр Кәрәм мүәллимлә видалашырдылар. Мән дә орда идим. Адамлар арасында сөз кәзирди ки, Кәрәм мүәллими ресторанда өз достлары зәһәрләмишләр. Бу сөзү мәнә һәмкәндлим Абдулла Чәлал оғлу да деди. О вахтдан о сөз јадымда галды...

Кәрәм мүәллимин вәфатындан сонра һаггында сөһбәт ачдығымыз фајдалы әсәри јоха чыхды, узун илләр тапылмады. Нәһајәт, мәрһумун бачысы гызы Гәниранин чидди ахтарышлары нәтичәсиндә әсәрин әлјазмасынын бир нүсхәси 1990-чы илдә тапылды. Әсәри јенидән охудум вә мүтәхәссис алимләрә дә охутдум. Мүсбәт фикир сөјләдиләр. Тарих елмләри доктору Тофиг Мәммәдовун рә'јиндән сәтирләр: "Кәрәм Әбдүррәһимовун бөјүк вәтәнпәрвәрлик һисси илә гәләмә алдығы "Гәдим азәрбајчанлыларын Рома истилачыларына гаршы мүбаризәси" әсәри елмилији, орижиналлығы илә диггәти чәлб едир. Әсәрдә доғма вәтәни мүдафиә едән бабаларымызын, дөјүшкән азәрбајчанлы гадынларын һүнәрләри тарихи фактларла ишыгландырылмышдыр. Әсәрдә һабелә ерадан әввәлки дөвр, халгымызын күзәраны, адәт-ән'әнәләри, тичарәти, игтисадијјаты, башга халглара мүнасибәти вә с. мәсәләләр дә јери кәлдикчә ишыгландырылыб. Азәрбајчан тарихшүнаслыг елминә көзәл һәдијјә олан бу китабын чап олунмасыны мәсләһәт билирәм.

4 ијул 1990-чы ил."

Алимләрин вердикләри мүсбәт рә'јләрлә бирликдә китабы 1990-чы илдә "Азәрнәшр"ә тәгдим етдим. Нәшријјат ону бәјәниб, 1991-чи илин планына дахил етди. Нәшријјатын тематик планында јазылыб:

"23. Әбдүррәһимов К. "Гәдим азәрбајчанлыларын Рома истилачыларына гаршы мүбаризәси". Б., Азәрнәшр, 1991 (п кв.). 8 мүәллиф вәрәги. 30000 нүсхә". Бурда китабын аннотасијасы да верилиб.

Китаб редактә олунуб мәтбәәјә көндәрилдисә дә, чапдан чыхмады, әлјазмасы мәтбәәдән огурланды. Бу, елә бир дөвр иди ки, ара гарышмышды, халг ҹәбһәси түғјан едирди, шикајәт едиләси мө'тәбәр бир јер јох иди. Ахырда иш о јерә чатды ки, нәшријјатын директору Ә. Ханбабајевин һәјатына гәсд едилди.

Әсәрин мәтбәәдән јоха чыхмасы кечмиш шүбһәләрими еһја етди. Кәрәм мүәллимин достларындан бири Играр Әлијев иди. Һәр икиси гәдим дүнја тарихиндән дәрс дејирди. Билији аз олдуғуна көрә Играр мүәллим гијабичи тәләбәләрлә мәшғул олурду. О, Кәрәм мүәллимлә тез-тез көрүшүр, бә'зән јемәкханаја да бирликдә кедирдиләр. Артыг Кәрәм мүәллимин вәфатындан илләр кечмишдир. Играр Әлијев бу мүддәтдә хејли јүксәлмиш, һазырда академијанын тарих институтунун директорудур, академикдир. Лакин бу мүддәтдә Кәрәм мүәллимин адыны һеч бир јазысында, чыхышында, сөһбәтиндә чәкмәмишдир. Кәрәм Әбдүррәһимов һаггында ондан бир нечә сөз ешитмәк үчүн онун тәзә чыхан китабчаларындан биринә тәнгид јаздым вә ону "Азәрбајҹан" гәзетинин 17 август 1990-чы ил нөмрәсиндә дәрч етдирдим. "Сахта тарих, сахта сөз" адлы һәмин мәгаләни олдуғу кими бурда верирәм:

"Нәдәнсә алимләримизин чоху бир гајда олараг, русча јазыр, әсәрләрини русча чап етдирирләр. Сонра да бир азәрбајҹанлы алимин јаздығыны о бири алим Азәрбајҹан дилинә чевирир. Нечә дејәрләр, она да иш тапылыр, буна да. И. Әлијевин "Дағлыг Гарабағ" китабыны да Азәрбајҹан дилинә И. Рүстәмов тәрҹүмә едиб.

Мә'лумдур ки, гәдим Азәрбајҹан дөвләти олан Албанијада 26 тајфа јашамышдыр. Бурда јерли халг, јә'ни, түркләр (азәрбајҹанлылар) чохлуг тәшкил етмишләр. И. Әлијев исә "Дағлыг Гарабағ" китабында чох габарыг шәкилдә көстәрир ки, 26 тајфадан бири олан удинләр Азәрбајҹан торпағынын гәдим сакинләри олмуш, үстүнлүк тәшкил етмишләр. Бу јанлыш фикирлә һеч ҹүр разылашмаг олмаз. И. Әлијев јазыр: "...Минкәчевир китабәләринин гәдим удинләрә мәхсус олдуғуну сүбут едән фактлар аз дејил". Бу китабәләрин дили, әлбәттә, албан дили, даһа доғрусу, албан диалектләриндән бири ола биләрди. Буну да гејд етмәк әһәмијјәтлидир ки, тарихи ән'әнәнин өзү, о ҹүмләдән, ермәни тарих ән'әнәси албанлары, гәдим утиләри - отенләри мүасир удинләрлә ејниләшдирир. Мүасир удинләрин дили исә, һеч бир шүбһә јохдур

ки, Дағыстан дил групуна дахилдир. Бундан һеч дә аз әһәмијјәтли дејил ки, удинләр өзләри I Пјотрун адына көндәрдикләри мә'лум мәктубда јазырдылар: "...биз авганларыг (јә'ни, албанларыг - И. Ә.) вә миллијјәт е'тибарилә удинләрик" (сәһ. 19). "Индики удинләрин әҹдадлары олан утиләр-отенләр албан тајфасыны һәлә антик мүәллифләр танıјырдылар" (сәһ. 22).

Дүзүнү десәк, антик алимләр Һеродот, Страбон, Плини, Птолемеј вә онларча башгалары јерли түрк тајфаларыны да танымыш вә онлардан јазмышлар. Нәдәнсә И. Әлијев јерли түрк тајфаларындан данышмаға хәсислик етмишдир. Белә бир ваҹиб мәсәләнин үстүндән кечилмәси "Дағлыг Гарабағ" китабынын әсас нөгсанларындандыр. Китаб сојуг гәлблә јазылыб, мүһүм вә кәрәкли мәсәләләрин үстүндән сукутла кечилиб. Мәнҹә, тарихчи алим халгын дилинә, дил тарихинә дә дәриндән бәләд олмалыдыр. "Дәдә Горгуд" дастанларындакы гәдим түрк сөзләри, әрази вә јер адлары бизә чох шеј дејир, дилимизин, тарихимизин гәдимлијиндән сөһбәт ачыр, азәрбајҹанлыларын бу торпағын өвлады олдугларыны дөнә-дөнә тәсдиг едир.

"Дағлыг Гарабағ"ын бизим ерадан әввәлки әсрләрдән бәһс едән јерләри (сәһ. 20-30) Азәрбајҹан вә гәдим дүнја тарихи үзрә көркәмли мүтәхәссис, дүнјадан вахтсыз кетмиш Кәрәм Әбдүррәһимовун 1948-чи илдә тамамладығы "Гәдим азәрбајҹанлыларын Рома истилачыларына гаршы мүбаризәси" (әлјазманын бир нүсхәси мәндәдир) әсәриндән көчүрүлмүш, лакин һеч јердә алимин ады чәкилмәмишдир.

Һазырда Азәрбајҹан ЕА Тарих Институтунда јүздән чох алим вә елми ишчи чалышыр. Онлара үз тутуб дејирәм ки, көһнә фикирли алимләрдән узаг олсунлар, халгымызын тарихини сә'јлә араштырыб, самбаллы елми әсәрләр јаратсынлар".

Мән бу тәнгиди јазыма академик И. Әлијевдән ҹаваб көзләјирдим. Лакин иш тәрсинә олду, онун әвәзинә, академик досту З. Б. мәнә чох сәрт, һәм дә тәһгиредичи ҹаваб верди. Һәмин ҹаваб "Елм" гәзетинин 28 декабр 1990-чы ил нөмрәсиндә дәрч олунуб. Ҹаваб чох узундур, ордан бир нечә ҹүмлә мисал кәтирәҹәјәм, нечә дејәрләр, бир овуч бир халварын нүмунәсидир. Әввәла, дејим ки, мән јазымда З. Б.-нын адыны чәкмәмишдим. Онун мәним јазымдан сон дәрәҹә әсәбиләшмәси, өзүндән чыхмасы јадыма бир аталар сөзүнү салды: "Соған јемәмисәнсә, ичин нијә көјнәјир?" Көрүнүр, онун әсәрләриндә дә һәмин нөгсанлар мөвҹуддур. "Гара

мәни басынча мән гараны басым". Әсәби академикин чүмләләриндән мисаллар: 1. "О, (jә'ни, Заман Гарајев) халгын дүшмәни олан бөјүк бир компанијаны тәмсил едир, елә бир компанијаны ки, әмәлләри илә әслиндә әлејһдарларымызын дәјирманына су төкүр". 2. "Гәдим дүнја тарихи, о чүмләдән, Азәрбајчан тарихи барәдә һеч бир тәсәввүрү олмајан Замана көрә И. Әлијевин удинләрин азәрбајчанын гәдим әһалиси олмасы вә 26 албан тајфасы ичәрисиндә онларын үстүнлүк тәшкил етмәси барәсиндәки фикир сәһвдир". 3. "Шәки зонасынын әһалиси удинләрдән ибарәт олуб". 4." Заман кәмсавадсызчасына тәсдиг едир ки, гәдим Албанијада јерли халг, jә'ни, түркләр чохлуг тәшкил етмишләр. Бу, ағ јаландыр. Һеч бир чидди алим һеч вахт тәсдиг етмәјиб вә тәсдиг едә билмәз ки, гәдим Албанијада 26 албан тајфасы сырасында түркләр олуб". 5. "Гәдим Азәрбајчанда, о чүмләдән, Албанијада һеч бир түрк олмајыб. Буна көрә дә мәгалә мүәллифинин И. Әлијеви куја ки, јерли (jә'ни, гәдим Азәрбајчанда - З. Б.) түрк тајфаларындан данышмаға "хәсислик" етмәкдә тәгсирләндирмәси тамамилә наһагдыр. О ки бармағыны соруб түрк чыхара билмәзди". 6." Мәгалә мүәллифинин фикринчә, "антик алимләр Һеродот, Страбон, Плиниј, Птоломеј (көрүндүјү кими, Заман дөрд антик мүәллифдән үчүнүн адыны сәһв јазмышдыр. Бу, сөзсүз ки, онун савад дәрәчәсини, даһа доғрусу савадсызлығыны көстәрир) вә онларча башгалары јерли (Албанијада - З. Б.) түрк тајфаларыны да танымыш вә онлардан јазмышлар, әлбәттә, бу, ағ јаландыр". 7. "Мүәллифин дил, дил тарихи, "Дәдә Горгуд" епосу вә с. һаггындакы нәсиһәтверичи көстәришләринин дә И. Әлијевин китабчасы илә һеч бир әлагәси јохдур". 8. "Һәјасызчасына јалан вә алчаг бөһтанлар јазан Заман иддиа едир ки, И. Әлијевин Дағлыг Гарабаға аид әсәринин 20-30-чу сәһифәләри "Азәрбајчан вә гәдим дүнја тарихи үзрә көркәмли мүтәхәссис, дүнјадан вахтсыз кетмиш Кәрәм Әбдүррәһимовун 1948-чи илдә тамамладығы "Гәдим азәрбајчанлыларын Рома истилачыларына гаршы мүбаризәси" әсәриндән көчүрүлмүшдүр. Сорушуруг К. Әбдүррәһимов нечә "көркәмли мүтәхәссис олмушдур ки, о, бүтүн һәјаты әрзиндә бир елми әсәр, һәтта кичик бир мәгалә чап етдирмәмишдир". 9. "Тарих институтунун јүздән чох (әслиндә, ики јүздән чох - З. Б.) алим вә елми ишчиси вар мүрачиәтинә кәлинчә бу, сөзүн там мә'насындан гызышдырычылыг вә фитнәкарлыг мәгсәди дашыјыр". 10. "Мән бу мәктубумун "Азәрбајчан" гәзетиндә дәрч олунмасыны тә'кид едирәм".

Охучуја мә'лум едирәм ки, "Азәрбајчан" гәзети онун бу мәгаләсини рәдд етмишдир. Кәрәм Әбдүррәһимовун "бир кичик" мәгаләси јох, тәкчә 1950-чи илдә "Гәдим Шәрг тарихи" ("Коммунист" гәзети, 13 јанвар 1950-чи ил), "Парис коммунасы" ("Азәрбајчан кәнчләри" гәзети, 17 март 1950-чи ил) вә с. самбаллы мәгаләләри дәрч олунмушдур.

Академик З. Б.-нын елмдән вә әдәбдән кәнар мәгаләсини охујанда өзүмдә дахилән бир раһатлыг, севинч дујдум: демәк, һәдәфи дүзкүн нишан алыб, бир дашла ики довшан вурмушам. О ки галды, мәним савадсыз олмағыма, дүзү, бу барәдә бир сөз дејә билмәрәм, анчаг мәним азәрбајчанлы олмағым һеч кәсдә шүбһә доғура билмәз. Өз халгымын тәәссүбкеши, онун тарихини сахталашдыранлара гаршы амансызам. Илләрдән бәри апардығым мүшаһидәләр нәтичәсиндә мәндә белә бир фикир јараныбдыр ки, Азәрбајчан халгынын тарихини өз оғлу јазмалыдыр. Ганыгарышыглардан һәгиги елми әсәр көзләмәк дәрјада балыг сөвдасы кими бир шејдир...

Мәндә олан орижинал нүсхә әсасында Кәрәм Әбдүррәһимовун һәмин елми әсәрини икинчи дәфә чапа һазырладым. Бөјүк Дәһнә колхозунун спонсорлуғу илә 1997-чи илдә "Бајаты" нәшријјатына тәгдим етдим. Лакин әсәр јенә ишыг үзү көрмәди...

Мәсәләјә ајдынлыг кәтирмәк үчүн бир гәдәр әввәлә гајыдырам. Мән 1948-чи илдә Бакы Дарүлфүнунунда охујанда бир күн һәмкәндлим Охујазла (о да тәләбә иди) Кәрәм мүәллимкилә кетдик. Кәрәм мүәллим базарлыг едиб јер-јемишлә долдурдуғу ағыр зәнбили бизә вериб деди ки, апарыб әмиси оғлу Оруча јетирәк.

Оруч шофер иди, нә хата төрәтмишдисә, һәбс олунмушду, башга дустагларла бирликдә Хәзәр саһилиндә бүнөврәси гојулан һөкумәт евинин тикинтисиндә ишләјирди. Арыгламышды, ајаг үстә күчлә дајанырды. Кәрәм мүәллим тез-тез она баш чәкир, вахты олмајанда исә јемәји башгасындан көндәрирди. Бу күн исә Оруча јемәји биз чатдырдыг.

Кәрәм мүәллимин хејирхаһлығы, гајғысы сајәсиндә Оруч дирчәлди, һәбсдән вахтындан габаг бурахылды, евләнди, дүнјаја кәлән оғлунун адыны "Габил" гојду...

Һазырда Габилин нә атасы, нә дә әмиси сағ дејил, өзү исә фир'онлуг едир. Бөјүк Дәһнә колхозунун сәдрлијини әлә кечирәндән сонра варлы тәсәррүфатын 70 иллик газанчыны сүмүрјан

кими сүмүрүб, һечә-пуча чыхармыш, һәм дә јахшылыға јаманлыг едәрәк әмиси Кәрәм мүәллимин китабынын спонсорлуғуну гәддарчасына позмушдур...

Инди Кәрәм Әбдүррәһимовун - Бөјүк Дәһнәнин илк алиминин "Гәдим азәрбајчанлыларын Рома истилачыларына гаршы мүбаризәси" адлы фајдалы китабы өзүнүн хејирхаһ һимајәчисини көзләјир."

1999-чу ил.

АМАЗОНКАЛАР[1] - ӘРӘБЗӘНКИЛӘР

(Кәрәм Әбдүррәһимовун "Азәрбајчанлыларын Рома истилачыларына гаршы мүбаризәси" елми әсәринин мотивләри әсасында ишләнмишдир)

Спартак үсјаныны ганлар ичиндә боған Гнеј Помпеј күчлү ахынла Понт Өлкәсинин[2] саһилиндән Гафгаза сохулду, Ермәнистаны јағмалады, харабалыға чевирдији Тигранакертдә[3] бајгуш улатды. Күрчүстаны - Колхиданы, Иберијаны да ишғал етди, гәләбә үстүндән гәләбә газанды, мәст олду, ловғаланды:

- Варса тәпәрли бир сәркәрдә, чыхсын габағыма, дөшләшәк! Көрсүн басылмағын, зүлмүн-зилләтин дадыны!.. Јохдур өзүмдән башга, һүнәрмәнд бир сәркәрдә! Мән мәғлубедилмәз Помпејәм, мүһарибә танрысыјам!

Помпеј јунанларын Албанија - дағлыг өлкә адландырдығы Азәрбајчаны да чајнағына кечирмәк, Каспини көрмәк арзусу илә јүрүш етди.

Албанлар дүшмәнин кәләчәји сәмтдә, Самух кәнди јахынлығында Күр чајыны чәпәрләдиләр. Амма бунун бир фајдасы олмады: донуз кими бурунтушуна ирәлиләјән ромалылар сәдди чығнајыб кечдиләр.

Әличан чајына доғру чәкилән албанлар чәсарәтлә дөјүшә атылыр, доғма торпаглары дишләри, дырнаглары илә мүдафиә едирдиләр. Јаралылар белә силаһы јерә гојмур, ал ганлары ахаха вурушурдулар. Помпеј илк дәфә иди ки, чох чидди вә кәскин манеә илә үзләширди. Даш гајаја раст кәлмишди. Бир тәрәфдән дә гызмар јај күнәши јағыларын башына од әләјирди. Тәр дабаныңдан сүзүлән Помпеј дөјүш арабасына галхыб, кур сәслә ордусуна әмр етди:

- Ирәли! Сүр'әтлә ирәли!

Елә бу вахт Дәрәгылынчдан чыхан јарағлы бир атлы леј кими шығыјыб низәсини Помпејин синәсинә чахды вә чәлд атын ағзыны чевириб бир ләһзәдә дүшмән әһатәсиндән чыхды.

Һушуну итирән Помпеј көтүк кими јерә сәрилди, анчаг өлмәди, дәмир кејим ону хилас етди.

Бу, мәғрур сәркәрдәнин алдығы илк јара иди. Өзүнә кәлдикдә сорушду:

- О ким иди?

Өзләрини итирән әскәрләр чаваб верә билмәдиләр, дилманчлыг едән әсир Гузата мүрачиәт етдиләр. Гузат деди ки, о адам падшаһ Урузун гардашы Гутлугдур, бу дағын далындакы Кичик Дәһнә кәндиндәндир. Мән дә орданам, ушаглығымыз бир јердә кечиб.

Помпејдә шүбһә јаранды:

- Мәни сән нишан вермисән! Чәллад, вур дилманчын бојнуну!

Гузатын боғазынын јолу гуруду, рәнки үзүндән көтүрүлдү, билмәди ки, нејләсин.

Касси ишә гарышды, "мүһарибә танрысы"ндан тәвәгге етди ки, јени дилманч тапыланачан Гузат өлдүрүлмәсин.

Јарасы санчан Помпеј уфулдајаркән јавәри Лукрессини күлмәк тутду. Помпеј синирләнди:

- Мәнә күлүрсән, Лукресси? Елә билирсән бу јарадан өләчәјәм, јеримә кечиб, баш сәркәрдә олачагсан? Јох, ону көрмәјәчәксән!.. Чәллад, вур о алчағын бојнуну!

Лукресси оту гурумуш ләкдә башы кәсилмиш тојуг кими чабалајыр, күлмәјинә ара вермирди. Бу һал чох чәкмәди, кәрәләнди, гурбаға кими гарны үстә чеврилиб чаныны тапшырды. Чәллад сәсләнди:

- Өз-өзүнә өлдү, чәнаб баш сәркәрдә!
- Јохлајын! Бәлкә, бичлик едир.

Бир нечә әскәр ирәли кәлиб өлүнү тәрпәтди. Дирилик нишанәси јох иди. Сол биләји гов кими шишмишди. Гузат онлара деди ки, Лукрессини бөјә санчыб. Бу јерләрин бөјәси вуран адам күлә-күлә өлүр.

"Бу, нечә јер, нечә өлкәдир? - Помпеј фикирләшди. - Бир јандан чәнкавәр дөјүшчүләр, бир јандан да һәшәрат, илан-чајан көз ачмаға аман вермир. Ахырымыз нә олачаг? Албанијаны алыб Каспини көрә биләчәјәмми?.."

Помпеј сағаландан сонра јенә шиддәтли дөјүшләр башланды. Күчлү һәмләләрдән албанларын сыралары сејрәлди, чох кәркин вә чәтин мәгамда һарданса пејда олан ејни чүр кејимли, силаһлы, атлы дәстәләр өзләрини јетирдиләр: саг чинаһдан, сол чинаһдан, өндән, архадан һәмлә едәрәк јаһлары гырыб төкдүләр. Албан гошуну дирчәлиб һүчума кечди, ромалылар кери отурдулду...

Помпеј сарсылды, ачығындан атыны шаллаглады. Ахы, нијә дә һирсләнмәсин? Мүдам ирәли кетмиш, басылмаг нә олдуғуну көрмәмишди. Илдырым сүр'әти илә ирәлиләдији һалда Албанијада тысбаға јеришинә тамарзы галмышды. Ахшам, мүвәггәти игамәткаһына чәкиләркән севимли сәркәрдәси Кассидән сорушду:

- Агзымыздан вуран о дәстәләр кимләр иди?

Тәпијән додагларыны дили илә исладан Касси чаваб верди:

- Вурушма сәнкијәндән бир аз сонра дөјүш мејданыны кәздим, онларын нә бир јаралысына, нә дә бир өлүсүнә раст кәлмәдим, өлүләрини, јаралыларыны апармышлар. Јалныз бир ајаггабы вә бир корсет[5] тапдым. Бунлар көстәрир ки, бизимлә вурушан гадынлармыш.

- Нә данышырсан, Касси? Елә шеј ола билмәз!

- Онлар ади гадынлар дејил, амазонлардыр.

- Амазон нәдир?

Тулугдан бир долча су ичиб јанғысыны сөндүрән Касси амазонлар һагтында билдикләрини сөјләди:

- Јунан алими Һеродот "Тарих" китабында јазыб ки, јунанлар Кичик Асијада Перматан чајы саһилләриндә амазонлара галиб кәлмишләр. Амазонлары әсир алыб үч кәмијә миндирәрәк Гафгаза тәрәф үзмәјә башламышлар. Амазонлар фүрсәт тапыб јунан әскәрләрини өлдүрмүшләр. Лакин кәмичиликдән башлары чыхмадығына көрә кәмиләри идарә едә билмәмишләр. Күләк онлары скифләрин вәтәнинә кәтириб чыхармышдыр. Саһилә чатандан сонра амазонлар бурда бир илхы ат әлә кечирибләр. Онлары миниб бу өлкәни талан етмәјә башлајыблар. Скифләр гарәтчиләрин нә өзләрини, нә дә дилләрини ајырд едә билмәмишләр. Дөјүш вахты бир нечәсини өлдүрдүкдән сонра мә'лум олур ки, онларла вурушан гадынлардыр. Скифләр беләгәрара кәлирләр ки, амазонларла дава едиб, дөјүшдә бир-бирини гырмагданса, чаван оғланлары јанларына көндәриб онлардан гыз алмаг даһа јахшыдыр. Одур ки, амазонлар јашајан јерин јахынлығында чадыр гурурлар. Беләликлә, чадырлар гошалашыр, амазон гызлар онлары гәбул едирләр. Скифләр тәклиф едирләр ки, онларла бир јердә јашасынлар. Амазонлар бу тәклифи гәбул етмирләр, дејирләр ки, скиф гадынлары илә јола кедә билмәзләр. Белә бир шәрт кәсирләр: әкәр скифләр онларла евләнмәк истәјирләрсә, кәрәк евләрини тәрк едиб амазонларын јанына кәлсинләр. Кәнч скифләр белә дә едирләр. Онлар Осетија кәлү әтрафында амазонларла јашамаға башлајырлар. Күман едирләр ки, скифләрлә амазонларын бирләшмәси нәтичәсиндә Савромат[6] милләти јаранмышдыр.

- Сонра нә дејир Һеродот?

- Мә'лумат верир ки, амазонларын өзләринә мәхсус јашајышы вар. Кишиләр дә, гадынлар да ејни чүр палтарда атланыр, биркә ова вә мүһарибәјә кедирләр. Скепсијалы Метродор вә Гибсикрат исә иддиа едирләр ки, амазонлар Гафгаз дағларынын әтәкләриндә гаргарларла[7] гоншулугда јашајырлар. Јер шумлајыр, баг бечәрир, мал-гара сахлајыр, атлара хидмәт көстәрирләр. Амазонларын даһа күчлүләри овла, һәрби тә'лимлә мәшғул олурлар. Ох, јај, дөјүш балтасы, галхан да ишләдирләр.

Помпеј Кассинин сөзүнү кәсди:

- Чох мараглыдыр. Давам ет.

- Онлар јаздан бир ај кечмиш гаргарларын гоншулуғундакы дағa галхырлар. Гаргарлар да бу дағa чыхырлар ки, гадынларла бирликдә гурбан вериб ушаг доғмалары үчүн онларла јашасынлар. Амазонлар јалныз нәсил артырмаг үчүн кишиләрлә јахынлыг едирләр: гызлары өзләриндә сахлајыр, оғланлары гаргарлара көндәрирләр.

Помпеј дилманчы чағыртдырыб хәбәр алды ки, амазонлар бәрдә нә билир. Гузат Нуғада, Бәрдәдә, Тәртәрдә, Гаргарда амазонларын јашадыгларыны, онларын сәркәрдәси Алфатыны таныдығыны сөјләди. Помпеј сечмә әскәрләринә әмр етди ки, һәр нечә олур-олсун, амазонлардан бирини әсир алсынлар.

Ертәси күн дөјүш башланандан бир гәдәр сонра амазонлар јенә һүчума кечдиләр. Сечмә әскәрләр әмрә әмәл едә билмәдиләр. Икинчи күн дә белә олду. Помпеј әскәрләриндән икисини дар ағачындан асдырды, о бириләринә хәбәрдарлыг етди ки, әмр јеринә јетирилмәсә, онлары да өлүм көзләјир.

Чанларына горху долан әскәрләр бүтүн фәнд-фәрәчәни ишә салараг амазонлардан бирини тутдулар. Әсири Гузат таныды: амазонларын сәркәрдәси Алфатын иди.

Әскәрләр бир-бирини итәләјәрәк Алфатыны көрмәјә чан атырдылар. Гузат габагларыны кәсди:

- Јахын кәлмәјин, о женһадыр![8]

Әсир сүст дүшмүшдү. Јаралы иди, чијниндән ган ахырды, рәнки солмушду. Ону икитәкәрли арабада јатаг ичиндә узатдылар, Помпејин һүзуруна апардылар. Помпеј амазона диггәт вә марагла бахды:

- Гырх јашы олар, мәнимлә һәмјашдыр. Јахын кәл, Касси, бир бах, тајмәмәдир, сән дә тајгулагсан. О да сәркәрдәдир, сән дә. Сизин икиниздән нә төрәјәр?

Касси әлүстү чаваб верди:

- Јер танрысы Һеркулес!

Помпеј Алфатына суал верди, амазонлар һаггында мә'лумат истәди, анчаг чаваб ала билмәди.

Алфатын Гузаты таныды:

- Сатылмысан?

- Јох, мән дә сәнин кими әсирәм.

- Әсирлик кишијә јарашармы, Гузат?

- Бир ишди, олду, Алфатын бачы.

Помпеј гејзләнди:

- Өз дилиниздә нә данышырсыныз?!

Гузат мә'јус-мә'јус билдирди ки, амазонун һалы јамандыр, о дүнја илә чалышыр.

- Өлмәсин! Мән ону Ромаја апарачағам!

Бир аздан ромалылар амазонун өлдүјүнү көрдүләр. Өзүнү өлү кими көстәрән Алфатын көзүнүн учу илә бахырды. Помпејин ата миндијини көрүб дәрһал јатагдан сычрады, Помпеји вуруб атдан салды, гылынчыны әлә кечирди, аты миниб саға-сола гылынч чала-чала өзүнә јол ачды, арадан чыхды. Гузат да һәрәкәтә кәлмишди, Алфатына ох атан әскәрләри дәјәнәклә вуруб јыхырды. Арада Помпејә дә бир дәјәнәк чәкди. Гузаты тутдулар, боғуб өлдүрдүләр...

Өмрү даваларда кечән мәшһур сәркәрдә Гнеј Помпејә бу вахтачан бир чыртма вуран олмамышды. Азәрбајчанда исә тутарлы зәрбәләрә мә'руз галды. Албанларын дөјүшкән, вәтәнпәрвәр бир халг олдуғуну, чәнкавәр амазонларын - әрәбзәнкиләрин дүшмәнә гаршы чох сәрт вә амансызлығыны өз көзләри илә көрүб гәләбәнин гејри-мүмкүнлүјүнү анлады, кери гајытмаг тәбилини вурдурду. Ромаја чатдыгда мәғлубијјәти бојнуна алмады, деди ки, ону Албанијадан - Азәрбајчандан иланлар говмушлар. Сонра бөјүк бир јалан - Каспи дәнизини көрдүјүнү дә сөјләди.

1. Кичик Асијада, Азов дәнизи саһилләриндә, Баш Гафгаз дағларынын чәнуб әтәкләриндә јашамыш чәнкавәр гадынлардыр. Дилимиздә рус дилинин тә'сирилә "амазонка" шәклиндә ишләнән бу сөзүн әсли "амазон" ("һәмәзун")-дур, јунан сөзү олуб тәрчүмәси "мәмәсиз" демәкдир. Амазонкалар даһа јахшы ох ата билмәк үчүн јајы дөшләринә сыхмалы олурдулар вә она көрә дә ушаглыгдан онларын сағ дөшләрини кәсиб көтүрүрдүләр (мүәллифин гејди).

2. Гара дәнизин гәдим ады.

3. Ермәнистанын мәркәзи шәһәри.

4. Бөјә - зәһәрли һөрүмчәк.

5. Корсет - голсуз кофта.

6. Савраматлар вә скифләр бу күнкү осетинләр, чеченләр вә башга Шимали Гафгаз халгларынын әчдадыдыр (мүәллифин гејди).

7. Гарабағда јашајан ән гәдим албан (Азәрбајчан) тајфалары.

8. Женһа - гадын.

"Һәрби билик" журналы, 1997, N 6.

КИЧИК ДӘҺНӘНИН ИЛК АЛИМИ

- Дәдә, ағлын нә кәсир, дава тез гуртарар?

- Нә билим, а бала, Һитлерин бели гырылсын, тири төкүлсүн. Нә сән араба сүрмәлијдин, нә дә мән чәлтик зәмиси бағламалы. Сән мәктәбдән олдун, мән дә истираһәтдән.

- Гәзетләрин јаздығына көрә, әскәрләримиз сәрһәдди адлајыблар.

- Өз көзләринлә охумусан, ја башгасындан ешитмисән?

- Охумушам, а дәдә.

- О күн колхоз ичласында да сөјләдиләр ки, машаллаһ, гошунларымыз бәрк ирәлиләјирләр. Көрмүрсән чәбһәчиләримиз тәк-тәк евә гајыдырлар?

Ата илә оғулун сөһбәти бәрк гызышмышды. Онлар арабанын чәлтик һәндинә чатыб дајанмасындан, баһар күнәшинин һәрарәтиндән хошһалланыб кәлләрин көвшәк чалмасындан тамам хәбәрсиз идиләр. Бәли, јахшы демишләр ки, сөһбәт јолун гајчысы-

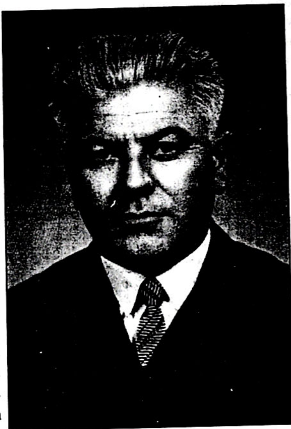

дыр. Ата вә оғлун бу дәфәки сөһбәти даһа мараглы, үрәјәјатан иди. Сач-саггалы јун кими ағармыш Чәлаләддин кишинин, кәнч Фәтуллаһын үрәјиндә вурнухан, анбаан гартал кими асиманда ганадланан арзулар, диләкләр маһијјәти дәрин олан бу сөһбәтлә, өлүм-дирим давасынын бизим хејримизә гуртармасы илә бағлы иди. Чәлаләддин киши өмрүнүн гочалыг чағыны мә'налы кечирмәли, Фәтуллаһ исә араба бојнундан дүшүб мәктәб партасында әјләшмәли, арзуларынын ганадларында доланмалы иди. Лакин һәләлик бу, хәјал иди.

Бөјүк Вәтән мүһарибәси! Өндә чәбһә, архада чәбһә! Фәтуллаһ һәлә ушаг олса да намус, гејрәт ону мәчбур еләди. Күчүнү, бачарығыны гадынларын, чаван оғланларын, гоча кишиләрин гүввәсилә гарышдырды, архада дөјүш мејданы үчүн, гәләбә үчүн китабдан ајрылды, елмдән, китабчалышды. О, истәр-истәмәз мәктәбдән ајрылды, елмдән, китабдан узаг дүшдү. Гоча атасы Чәлаләддин киши илә чијин-чијинә Телман адына колхозда чалышды. Каһ түтүнчү олду, каһ бичинчи, каһ да арабачы. Нә кечә билди, нә дә күндүз. Нә сојугдан титрәди, нә дә истидән тәнтиди. Чалышды ки, мүһарибә тез гуртарсын, фашизм бир чәнкә от кими көкү үстүндә јандырылсын. О да тәһсилини давам етдирсин, али тәһсил алсын, елинә-обасына даһа чох хејир версин.

"Гуш ганадла учар, инсан диләклә". Шаир чох көзәл дејиб. Тәкчә Фәтуллаһын, Чәлаләддин кишинин јох, азадлыг севән, сүлһ истәјән бүтүн адамларын көзләдији гәләбә маршы чалынды. Фәтуллаһ 1945-1946-чы дәрс илиндә Кичик Дәһнә мәктәбиндә тәһсилини давам етдирди. Сонракы дәрс илиндә Бөјүк Дәһнә кәнд орта мәктәбини битириб С. М. Киров адына Азәрбајчан Дөвләт Университетинин кимја факүлтәсинә дахил олду. Ајлар өтүб, илләр доландыгча Фәтуллаһ елмин гијмәтини, билијин күчүнү, һикмәтини даһа дәриндән анламаға башлады. Онда кимја елминин инкишафы јолунда гүввә сынамаг арзусу баш галдырды. Амма...

Чәлаләддин киши һисс еләмәдән оғлунун гаршысында дајанды. Она мане олду. Сөһбәт нә гәдәр һачаландыса да ахырда кәлди бир нөгтәдә бирләшиб галды. "Кәндимиздә үч-дөрд нәфәр али тәһсилли адам вар. Онун да бири сәнсән, ај оғул. Мүәллимдән көзәл нә ола биләр. Кәл мүәллимлик елә".

Фәтуллаһ университет мүәллимләринин тә'кидиндән гоча атасынын хаһишини үстүн тутду. 1952-чи илдә Шәки рајонуна тә'јинат алды. Бир ил Орта Зәјзид кәнд мәктәбиндә кимја мүәллими ишләди. Сонра өз доғма кәндинә - Кичик Дәһнә кәнд орта мәктәбинә дәрс һиссә мүдири көндәрилди. Чох кечмәдән һәмин мәктәбә директор тә'јин едилди. Фәтуллаһ мүәллим дүз он ил һәмин вәзифәдә ишләмиш, онларла али-орта тәһсилли мүтәхәссисин јетишмәсиндә әлиндән кәләни әсиркәмәмишдир.

Елми ахтарышлардан, лабораторијадан хејли араланса да онун һәвәси сөнмәди, әксинә, даһа да чохалды, чајлар кими күкрәди.

Бу истәк, һәвәс, мараг ону чәкиб јенидән Бакыја кәтирди. О, 1964-чү илдә Азәрбајчан ССР Елмләр Академијасы Гејри-Үзви вә Физики Кимја Институтунун аспирантурасына дахил олду. "Индиум вә халкокенләр әсасында мүәјјән типли јарымкечиричи системләрин физики-кимјәви тәдгиги" мөвзусунда елми ахтарышлара башлады. Пешәјә һәвәс, сәнәтә мәһәббәт, зәһмәтә гатлашмаг, чәтинликләрдән чәкинмәмәк онун ахтарышларынын мүвәффәгијјәтлә нәтичәләнмәсинә сәбәб олду...

Бу күнләрдә Фәтуллаһын мүәллим јолдашлары, дост-танышлары, гоһум-әгрәбасы Гејри-Үзви вә Физики-Кимја Институтунун акт салонунда топлашмышдылар. Чәлаләддин киши дә бурда иди. Фәтуллаһ Мәммәдәлијев кимја елмләри намизәди алимлик дәрәчәси алмаг үчүн диссертасија мүдафиә едирди.

Фәтуллаһын елми ахтарышларыны онун рәсми оппонентләри: кимја елмләри доктору, профессор А. А. Гулијев, кимја елмләри намизәди, досент А. И. Агајев, өлкәмизин бир сыра көркәмли кимјачылары јүксәк гијмәтләндирдиләр. Фәтуллаһын елми иши бир сәслә елми шура тәрәфиндән бәјәнилди вә гәбул едилди.

Ҹәлаләддин киши оғлунун чыхышыны, онун һагтында дејилән хош сөзләри, арзуларын һамысыны динләди. Дигтәтлә, һәјәҹанла сөјләнилән кәламларын чохуну баша дүшмәсә дә, Фәтуллаһын, онун јолдашларынын чөһрәләриндә парлајан севинҹ гығылчымларынын мә'насыны ајдын дујду. Там јәгин еләди ки, оғлу чәмијјәт үчүн, халг үчүн хејирхаһ иш көрмүшдүр. О, гејри-ирадәи олараг институт бинасынын пәнҹәрәсиндән бојланыб, санки Кичик Дәһнә кәндинә бахды. Ингилабдан әввәлки кәнд, саваддсызлыг, наданлыг пәрдә-пәрдә көзләри өнүндән кәлиб кечди. Ҹәлаләддин киши јенә көзләрини хитабәт күрсүсүнә зилләди, кәндинин илк алиминә - оғлуна дојунҹа бахды.

Низами Нәбијев

"Шәки фәһләси", 28 апрел 1968.

Кичик хатирә

Әввәлләр Фәтуллаһ мүәллимин адыны ешитмиш, үзүнү көрмәмишдим. Сонралар али мәктәбдә охујаркән бир нечә дәфә Фәтуллаһ мүәллимлә көрүшмүшдүк. Чох мүлајим тәбиәтли инсан иди. Үзүндә нур, дилиндә ширинлик варды. Һәр дәфә он бешијирми дәгигәлик сөһбәтдән сонра (вахтын чохуну мәни данышдырмаға сәрф едәрди) мәндә елә бир тәәссүрат јаранарды ки, елә бил һансыса бир даһинин классик бир романыны охумушдум.

Али мәктәби битирдикдән сонра Шәки Маариф Шө'бәсинин мүдири, мәрһум Салеһ Салеһов мәни Кичик Дәһнә кәнд мәктәбинә инкилис дили мүәллими көндәрди. Һәр аиләнин фәрди хүсусијјәтләри олдуғу кими, кичик дәһнәлиләрин дә фәрди хүсусијјәтләри әсасән, хош мәгамларла бағлыдыр. Кәндләримиз гонсијјәтләри әсасән, хош мәгамларла бағлыдыр. Кәндләримиз гоншу олсалар да, мән бу кәнд әһлинин инҹә хүсусијјәтләринә бәләд дејилдим (мүгајисә јахшы шејдир). Халгымызын бөјүјә һөрмәт, гонагпәрвәрлик вә с. минләрлә көзәл кејфијјәтләри ичәрисиндә бу кәнддә зијалыја һөрмәт хүсуси јер тутур. Кичик дәһнәлиләрин өз кәндинин зијалысы кими Фәтуллаһ мүәллимә көслиләрин өз кәндинин зијалысы кими Фәтуллаһ мүәллимә бәсләдији һөрмәт исә мән дејәрдим ки, инкилис мүтәрдији вә бәсләдији һөрмәт исә мән дејәрдим ки, инкилис мүһафизәкарлығындан да јүксәкдә дурур.

Мән гонаг сајылсам да, кәндин һеч бир тәдбириндән, хејриндән-шәриндән галмаздым. Вә елә бир шәнлик, елә бир мәрасим хатырламырам ки, орда Фәтуллаһ мүәллимин ады (әкәр өзү вахт

тапыб кәлә билмәјибсә) дилимизин ән ширин шәкилчиләрилә һалланмасын, ән дәјәрли сөзләрлә тә'јинләнмәсин, онун шә'нинә үрәкдән кәлән кәламлар дејилмәсин. Бөјүјә, зијалыја, Фәтуллаһ мүәллимә мүнасибәтдә бу кәнддә, нечә дејәрләр, "игтидар-мүхалифәт" јохдур. Ушаг да, бөјүк дә Фәтуллаһ мүәллими әзиз вә уча тутур.

Фәтуллаһ мүәллим индики Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Университетиндә кимјадан дәрс дејирди. Елмләр намизәди, алим иди. Азәрбајҹанын демәк олар ки, һәр бөлкәсиндән олан оғланлар, гызлар мүхтәлиф али мәктәбләрдә мүәллимдир, алимдир, профессордур. Амма Фәтуллаһ мүәллим тәһсил вермәк саһәсиндә ән азы, доғма кәндинин кәнҹләринә өрнәк иди. Фәтуллаһ мүәллимин нүмунәси, тәрбијәси, мәсләһәти сајәсиндә бу балача кәнддә бөјүк һәкимләр нәсли јетишмишдир вә бу ән'әнә бу күн дә давам едир.

Мә'лумат Нурәддинов

БИЗИМ ФӘТУЛЛАҺ

Фәтуллаһ мүәллимлә мән 40 илдән артыг јолдашлыг, достлуг етмишик. Һеч вахт арамызда инҹиклик, наразылыг олмамышдыр.

Јаман күндә адамлара дајаг дуран, олдугҹа хејирхаһ вә сәмими бир инсан олан Фәтуллаһ Мәммәдәлијев мә'налы өмрүнү маарифә, елмә һәср етмишдир. О, 7-8 јашларындан әмәјә алышмышды. Бөјүк Вәтән мүһарибәси илләриндә мәктәбдән араланараг колхозда чалышмышды: хышла јер шумламыш, орагла тахыл бичмиш, кәл арабасы илә дәрз дашымышды. Боју галхмамышды. Һәрби комиссарлыгдан үч ил далбадал она чағырыш вәрәгәси кәлди, лакин боју балача олдуғундан әскәрлијә көндәрилмәди.

Бу јазыда Фәтуллаһ мүәллимин өмрүнүн јарыда гырылмасына баис олан "пешка" Јагуб Мәммәдовдан да бәһс олунаҹаг.

Мәсәләни ајдынлашдырмаг үчүн бир гәдәр әввәлә гајыдырам. Мән вә мәндән дөрд-беш јаш бөјүк олан Фәтуллаһ 1947-чи илдә Шәки рајонундакы Бөјүк Дәһнә кәнд орта мәктәбини, 1952-чи илдә исә Азәрбајҹан Дөвләт Дарүлфүнуну битирмишик.

Фәтуллаһ мүәллим Шәкинин Орта Зәјзид кәндиндә ики ил мүәллимлик етдикдән сонра доғма кәнди Кичик Дәһнәдәки орта мәктәбә директор тә'јин едилмишди. Онунла әлагәм үзүлмә-

мишди, тез-тез көрүшүрдүк. Һеч нәдән наразы дејилди, бирчә шејдән бәрк нараһат иди. Тез-тез дејирди ки, Шәкинин бүтүн кәндләриндән алим чыхыб, бизим кәнддән нијә чыхмасын? Мәктәбимизи битирән кәнчләр али тәһсил алмагла кифајәтләнир, елм далынча кетмирләр. Аспирантураја кириб, кәнчләрә нүмунә көстәрмәк лазымдыр.

О вахт онун јашы 35-и һаглајырды, бир нечә aj кечиксәјди, аспирантураја көтүрүлмәјәчәкди. Гәти гәрара кәлән Фәтуллаһ мүәллим мәктәби башгасына тәһвил вериб аиләси илә бирликдә Бакыја көчдү, Јасамалда кичик бир дахма кирајәләди. Азәрбајчан Елмләр Академијасы Кимја Институтунун аспирантурасына гәбул олунду. Диссертасија мүдафиә едәрәк кимја елмләри намизәди алимлик дәрәчәси алды. Азәрбајчан Дөвләт Тибб Институтуна мүәллим көндәриләндә онун 6 нәфәрлик аиләси һәлә дә дарысгал дахмада јашајырды. 1968-чи илдә Бакыја лејсан јағышы дүшдү. Сел Фәтуллаһ мүәллимин аиләси јашајан дахманы учуртду. Һөкумәт Фәтуллаһ мүәллимин аиләсинә 8-чи Километр гәсәбәсиндә тәзә бинада бешотаглы мәнзил верди. Һалал әмәклә бөјүјән бу зәһмәткеш инсан отағын бирини тибб институтуна кирмәјә һазырлашан шакирдләр үчүн ајырды. Һәр ил он шакирди кимја фәнни үзрә имтаһана һазырлашдырды. Валидејнләрин вердикләри әмәк һаггы Фәтуллаһ мүәллимин аиләсини бол-бол тә'мин едирди. Лакин бу һалал вә динч һәјата халг чәбһәси дөврүндә ректорлуғу гапсыјан чәнаб Јагуб Мәммәдов зәһәр гатды, тәгаүдә чыхмасына бир нечә aj галан Фәтуллаһ мүәллими институтдан узаглашдырды.

Бунун сәбәбини сорушдугда Фәтуллаһ мүәллим деди:

- Он ил габаг арамызда кичик бир мүбаһисә олду. Јагуб мүәллим деди ки, филан абитуријенти института мән гәбул етдирмишәм, онун пулу мәнә чатмалыдыр, анчаг сәһвән сәнә верилиб, гајтар о пулу мәнә.

Дедим ки, мән рүшвәт алан олсајдым, отағымын бирини шакирдләри һазырлашдырмаг үчүн ајырмаздым.

- Мәсәләни узатма, пулу гајтар!

- Алмадығым шеји нечә гајтарым?..

Бу әһвалаты јадында сахлајан чәнаб Јагуб Мәммәдов ректорлуға чатынча, илк нөвбәдә, мәним әмрими верди. Бу, чәһәннәм, буна дөзмәк олар, анчаг о бирисинә дөзмүрәм. Рүшвәтхор Јагуб Мәммәдов һазырда башсыз республикамызда јеканә "рәһ-

бәр"дир, Али Советин сәдридир... Она јахшы бәләдәм. Бу дар күндә онун Вәтәнә хејирдән чох зијаны дәјәчәк. О, Шушанын үстүнү тәһлүкә алан бир вахтда өзүнүн дедији кими "мүһүм сәнәд имзаламаг үчүн" Ирана кетди. Гајыданда артыг Шуша дүшмәнләрин әлиндә иди.

Гарабағы, о чүмләдән, Шушаны дүшмәнләрә сатан хаинләрә гаршы мүбаризә апармағы унудан "пешка" Јагуб Мәммәдовун биканәлијинә дөзмәјән Фәтуллаһ мүәллим, вәтәнпәрвәр алим Худу Мәммәдов, шаир Һафиз Бахыш кими дурдуғу јердәчә үрәјини тутуб јыхылды...

КӨРКӘМЛИ ЖУРНАЛИСТ

Гырх иллик шәрәфли јарадычылыг јолу кечән Низами Нәбијев Бөјүк Дәһнәнин фәхри, ифтихарыдыр.

Онун гәләминдән чыхан публисистик јазылар, очеркләр, фелјетонлар, һекајәләр, ше'рләр, күнүн тәләбиндән доған актуал мәгаләләри тәравәтини итирмәјиб вә һеч вахт итирмәјәчәк.

Низами Азәрбајчан журналистләр ордусунун јорулмаз дөјүшчүләриндән иди. Јазыларында һәмишә әмәкчиләрин мәнафејини мүдафиә етмиш, сахтакарлара, рүшвәтхорлара, вәзифәсиндән суи-истифадә едән әлиәјриләрә гаршы даим амансыз мүбаризә апармышдыр.

Мәним журналист достларым чохдур, өзүм дә журналистәм. Лакин нә мән, нә дә јахындан таныдығым журналистләрин һеч бири сәнәтдә Низами сәвијјәсинә галха билмәмишик.

Низами Нәбијев исте'дадлы, габилијјәтли журналист иди. Һәм дә илдырым сүр'әтилә јазан сәнәткар иди. Онунла чох јолдашлыг еләмишәм, бирликдә јазылар јазмышыг. 1956-чы илдә кәндимиздә габагчыл тутунчу Мә'рифәт Сүлејманова һаггында Азәрбајчан радиосу үчүн сифаришлә очерк һазырладыг. Һәмин очерк бир гәдәр сонра "Нуха фәһләси"ндә дәрч олунду. Бу очерки бирликдә јазаркән Низаминин мәһарәтинә, усталығына һејран олдум. Тәк мәним өһдәмә галсајды, ону бир һәфтәјә јазыб тамамлардым. Амма Низаминин сә'ји, оперативлији нәтичәсиндә бирчә күндәчә јазыб гуртардыг.

Низами Нәбијев дәрин билијә, кениш дүнјакөрүшүнә малик иди. Адамлары јахшы танıјыр, һадисәләрдән тез баш чыхарырды. Онда күчлү мүшаһидә габилијјәти варды. Адамлара дүзкүн гијмәт вермәји бачарырды. Дөврүн мүһүм вә актуал мәсәләләрини вахтында, оперативликлә гәләмә алыр, охучулара чатдырырды.

Халгымызын вәтәнпәрвәр оғлу Низами Кәрәм оғлу Нәбијев 1932-чи илдә Шәки рајонунун Бөјүк Дәһнә кәндиндә анадан олмушдур. О, Бакы Дөвләт Университетини битирдикдән сонра Ағдашда әмәк фәалијјәтинә башламышдыр. 1956-чы илдән исә бүтүн әмәк һәјатыны, јарадычылығыны "Шәки" гәзети илә бағламышдыр.

О, исте'дады, габилијјәти сајәсиндә пиллә-пиллә учалмыш, "Шәки" гәзетиндә шө'бә мүдири, мәс'ул катиб, редактор мүавини вәзифәләриндә ишләмишдир. 1970-чи илин ијул ајындан 1992-чи илин августунадәк гәзетин редактору кими фәалијјәтини давам етдирмишдир.

Низами Нәбијев ишләдији мүддәтдә өзүнү рајонун игтисади-сосиал һәјатына дәриндән бәләд олан зијалы вәтәндаш кими көстәрә билмишдир. О, узун илләр бүро үзвү олмуш, дөрд чағырыш шәһәр советинә депутат сечилмиш, диггәтәлајиг иш кејфијјәтләри илә фәргләнмишдир.

Низами Нәбијев редактор олдуғу дөврдә "Шәки" гәзети тарихи ән'әнәләрини, ләјагәтини горујуб сахлаја билмиш, охучу истәји гәзетин баш мөвзусу олмушдур. Кәнч журналист кадрларынын јетишмәсиндә вә тәрбијә олунмасында онун әвәзсиз хидмәти вар. О, коллективин бүтүн үзвләринә гаршы сон дәрәчә гајғыкеш вә диггәтли иди.

Журналист пешәсинә садиг галан Низами Нәбијев өмрүнүн сон ајларында да доғма коллективдән ајрылмамыш, редактор мүавини ишләмишдир.

Әмәји "Шәрәф нишаны" ордени вә медалларла гијмәтләндирилмишдир.

Исте'дадлы журналист, көзәл инсан Низами Нәбијев 1993-чү илин август ајында 62 јашында вәфат етмишдир.

Дәһнәлиләр онун хатирәсини әбәдиләшдирмәк үчүн кәнд китабханасына Низами Нәбијевин адыны вермишләр.

ЧАЛДАГГАОҒЛУ

(Олмуш әһвалат)

Баһар ахшамларында кәнд доггазлары кимкәсиз олмур. Ишдән гајыдан колхозчулар, даһа доғрусу, мәһәллә адамлары бир јерә топлашыр, көрүшүр, дәрдләширләр. Бөјүк Дәһнә кәндиндә ән бөјүк кимкә јери колхоз идарәси бинасы гаршысындакы кичик паркдыр. Уча сөјүдләрин јарпагларынын инчә хышылтысы чарһовуза ахан балача фәввәрәнин һәзин шаппылтысы, көј чәмәнин әтри адамлара ләззәт верир. Кәнд пенсијачыларынын һансыны ахтарсан, елә орда тапарсан. Бу көзәл тәбиәт кушәсиндә елә сөһбәтләр олур ки, динләдикчә зөвг алырсан.

Пенсијачы Ағасәф кишинин јашы јүзү һагламышдыр. Сач-сачгалы сүд тәки ағармыш, һәләлик гамәтини дүз сахламыш ихтијарын һафизәси мөһкәм, сөһбәтләри ширин, мәзәлидир. Ағасәф әмини чаванлар јенә дөврәјә алмышдылар. Әтрафа сүкут чөкмүшдү. Демәк, Ағасәф әминин сөһбәт ачдығы мөвзу чох мараглы, кәрәклидир. Ағасәф әми чанлы тарихдир. О, јахшы билир ки, һансы јүзбашыдан сонра кәнд һансы јүзбашынын әлинә кечиб, һансы ојмаг тәрәгги еләјиб, һансы ојмаг тәнәззүлә уғрајыб. Мәктәб нә вахт ачылыб, илк мүәллим ким олуб. Совет һакимијјәтинин гурулдуғу дөврдә кәнд нә вәзијјәтдә иди, сонралар нәләр баш верди. Ихтијар-гоча Совет һакимијјәтинин гәләбәсиндән 4-5 ил әввәл јетим Садығын һүнәриндән, мәрдлијиндән данышыр, Садыг кишинин нәсли барәдә чаванлара мә'лумат верирди.

Ағасы јүзбашынын вахты иди. Инди "Узбашылы" адланан мәһәлләнин чаванларынын габағында һеч кәс диниб-данышмаға чәсарәт етмирди. Онлар тојда, кимкә јериндә, пәһләван ојнајанда (о вахт кәндин тамашасы анчаг пәһләван ојнамасы вә гарачыларын ајы ојнатмасы иди) тез-тез галмагал салыр, дава-далаш төрәдир, чамаатын чаныны боғазына јығырдылар. Ди кәл, дур онла-

рын габағында көрүм нечә дурурсан? Ахы, ағадан аға̄ја едилән шикајәтә ким бахасыјды? Јүзбашынын әмиси оғлу Ширин лап һәддини ашмышды. Онун әлиндән тәзә палтар, ајагтабы кејиб кәндә чыхмаг мүмкүн дејилди. Көрдүјүндән көз кирәси истәјирди. Һүндүрбој, енликүрәк, пәһләван чүссәли Ширин һәмишә башына чал дагга гојур, кәнд догтазларында тәкәббүрлү һәрләнир, чатана чатыр, чатмајана да бир даш атырды. Һамы ону Чалдагтаоғлу чағырырды.

Чалдагтаоғлу кәлир дејәндә, касыб-кусуб тир-тир әсирди. Әсирди ки, сөз атачаг, чаваб гајтарса, дөјүләчәк, сөјүләчәк, һәдәләнәчәк. Чамаатын көзүнә отурмуш бу гочуја көзүн үстә гашын вар демәјә чүр'әтли адам тапылмырды. Мәһәр адлы касыб бир киши гәссаблыгла мәшғул олурду. О, Чәфәрабад базарында әт сатар, бир чәтән күлфәтини гәпик-гурушла сахлајарды.

Базар күнү Мәһәр киши вәзнәли чуха кејмиш, чиб саатынын зәнчирини јахасына бәнд еләмишди. Мәһәр чапачаг чалдыгча күмүш зәнчир тәрпәнир, күнәш ишығында пар-пар парылдајырды. Сән демә, Чәфәрабад базарында фырланан Чалдагтаоғлу көзүнүн гујруғу илә Мәһәрин синәсиндәки зәнчирә бахырмыш. Гәссаб гаршысында мүштәри чох олан кими Чалдагтаоғлу Мәһәрин үстүнә чумду, сағ әли илә зәнчирдән јапышыб дартды вә учадан гышгырды:

- Сәнин тәки лүтә саат јарашмыр! - дејә кишинин саатыны өз чибинә салды.

Мәһәр киши чапачағы јухары галдырыб, Чалдагтаоғлунун башына илишдирмәк истәди. Амма бачармады. Елә бил көрпә ушаглары кәлиб көзләри гаршысында дајандылар. Чапачағы һавада јелләјиб аһәстәчә көтүјә вурду. Чалдагтаоғлунун һеч түкү дә тәрпәнмәди, үстәлик, гымышыб Мәһәрә гынаг верди.

Һәмин әһвалатдан ики-үч һәфтә сонра Чалдагтаоғлу башгасына саташды. Садыг адлы јохсул бир киши варды. Арвады, үч оғлу илә бир көз дахмада өмүр-күн кечирирди. Садығын отуз беш-гырх јашы оларды. Торпағы, кәл арабасы, садәчә бир инәји дә олмајан Садыг нөкәрчилик едирди. Садығын дүнја малындан олан-олмазы, евиндә көзә дәјән бирчә "дајандолдурум" түфәнк иди. О, бекар вахтларында түфәнки чијнинә кечирәр, кәнди әһатә едән сых дағлары, тала-тала коллуглары кәзиб доламарды. Ахшамлар ја бир довшанла, бир-ики турачла, јахуд да түлкү, чаггал дәриси илә евә гајыдарды.

Садыг јенә овдан кәлирди. Вурдуғу ики довшаны баш-баша чатыб бир чијниндән асмыш, түфәнки исә о бири чијнинә кечирмишди. Јолда Чалдагтаоғлу илә растлашды.

- Сәнә демәмишәм кәндә түфәнклә долашма?! - Чалдагтаоғлу јетим Садығы боғазлајыб силкәләди.

Көдәкбој, чүссәсиз Садығын ајаглары бир-биринә долашды.

- Баш үстә, - деди, - даһа түфәнк көтүрмәрәм!

Садыг сәһәри дири ачды. Нә гәдәр фикирләшди, түфәнк көтүрмәмәјә әлач тапмады. Ушаглары ов әти илә кирләјирди. Онун евиндә анчаг ов угурлу кечәндә газан гајнајыр, ушаглар онда атылыб-дүшүрдүләр. Нечә күн Садыг түфәнкин сәмтинә һәрләнмәди. Аилә гуру чөрәк үмидинә галды. Јенә түфәнк кара кәлди. Садыг бу дәфә Бөјүк Дәһнәнин сөјкәндији јасты-јапалаг дағлара үз гојду. Һәзин чешмәли дәрәләрдә кәзиб доланды. Күнәш гүруба тәрәф саллананда Садыг үч кәкликлә кәндә гајытды. Тәрсликдән јенә Чалдагтаоғлу илә үз-үзә кәлди.

- Ә!.. Сәнә демәдим түфәнки тулла?! Сән өл, әлиндән алыб сохарам көзүнә! Әчлаф! - Чалдагтаоғлу Садығы сүпүрләди. Садыг вар күчүнү топлајыб күч-бәла илә бу јыртычынын әлиндән јахасыны гуртарды. Евләринә гәдәр гачды. Арвад-ушағына мәһәл гојмадан түфәнки долдурду. Кәлдији јолу кери гајытды: "Өлмәк өлмәкдир, хырылдамаг нә демәкдир?!" Чалдагтаоғлу Тирдогтазда ајагларыны кен гојуб дајанмышды, даггасыны сол көзүнүн үстүнә басмышды. Садыг она чатан кими өткәм сәслә гышгырды:

- Чалдагтаоғлу, демә намәрд гәфилдән вурду. Көзләрини јум, үрәјин буланмасын!

Чалдагтаоғлу башлады јалтагланмаға:

- Сәнинлә зарафат едирдим. Сән лап...

- Мәним гочуларла нә зарафатым? - Садыг түфәнкин тәтијини чәкди. Чалдагтаоғлу шахлы-будаглы ағач кими јерә сәрилди.

Кәндин кохалары, Николај адамлары гузгун кими төкүлүшдүләр. Чамаат јетим Садығын тәрәфиндә дурду. Амма кимди о вахт касыб-кусубун тәрәфини сахлајан. Аталар јахшы дејиб ки, балтанын сапы ағачдан олмаса, мешә гыра билмәз. Чалдагтаоғлу Ширинин әли јүзбашынын әтәјиндә иди. Әлбәттә, Николај һөкумәти јүзбашы илә һесаблашырды. Буна көрә дә Садығы үч көрпә баласындан, арвады Җөвһәрдән әбәди ајырдылар, Сибирә көндәрдиләр, Садыг елиндән-обасындан өмүрлүк дидәркин салынды.

Дәhнә чамааты Садығын оғланлары Рәhим, Мисир, Аслан бөјүјәнә гәдәр онлардан көз чәкмәди. Ушагларын әли чөрәјә чатды. Онларын үрәјини Апрел күнәшинин hәрарәти иситди. Кәнч Совет hөкумәти ағаларын гурбаны олан Садығын ушагларына аталыг гајғысы көстәрди. Күнләр өтдүкчә гочулар, голчомаглар хәнчәр кими гына кирдиләр. Кәнддә јени hәјат чичәкләнди. Мәдәнијјәт, маариф очаглары ишә дүшдү. Садығын ушаглары аилә гурдулар, ев тикдирдиләр. Кичик гардаш Аслан охујуб агротехник ихтисасы газанды. О, евләнәндән аз сонра Бөјүк Вәтән мүhарибәси башланды. Үч гардаш фашизмин гурбаны олду.

Садыг кишинин нәвәләри фираван јашајырлар. Оғлан нәвәләриндән Иззәт Садыгов али мәктәб битирмишдир. Нәвәләрин hамысы иш-күч саhибидир. Баба вә аталарынын әмәк јолуну давам етдирән нәвәләр бабалары бардә гочалардан мараглы сөhбәтләр ешитдикчә онларда гуруб-јаратмаг ешги, ағалар-гуллар дүнјасына, пул hакимијјәтинә нифрәт hисси чошуб-дашыр.

Низами Нәбијев
1969-чу ил.

НУХА БАЈАТЫЛАРЫ

Ашхананын ады вар,
Ашбазын мурады вар.
Нә хөрәјин гијмәти,
Нә дә ки, бир дады вар.

Чај сатан Чәлал дајы,
Салыр дава, hарајы.
Икиси бир манатдан
Әксијә вермәз чајы.

Дизел, а узун дизел,
Шинләри резин дизел.
Сәндә нә гәдәр даш-баш вар,
Дин, даныш өзүн, дизел.

Ај сатычы, күл јаха,
Мал сатыла, тез аха.
Хырда пул гајтармырсан,
Галырыг баха-баха.

"9 Јанвар", "1 Мај" да,
Дөрд-беш колхоз бу гајда,
Һеч бир гују силосла
Долмады кечән ајда.

Әзизим гана-гана,
Тәнбәлдир гана-гана.
Саhәдә түтүн јығмаз,
Үз гојар башга јана.

Низами Нәбијев
"Нуха фәhләси" гәзети, 9 сентјабр 1956-чы ил.

ХАЛГ АДАМЫ

"Зүлмүн өмрү залымын өмрүндән узундур. Өләркән сурәтиндә тәчәссүм едән зүлмәтдән башга, бир шеј гојмајыб кедәнләрә ар олсун".

Виктор Һүго

Аббасов!

Кәндимиздә фамилијасы илә танынан бирчә о иди. Һамы она "Аббасов" дејирди. Чох адам елә билирди ки, ады Аббасовдур. Она "Аббасов әми", "Аббасов дајы" дејәнләр дә варды.

Ады Нурмәммәд иди.

Лакин бу ад унудулмушду.

Аббасов!

Бу фамилијаны дашыјан адам балачабој, арыг, лакин гывраг бир киши иди. Үз-көзүндән мәрhәмәт, сәмимијјәт јағырды.

Кәнд үчүн, чамаат үчүн хејирли ишләр көрмүш, ел мәhәббәти газанмышды.

Пијада кәзмәји севәрди. Гаршылашдығы әмәкчиләрин hәр бири илә hал-әhвал тутар, дәрд-сәри илә марагланарды. Јүксәк

вәзифәләрдә чалышса да, өзүнү садә адамлардан үстүн тутмазды, ловғалыг, тәкәббүр таныmазды, бөјүклә бөјүк, кичиклә кичик иди. Садәлији, сәмимијјәти илә чамаатын гәлбинә јол тапмышды.

Аббасов кәндимизин илк маарифчиләриндән биридир!

Кәнддә колхоз гурулушунун јарадычыларындандыр!

Ичтимаи биналарын тикинтисиндә, јолларын абадлашдырылмасында, јени көрпүләрин салынмасында фәаллыг көстәрмиш, бағларын, тохмачарлыгларын кенишләндирилмәсинә рәвач вермишдир.

Аббасов Нурмәммәд Алхаз оғлу 1906-чы илдә Бөјүк Дәһнәдә јохсул кәндли аиләсиндә доғулмушдур. Көрпә икән ата-анасыны итирмиш, ону бибиси Зөһрә, халасы Мүнәввәр бөјүтмүшләр. Илк тәһсилини Исмајыл Гәдирлинин кәнддә ачдығы јени үсуллу мәктәбдә алмышдыр. Азәрбајчанда Совет һакимијјәти гурулдугдан сонра Шәки семинаријасында охумушдур. Әмәк фәалијјәтинә рајонун дағ кәндләриндән олан Тәпә Чәннәтдә башламышдыр. Сонра исә Бөјүк Дәһнә мәктәбинә дәјишиләрәк шакирдләрә тарих, ичтимаијјәт фәнләриндән дәрс демишдир. Ахшам курслары ачараг јашлы әһалинин савадланмасына көмәк етмишдир.

Кәнчлик илләриндә әввәлчә комсомол, сонра партија сыраларына дахил олмушдур.

Истисмарчы синифләри мәһв едән јени гурулушу алгышлајан Аббасов колхоз партија тәшкилаты катиби сечилмиш, ичтимаи ишләрдә бөјүк һәвәслә чалышмышды. О, Чәфәрабад рајон партија комитәсинә ирәли чәкилмишди. Бурда тәшкилатчы-тә'лиматчы, өзәк катибинин мүавини вә башга вәзифәләрдә чалышмышдыр. Һарда ишләмәсиндән асылы олмајараг доғма кәндини унутмамыш, онун инкишафы јолунда вар гүввәсини әсиркәмәмишдир.

Јенијетмәлик чағларында истисмарчы буржуа-мүлкәдар гурулушунун бүтүн ејбәчәрликләринин чанлы шаһиди олан Аббасов јени гурулушун фәал тәблиғатчыларындан иди. Кәндлинин ингилабдан габагкы ағыр күзәраныны көрмүшдү. О заман кәнддә анчаг беш-он варлы аилә чөрәкли иди. Әмәкчиләр исә кечә-күндүз чалышсалар да, дојунча јемәк, абырлы пал-палтар, јахшы евешик көрмүрдүләр. Кәндин варлылары (Чәлал Молланәсиб оғлундан башга) әмәкчи инсанларын ганыны сорур, онлара динчлик, раһатлыг вермирдиләр. Кәндлиләр аз муздла варлылара ишләмәли олурдулар. Кәндхуданын, јүзбашынын, дарғанын кәсдији башын сорғу-суалы јох иди. Ағасы јүзбашынын гоһуму Чалдаггаоғлу кими гочулар фағыр-фүгәраја күн вериб ишыг вермирдиләр. Онларын вар-јохуну әлиндән алыр, өзләрини дә бағында, тарласында мүфтә ишләдирдиләр. Одур ки, Аббасов фәһлә-кәндлини истисмардан, јохсуллугдан хилас едән јени гурулушу үрәкдән алгышлајырды.

Бөјүк Вәтән мүһарибәси башлајандан бир нечә күн сонра Аббасов һәрби комиссарлыға кедиб, чәбһәјә көндәрилмәсини хаһиш етди.

Һәрби комиссар:

- Сиз арха чәбһә үчүн кәрәкли адамсыныз, јолдаш Аббасов, она көрә дә сизә “брон” вермишик,-деди.

- Мән чәбһәјә кетмәлијәм! - Аббасов гәрарыны билдирди. - Рәһбәримизин ијулун 3-дә радио илә чыхышыны “Коммунист” гәзетиндә охудугдан сонра раһатлыг нә олдуғуну билмирәм, мүһарибәјә кедиб дүшмәнлә үз-үзә чарпышмаг мәним ән бөјүк арзумдур. “Чаван дөвләтимиз тәһлүкә гаршысындадыр. Сизә мүрачиәт едирәм, мәним әзизләрим!” Сталинин бу чағырышындан сонра мән кәнддә гала билмәрәм. Сталин билдирир ки, “дүшмәнин мәгсәди алын тәримизлә сувардығымыз торпагларымызы гәсб етмәкдир, әмәјимизлә һасил етдијимиз тахылымызы, нефтимизи әлә кечирмәкдир. Онун мәгсәди мүлкәдар һакимијјәтини бәрпа етмәкдир”. Мән мүлкәдарлар һакимијјәтинә дә, фашизмә дә нифрәт едирәм!

- Нечә өвладын вар, Аббасов?

- Дөрд!

- Һамысы да хырда, еләми?
- Бөјүјү сәккиз јашындадыр.
- Сән кетсән, онлара ким бахачаг?
- Башгалары нечә, онлар да елә!

Беләликлә, Аббасов көнүллү олараг мүһарибәјә јолланды.

Бүтүн мүһарибә бoју, jә'ни, 1941-1945-чи илләрдә чәбһәләрдә өзүнү фәал дөјүшчү кими көстәрди. Једди дәфә јараланды. Һәр дәфә мүаличә олундугдан сонра јенидән дөјүшә атылды, јолдашлары илә чијин-чијинә мүбаризәни давам етдирди. Ағыр вурушмалардан бириндә контузија алды, ешитмә габилијјәти зәифләди. Онун мүбаризлији, мәрдлији вә вәтәнпәрвәрлији команданлыг тәрәфиндән лајигинчә гијмәтләндирилмишдир. "Гырмызы Улдуз" ордени, "Гафгазын мүдафиәсинә көрә", "Будапештин азад олунмасына көрә" вә башга медалларла тәлтиф олунмушдур. О, ахырынчы дәфә Вјанада ағыр јараланмыш, госпиталда узун мүддәт мүаличә олундугдан сонра - 1945-чи илин сентјабрында ордудан тәрхис олунмушдур.

Аббасов Нурмәммәд кәндимизә кәләндән үч күн сонра Бөјүк Дәһнә кәнд Совети сәдри вәзифәсинә сечилди.

Аббасов бүтүн имканлары мүһарибә дөврүндә јарымвиранәлијә чеврилән кәндимизин абадлашмасына, әһалинин күзәранынын јахшылашдырылмасына јөнәлтди... Гыса мүддәтдә кәндимиз јохсуллугдан чыхды, абадлашды. Аббасов кәндә, чамаата хејир верди. Рәфтары о гәдәр мүлајим вә хош иди ки, ону севмәмәк мүмкүн дејилди. Әмәкчиләр она пәрәстиш едирдиләр.

Бу вәтәнпәрвәр, хејирхаһ инсаны кәнддәки гара гүввәләрин көзү көтүрмүрдү. Онлар бир бәһанә илә Аббасову долашдырыб, һәбс етдирә билдиләр.

Аббасов әсл халг адамы иди. Ону наһагдан тутмушдулар. Һәбсханадан јухарылара әризә көндәрәрәк өз һүгугуну тәләб етди. Ишә јенидән бахылды, Аббасова бәраәт верилди.

1983-чү илин бир пајыз күнү Аббасов өлүм ајағында иди. Авазымыш сифәти әввәлки кими нурлу иди. Шүуруну итирмәмишди, сәрраст данышырды. Дөврәсинә јығылан өвладларына зәиф сәслә деди:

- Кәдәрләнмәјин, ушаглар... Мәним өмрүм мә'насыз кечмәјиб. Дүнјанын һәр үзүнү көрмүшәм. Халга зүлм едәнләрә гаршы һәмишә мүбаризә апармышам. Мүһарибә илләриндә чамаатымызы чөрәксиз гојан "идарә ишчиләри"нә гаршы амансыз олмушам.

О залымлар сонралар ағыр дәрдә дүчар олуб, јан јерә вердиләр: биринин гычыны кәсдиләр, о бирисинин боғазыны дешиб, мә'дәсинә гида борусу салдылар, үчүнчүсүнүн голлары гуруду, дөрдүнчүсү кор олду вә илахыр. Мән онлардан ијирми-отуз ил чох јашадым, өзүмүн дә һеч јерим ағрымыр, гуш кимијәм, көјләрә учачағам...

Аббасов дүнјадан накам кетмәди. Өвладлары ев-ешик, аилә саһиби олмушду. Али тәһсилли рус дили мүәллими олан оғлу Зија атасынын јолуну шәрәфлә давам етдирир. Отуз илдән артыг дәрс дедији 2 нөмрәли кәнд орта мәктәбиндә шакирдләрин вәтәнпәрвәрлик руһунда тәрбијә олунмасында, рус дилинин дәриндән өјрәдилмәсиндә сә'ј вә бачарығыны әсиркәмир.

***

Мән Аббасовла јахын идим. Арамызда ата-оғул мәһәббәти варды.

Аббасов чаван зијалыларла чох марагланырды, онларын уғурларына севинирди. Бир күн сәс јајылды ки, чаван зијалылардан бириси гоншу кәнддән гыз көтүрүб, гачырдыб. Буну ешидән Аббасов хејли фикрә кетди, сонра мәним илк дәфә ешитдијим аталар сөзүнү ишләтди:

- Дүнјаја кәлән ешшәк бир күн ангырачаг!

Аббасов једди өвлад атасы иди. Бунлардан дөрдү - Роза, Расим, Алхаз вә Зија мүһарибәдән габаг, үчү - Рөвшән, Мина вә Зиба мүһарибәдән сонра доғулмушду.

Бир күн Аббасовла бир мәчлисдә идик. Сөһбәт мүһарибәдән дүшдү. Аббасов деди:

- Фашистләри гова-гова Украјнадан чыхарырдыг. Гар һәлә әримәмишди. Дөјүшдә ағыр јараландым, гарын үстә јыхылдым. Синәмдән ахан ган гары гырмызыја бојады. Јолдашларым вуруша-вуруша ирәлиләмишдиләр, тәк галмышдым. Кет-кедә зәифләјир, аз гала һушуму итирирдим. Бу вахт бир шәфгәт бачысы өзүнү мәнә јетирди, дири олдуғуму көрүб севинчлә көмәјә адам чағырды:

- Сјуда, сјуда! Он жив...

Онун русча дедији "он жив" сөзү һәлә дә гулағымдадыр. Һәркаһ шәфгәт бачысы бирчә саат кечиксәјди...

Онун чүмләсини мән тамамладым:

- Рөвшән, Мина, Зиба инди дүнјада јох иди.

ГОЧАМАН МҮӘЛЛИМ

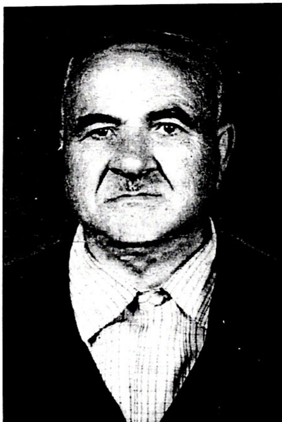

Кәндимиздә мүәллимлик пешәсини шәрәфлә доғрулдан, сәмимијјәти, хејирхаһлығы, фајдалы мәсләһәтләри илә чамаатын рәғбәтини газанан Әли Һәсән оғлу Јусифов 1922-чи илдә Бөјүк Дәһнәдә доғулуб.

Ајаг тутуб јеријәндән, ағлы сөз кәсәндән аиләдә доғрулуг, һалаллыг көрүб, атасынын бөјүк зәһмәтлә чөрәк газандығынын шаһиди олуб.

Һәсән баба бағчылыгла, барамачылыгла мәшғул олур, мал-гара сахлајыр, диррик-тәрәвәз бечәрирди. Әли ушаглыгдан зәһмәтә алышмышды. Ев ишләриндә, чөл ишләриндә бачардығы гәдәр атасына көмәк едирди. Атасы савадсыз иди, о, оғлуну охутмаг, елмли, биликли адам кими көрмәк арзусујла јашајырды.

Әли мәктәб јашына чатанда хошбәхтликдән, кәнддә дашдан, бишмиш кәрпичдән тәзә мәктәб бинасы тикилди. 1930-1931-чи дәрс илиндә бу мәктәбин биринчи синфинә илк дәфә гәдәм басанлардан бири дә Әли Јусифов иди.

О вахт мәктәб једдииллик иди. Әли бурда Гәдирли Исмајыл, Маһмудзадә Исмајыл, Һачыјев Гурбан кими бачарыглы мүәллимләрдән дәрс алды, билији артды, дүнјакөрүшү кенишләнди. Сонра тәһсилини Шәки Педагожи Мәктәбиндә давам етдирди. 1941-чи илин ијунунда педагожи мәктәби битириб, тә'јинатла Гасым Исмајылов рајонуна көндәрилди. 4 ај Нәриманов кәндиндә мүәллимлик етди. 1942-чи илин јанварында орду сыраларына көндәрилди. Бөјүк Вәтән мүһарибәсинин гызғын чағы иди. Фашистләр Гафгазачан ирәлиләмишдиләр. Әли Јусифовун дөјүш јолу Гафгаздан башлады, Украјнадан, Бессарабијадан кечәрәк Будапештә гәдәр давам етди. 1944-чү илин апрелиндә ағыр дөјүшләрдә гычындан јараланды. Госпитала дүшдү. Мүаличәси узун чәкди. Гәләбәдән сонра, 1945-чи илин августунда сағалыб һәрби хәстәханадан чыхды. Ордудан тәрхис олунду.

Әли мүәллим кәндимиздә јенидән ибтидаи мәктәб мүәллими кими педагожи фәалијјәтә башлады. Бир нечә илдән сонра Шәки Мүәллимләр Институтуну битирди, тарих мүәллими ихтисасы алды. 52 иллик педагожи фәалијјәтдән сонра тәгаүдә чыхды. Оғлу Илһам атасынын јолуну шәрәфлә давам етдирир, 1 нөмрәли орта мәктәбин мүәллимидир.

Әли мүәллим тәгаүдә чыхса да, вахтыны бош кечирмир, һәјәт-бачада чалышыр, мүталиә едир, хејирхаһ мәсләһәтләрини һеч кимдән әсиркәмир. Ел гәдри билән, кәндимизин бу күнүнү, кәләчәјини дүшүнән инсандыр.

Ону да гејд едим ки, "Дәһнә зијалылары" китабынын јаранмасында Әли мүәллимин хејирхаһ мәсләһәти хүсуси гејд олунмалыдыр. Бу китаб онун хаһиши илә һазырланыб. Одур ки, Әли мүәллимә өз миннәтдарлығымы билдирирәм.

15 апрел 2000-чи ил.

ШӘРӘФЛИ ӨМҮР

Әсмајә Фәрәчова кәндимиздә маһир педагог, тәвазөкар вә хејирхаһ инсан, сафлыг вә тәмизлик мүчәссәмәси кими танынып. Мән ону әллинчи илләрдән танијырам. Учабој, инчә, гарајаныз бир гыз иди. Шәки шәһәриндән кәлмишди. Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндән зәфәрлә дөнән Әјјуб Бәшир оғлу илә хошбәхт аилә гурмушду. Һалал әмәклә вә намусла јашајырдылар. Кәнч аиләнин тәмәли зәһмәт вә һалаллыг үзәриндә гурулмушду...

Бу күнләрдә ешитдим ки, Әсмајә мүәллим Бакыда јашајан оғлу Чаванширкилә кәлиб. Телефонла она билдирдим ки, "Дәһнә зијалылары" китабыны нәшрә һазырлајырам, онун да китабда олмасы вачибдир. Әсмајә мүәллим бу хәбәрдән чох севинди, вә'д етди ки, өзү һагтында јазылы мә'луматы тезликлә мәнә чатдырачаг. Мајын 5-дә шәклини вә лазым олан мә'луматлары ондан ал-

дым. Сәнәдләрлә бирликдә мәнә мәктуб да көндәрмишди. Ичтимаи әһәмијјәтини нәзәрә алараг һәмин мәктубу олдуғу кими дәрч едирик.

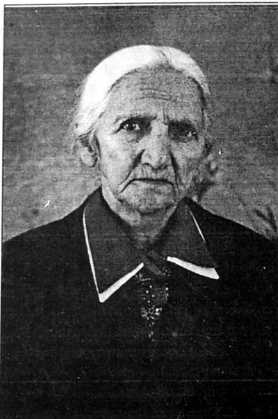

"Һөрмәтли Заман мүәллим, сәмими саламларымы сизә вә аиләнизә көндәрмәклә, һамынызa аилә хошбәхтлији, хош күзәран арзулајырам.

Сиз үзәринизә көтүрдүјүнүз вәзифәни лајигинчә јеринә јетирмиш олсаныз, демәли, сиз өзүнүз дә хејирхаһ инсан олурсунуз, һәјатда кимәсә мүәјјән гәдәр көмәклик етмиш олурсунуз. Сизин бу һәрәкәтинизи алгышлајыр вә мәни дә бу сыраја салмағыныза, әмәјимә азачыг да олса, гијмәт вермәјинизә көрә тәшәккүр едиб, миннәтдарлығымы билдирирәм.

Заман мүәллим, мән вә мәним тәрбијә етдијим шакирдләрим, өз өвладларым һеч вахт шан-шөһрәт далынча гачмамышыг. Садәчә дөвләтин үзәримизә гојдуғу вәзифәни намусла, вичданла, гаршылыглы һөрмәт вә еһтирамла јеринә јетирмишик. Мәним алты өвладым вар - үч оғлан, үч гыз. Мадди вәзијјәтин чәтинлији үзүндән һамысына али тәһсил верә билмәмишәм. Анчаг онлар садә әмәк адамы олуб, һалал әмәклә јашајырлар.

Бөјүк гызым Минкәчевир шәһәриндә јашајыр, бағчада тәрбијәчи-мүәллимдир. О бири гызларым исә тәсәррүфатла мәшғул олурлар.

Оғлум Чаваншир вә ондан кичик оғлум Мәнсур билдијиниз кими, фирмада (Бакыда) ишләјир. Бөјүк оғлум Бәшир исә кәнддә малдарлыгла мәшғул олур (совет дөврүндә колхозун фермасында, инди исә өз евиндә). Садә әмәк адамлары олан өвладларым, демәк олар ки, мәним давамчыларымдыр. Мән тәгаүдә чых-

сам да, 1 вә 2 нөмрәли мәктәбин вә кәндин бүтүн тәдбирләриндә иштирак едирәм, өз хејирхаһ мәсләһәтләрими әсиркәмирәм. Мәни јаддан чыхармырлар. Бу, өзү хошбәхтлик дејилми?! Гәдирбилән кәнд сакинләри мәним әмәјимә гијмәт верир вә мәни һәр заман јад едирләр.

Бах, елә бунун үчүн, бу јолда гара сачларымы ағартмышам. Јашым јетмишдән кечиб. Аллаһ мәнә бир өмүр дә бәхш етсәди, о өмрү дә беләчә сәмәрәли кечирәрдим. Сизә бу јолда мөһкәм чансағлығы, уғурлар арзулајырам. Чалышын ки, өлүнчә мән о китабы вәрәгләјә билим.

Һөрмәтлә:
һәмкарыныз Әсмајә мүәллим
19 апрел 2000-чи ил".

***

Јаз күнәши аләми нура гәрг етмиш, көзәл Шәки даһа да көзәлләшмишди. Јеничә јарпаглајан ағачлар, әлван күлләр, чичәкләр шәһәрә хүсуси көзәллик верирди. Һәр јан көз охшајыр, көнүл ачырды.

Иш күнү башланмышды. Һәр јердә олдуғу кими, үч нөмрәли заводда да әмәк булаг кими гајнајырды. Бурда габагчыллардан сөз дүшәндә һүндүрбој, гарајаныз, арыг вүчудлу Ширин Фәрәч оғлунун ады биринчиләр сырасында чәкилирди. Азәрбајчанда совет һакимијјәти гурулдугдан сонра ағ күнә чыхан Ширин алдығы маашла бир чәтән күлфәтини хошбәхт јашадырды.

Бу күн иш вахтындан бир гәдәр тез завода кәлән Ширин нә-дәнсә тутгун, фикирли көрүнүрдү. Наһар фасиләси чатанда, дал-ғын һалда јемәкханаја кетди, һәмишәки јериндә отурду. Габағы-на кәтирилән исти јемәјә әл узаданда нимдаш кејимли, он-он бир јашлы бир оғлан ичәри кириб ону муштулуглады:

- Ширин әми, гызын олуб!

Атанын үзү күлдү, гаш-габағы ачылды, о, өмүр-күн јолдашы Вәсиләнин һамиләликдән сағ-саламат азад олмасына, она икин-чи бир гыз бәхш етмәсинә чох севинди. Јемәји унудуб, ајаға дур-ду, оғланла бәрабәр заводун һәјәтиндән чыхыб, пал-палтар саты-лан мағазаја кәлди, көзәл бир костјум алыб муштулугчуну кејин-дирди. Оғлан "чох сағ ол" дејиб, севинә-севинә евләринә кетди. Ширин чиб дәфтәрчәсинә бу сөзләри јазды: "Бу күн икинчи гы-зым дүнјаја кәлди. 25 апрел 1929-чу ил".

Јемәкханаја гајыданда бајаг она көзајдынлығы верән фәһлә јолдашлары дедиләр ки, гызын хошбәхт олачаг, она көрә ки, ап-релдә дүнјаја кәлиб. Апрел хошбәхтлик ајыдыр, даһи рәһбәри-миз Ленин дә бу ајда доғулуб.

- Гызларын кәлһакәлидир! - кәнарда дајанан фәһләләрдән бири сөһбәтә гошулду. - Үч күн әввәл мәним бөјүк гардашы-мын да гызы олду, адыны Сәмајә гојдуг. - Үзүнү Ширинә тут-ду. - Гардаш, кәлсәнә сәнин көрпәнә Сәмајәјә јарашан бир ад гојаг!

- Һансы ады мәсләһәт көрүрсән? - Ширин сорушду.

- Әсмајә адыны.

- Е'тиразым јохдур. Гызымын адыны Әсмајә гојачағам...

Ајлар, илләр бир-бирини әвәз едир, көрпә Әсмајә фәһлә аи-ләсиндә фәрәһлә бөјүјүрдү. Фәһмли, фәрасәтли ушаг иди. Көр-дүјү шејләрә диггәтлә бахыр, атасына чохлу-чохлу суаллар ве-рирди. Севимли гызынын сорғуларына тәмкинлә чаваб верән Ширин истираһәт күнләриндә гызынын голундан тутуб, ону шә-һәрин көрмәли јерләриндә кәздирирди. Гыз дәфәләрлә көрдүјү Хан сарајыны, Мирзә Фәтәлинин евини јенә көрмәк истәјир, атасыны о јерләрә чәкиб апарырды...

Гызынын тәрбијәси, тәһсили илә чидди мәшғул олан, она да-им гајғы, нәвазиш көстәрән меһрибан ата - Ширин Фәрәч оғлу 1943-чү илдә вәфат етди. Аталы күнләри сона јетән Әсмајә бу вахт Шәкидәки 7 нөмрәли гыз орта мәктәбиндә охујурду. Ата-сындан сонра мадди вәзијјәтләри ағырлашса да, тәһсилдән әл

чәкмәди. 1945-чи илдә һәмин мәктәбин сәккизинчи синфини битириб, Максим Горки адына 10 нөмрәли мәктәбин нәздиндә олан ахшам фәһлә-кәнчләр мәктәбинин 9-чу синфинә гәбул олунду. Күндүзләр ишләди, ахшамлар охуду. 1947-чи илдә орта мәктәби күмүш медалла битирди.

Мадди чәтинликләр һәлә дә арадан галдырылмамышды. Әсма-јәнин бөјүк гардашы Абид Крым чәбһәсиндә һәлак олмуш, ки-чик гардашы Салеһ исә мүһарибәдән әлил гајытмышды. 1947-чи илдә анасы Вәсилә Сәмәд гызы гәфләтән вәфат етди...

Аиләнин ағыр күзәраны, мадди чәтинликләр Әсмајәнин ира-дәсини гыра билмәди, охумаға олан һәвәси сөнмәди. О, 1947-чи илдә Шәки Икииллик Мүәллимләр Институтунун дил-әдәбијјат факүлтәсинә гәбул олунду.

Әсмајә Фәрәчова 1950-чи илдә институту ә'ла вә јахшы гиј-мәтләрлә битирди, тә'јинатла Бөјүк Дәһнә кәнд орта мәктәбин-дә мүәллимлијә башлады. 30 ил һәмин мәктәбдә өз ихтисасы үзрә дәрс деди. Бүтүн мүәллимлик фәалијјәти дөврүндә мәктәб педагожи шурасынын даими катиби, мәктәб дивар гәзетинин ре-дактору олду. О, 1979-чу илдә чохушаглы ана кими тәгаүдә чых-са да, мәктәбдән ајрылмады. 1979-чу илдән 1986-чы иләдәк IV-X синифләр үзрә дил-әдәбијјат фәнни үзрә методбирләшмәнин сәдри олду. Тә'лим-тәрбијәнин кејфијјәтини јүксәлтмәк үчүн вә кәнч мүәллимләрин елми-методики һазырлығыны тәкмилләш-дирмәк мәгсәдилә хејли фајдалы иш көрдү.

Әсмајә мүәллимә хас олан интизамлылыг, дүзлүк, һәгигәтпә-рәстлик, тәвазөкарлыг вә инсанпәрвәрлик кими јүксәк әхлаги кејфијјәтләр тәрбијә просесиндә шакирдләринә дә сирајәт ет-мишди. Әсмајә мүәллимә бөјүк мәһәббәт бәсләјән шакирдләри һәр чәһәтдән она охшамаға чалышырлар.

Әсмајә Фәрәчова нүмунәви ишинә көрә "Сосиализм јарышы-нын галиби" дөш нишаны илә тәлтиф олунмушдур. Дәрс дедији шакирдләрдән он беш нәфәри онунла чијин-чијинә мәктәбдә ишләјир.

Шәрәфли өмәји, хејирхаһлығы вә гајғыкешлији илә мүәллим коллективинин, шакирдләрин, валидејнләрин, кәнд чамаатынын дәрин һөрмәт вә мәһәббәтини газанан Әсмајә мүәллим өзүнү хошбәхт саныр. Биз дә она мөһкәм чансағлығы, уғурлар арзула-јырыг.

Кениш дүнјакөрүшлү, сағлам фикирли Әсмајә мүәллим көзәл инсан, гајғыкеш аилә башчысы олдуғу кими, һәм дә јахшы мүталиәчидир. Охудуғу бәдии вә елми әсәрләри дүзкүн гијмәтләндирмәји бачарыр. Онун фикринчә, Азәрбајчан әдәбијјатынын ики күнәши вар: Низами Кәнчәви вә Мирзә Фәтәли. Гәдим әдәбијјатын башында Низами Кәнчәви, јени әдәбијјатын башында исә Мирзә Фәтәли дурур.

ТУРПЧЫХАРДАН

(Нагыл-һекајә)

Мә'налы өмрүнү маарифә, кәнч нәслин тә'лим-тәрбијәсинә һәср едән агсачлы мүәллим Әсмајә Фәрәчоваја итһаф едирәм.

Пролог

- Сиз бура кимин пенсијасы үчүн кәлмисиниз?
- Өзүмүн...
- Чаван көрүнүрсүнүз. Нечәнчи илдәнсиниз?
- Турпчыхарданла јашыдам.
- Сичан илиндә доғулмусунуз?
- Хејр, гојун илиндә дүнјаја кәлмишәм.
- "Турпчыхардан" дејәндә кими нәзәрдә тутурсунуз? Нағылда беләди ки, бабанын әкдији турп Сичан кәләндән сонра чыхыр.
- Мәним дә елә бир нағылым вар.
- Данышын.
- Әввәлчә ону дејим ки, өлкәмиздә Сталинин јетмиш иллији кениш вә тәнтәнәли гејд олунанда - онда мән тәләбә идим - ағлыма кәлди ки, бир вахт Сталинин јериндә мәним јашыдларымдан бири отурачаг. Белә дә олду. Горбачов әјләшди Сталинин јериндә.
- Горбачов да пенсијачыдыр, дејиләнә көрә "Волга"сыны оғурлајыблар.
- Оғрудан оғруја һалалдыр.
- Нағылынызы башлајын.

Пролетариатын даһи рәһбәри Карл Маркс илләрдән бәри пәршум етдији мүнбит торпагда турп әкди. Турп чүчәрди, күндән-күнә бөјүјүб ириләшди. Маркс дартды, дартды, чыхарда билмәди. Досту вә силаһдашы Фридрих Енкелси чағырды. Енкелс Марксдан, Маркс турпдан јапышды. Дартдылар, дартдылар, чыхарда билмәдиләр.

Јер үзүндә илк социалист дөвләтинин баниси, "коммунизмин ме'мары" Ленин кәлди, турп чыхмады ки, чыхмады. Сонра һамынын севәрәкдән, ја севмәјәрәкдән "елләр атасы" адландырдығы, дахили вә харичи дүшмәнләрин гәними, кенералиссимус Сталин кәлди. Турп тәрпәнмәкдәнсә даһа мөһкәм отурушду, ришәләри дәринлијә ишләди.

Башынын чылпаглығына көрә азачыг Ленинә бәнзәјән, чәнәдән саз, "турист" Хрушшов кәлинчә турп лахлады, амма чыхмады. Ону бир гәдәр дә "дурғунлуг падшаһы" маршал Брежнев лахлатды...

Ән ахырда башынын харичи көрүнүшү илә бир аз Ленинә, бир аз да Хрушшова охшајан, лакин онлардан фәргли олараг дазында кәртәнкәлә бичимли бозумтул халы олан дүдәмә Горбачов кәлди. О, чешмәјинин алтындан Ленинлә Сталини чәп-чәп сүзәрәк бич-бич күлүмсүндү:

- Чәнаблар, рича едирәм кәнара чәкиләсиниз, бу, сизин ишиниз дејил!

Бадамы көзләрини гыјан Ленин силаһдашындан сорушду:

- Иосиф Виссарионович, о бизә "чәнаб" деди, бәс "јолдаш?"

Сталин әлини бығына чәкди:

- Владимир Илич, ССРИ илә бирликдә "јолдаш"да кетди. Инди игтидар саһибләри бир-биринә "чәнаб", "ağа", "бәј" дејирләр. Мәгсәдләри "ағалар-гуллар дүнјасыны" кери гајтармагдыр. Коммунизм гурмағы биздән өјрәнмәдиләр, бары арылардан, гарышгалардан өјрәнсинләр. Хүсуси мүлкијјәт истисмарын башланғычыдыр. Биздән сонра фәһлә-кәндлинин јолуну башга сәмтә чевирирләр. Куја, ССРИ истисмарчы бир империја имиш!.. Һәркаһ беләдирсә, бәс һаны империја баниләринин сарајлары, сәрмајәләри, кејим-кечимләри? Отуз беш ил әјним кителдән башга бир костјум көрмәди. Университетдә ән касыб кејинән мәним гызым иди.

- Иосиф Виссарионович, мән демишәм ки, рүшвәт олан јердә социализмдән данышмаг наһагдыр. Сиздән сонра өлкәдә рүш-

вәтхорлуг башланды, түғјан етди... Она бахын. Синәсиндә орден-медал әлиндән бармаг басмаға јер јохдур, дәмир-дүмүрү чаранг-һачаранг һәрләјир өзү илә. О, кимдир?

- "Кичик торпаг" гәһрәманы Брежневдир, Владимир Илич. Орден-медала јаман һәрисдир, дүнјанын бүтүн орден-медалыны јығыб версәләр, јенә көзү дојмаз. Сизин исә һеч бир ордениниз јохдур, әвәзиндә өзүнүз орденә чеврилмисиниз. Јоғун Брежневин енли синәсиндәки орденләрин он әдәди "Ленин" орденидир.

- Иосиф Виссарионович, дејәсән, Горбачовун да "Ленин ордени" вар.

- Вар, Владимир Илич! О, "Ленин ордени"нин, партија билетинин күчүндән истифадә едәрәк дүшмәнләрин әли илә һакимијјәтә кәлиб бизим јеримиздә әјләшмишдир. Америка империалистләринин тәһрики илә социализми дағытды, сағлығында мәним әлимдән зәнчир чејнәјән Һитлерин руһуну шад етди.

- Сиз кәнардан тамаша един, чәнаблар! - Дазы галајлы газан тәк ишылдајан Горбачов - о дүдәмә оғлу дүдәмә голларыны чырмајыб, өрдәк кими јанларыны баса-баса ирәли јериди, социализмә нифрәт һиссилә турпа елә бир һәнк кәлди ки, глобус бојда олан гырмызы турп јериндән көклү-көмәчли гопараг парча-парча олду. Ленинлә Сталин күскүн һалда үзләрини јана чевирдиләр.

Шејтанла бир һиндә гучаглашыб өпүшән Горбачов севинди, турпун парчаларыны сајды: он беш иди. Һәр парчаны он беш јерә бөлмәк фикринә дүшдү. Он беши он бешә вуранда eләр ики јүз ијирми беш. Ики јүз ијирми беши ики јүз ијирми бешә вуранда исә... Көзләри өнүндә гәбиләләр, тајфалар чанланды. Сәндемә, јенидәнгурманын кизли мә'насы "керидөнмә", "кечмишә-гајытма", "јенидәнгырма" имиш!

"Тәбиәтин диалектикасы" әсәрини хатырлајан Енкелс турпун мачәрасынын диалектикаја ујғун кәлиб-кәлмәдијини дүшүнәркән көрдү ки, онун гызылы рәнкдә сағлам бир тохуму вар. Тохуму көтүрүб Маркса верди.

- Әкин, битсин!

- Сағлам бәдәндә сағлам руһ олар! - Маркс һаваны вә торпағы инсиләди. - Торпаг зәһәрли, атмосфер чиркли дир! - дејиб, тохуму гырх илә јаздығы "Капитал"ын арасына гојду. - Көзләјәк!..

Ленинлә Сталин гочалыб гарыјан ијирминчи әсрин үстүнә чыхыб, инамла кәләчәјә бојландылар.

Горбачов узун түклү, ајағы наллы, бујнузлу - гулаглы шејтаны гыдыглады:

- Кет онлары јолдан чыхарт!

Шејтан ачизлијини бојнуна алараг е'тираф етди ки, ағыллы адамлара јахын дүшә билмир, өзү дә Сталиндән, ит селбадан горхан кими горхур, чүнки көзүнүн бирини Сталин вуруб чыхарыб! Она көрә дә она "кор шејтан" дејирләр...

КӘНДИМИЗИН АЛИМ ГЫЗЫ

Заһидова Бәјли Баһад гызы 1954-чү ил мајын 28-дә Шәки рајонунун Бөјүк Дәһнә кәндиндә анадан олмушдур. 1961-чи илдә Бөјүк Дәһнә орта мәктәбинин 1-чи синфинә кетмиш, 1971-чи илдә һәмин мәктәби тә'рифнамә илә гуртармышдыр. 1978-чи илдә Бакы Дөвләт Университетинин биолокија факүлтәсини битирмишдир.

1974-чү илдә Азәрбајчан ЕА Торпагшүнаслыг вә Агрокимја Институтунун торпаг биокимјасы вә микробиолокија лабораторијасына лаборант вәзифәсинә ишә гәбул олунмушдур. Һәмин лабораторијада мүхтәлиф вахтларда баш лаборант, мүһәндис, кичик елми ишчи, елми ишчи вәзифәләриндә чалышмышдыр. 1995-чи илдә Азәрбајчан ЕА Торпагшүнаслыг вә Агрокимја Институтунун нәздиндә олан Ихтисаслашмыш Елми Шурасында "Муған дүзүнүн суварылан торпагларынын һумуслулуг вәзијјәти вә онун тәнзим олунмасы јоллары"

мөвзусунда диссертасија мүдафиә етмишдир. Кәнд тәсәррүфаты елмләри намизәдидир.

Диссертасијанын мүһүм елми вә практик әһәмијјәти вар. Торпагларын һумуслулуг вәзијјәтини көстәрән һумус вә азотун мигдарынын, еһтијатынын, һумусун фраксија вә груп тәркибинин, һумин туршуларынын физики-кимјәви хүсусијјәтләринин кәнд тәсәррүфаты биткиләри алтында дәјишилмәси илк олараг комплекс шәкилдә өјрәнилмишдир. Бу көстәричиләри мәгсәдјөнлү шәкилдә тәнзим етмәк үчүн игтисади чәһәтдән сәмәрәли тәклифләр верилмишдир.

Һал-һазырда, о, торпаг биокимјасы вә микробиолокија лабораторијасында бөјүк елми ишчи вәзифәсиндә чалышыр. 15 елми мәгаләси чап олунуб.

1990 - Москва, МДУ, "Азәрбајчанын бә'зи торпаг типләриндән алынмыш һумин туршуларынын физики-кимјәви хүсусијјәтләри" мә'рузәси илә иштирак едиб.

1994 - Һәштәрхан торпагшүнасларын бејнәлхалг конфрансы. "Суварылан Күр-Араз овалығы торпагларынын кәнд тәсәррүфаты истифадәси заманы һумуслулуг вәзијјәтинин дәјишилмәси" мә'рузәси илә иштирак етмишдир.

ГӘЛБЛӘРДӘ ЈАШАЈАН ИНСАН

Азәрбајчанда Совет һакимијјәти гуруландан сонра кәндимизин варлысы, хејријјәчиси Чәлал Молланәсиб оғлу тутулачағындан горхараг аиләси илә бирликдә Бакыја көчдү, "Бешмәртәбә" јахынлығында ев алды.

Мән Бакыја охумаға кәләндә о, Һүсү Һачыјев күчәсиндәки сәнаје мағазаларындан бириндә ишләјирди. Һәрдән мағазаја - онунла көрүшә кәләрдим. Бир дәфә о, сатычы јолдашларына мәним барәмдә белә мә'лумат верди:

- Бу оғлан бизим кәнддәндир. Атасы Садыг Гара оғлу илә гоншу идик. Мән ев-ешијими, мүлкләрими, бағларымы бурахыб Бакыја көчәндә бә'зи гијмәтли әшјаларымызы гоншуларымыза әманәт вердик. Бир нечә ил сонра кәндимизә кәләндә Садыг кишидән башга, һеч кәс әманәтими гајтармады. О вахт Садыг кишинин үч-дөрд гызы варды, оғлу јох иди. Она Аллаһдан оғул арзуладым. Диләјим һасил олду: будур һәмин оғлан. Ады Замандыр,

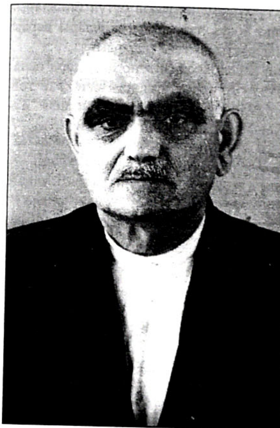

кичик оғлум Абдулла илә достдур. Һәр дәфә бизә кәләндә үрәјим даға дөнүр, севинчим ашыб-дашыр...

Чәлал Молланәсиб оғлу јохсул аиләдә доғулуб. Барамачылыгла мәшғул олуб, гыса бир вахтда варланыб, Бөјүк Дәһнәдә ипәкачан фабрик тикдириб: торпағы, бағы, хышы, өкүзү олмајан таванасыз кәндлиләр онун фабрикиндә ишләјиб, карлы мааш алыб, јахшы јашајыб. Чәлал дајы фабрикин газанчы һесабына кәндимизә сахсы бору илә су хәтти чәкдириб, он ики јердә булаг гурдуруб. Бајрамларда јохсуллара әрзаг, пал-палтар пајлајыб. Кимсәсиз гочаларын, гарыларын, јетимләрин дајағы олуб. Онун дөврүндә кәндимиздә бир нәфәр белә, диләнчи, ач-јалавач олмајыб. Онун чамаат үчүн көрдүјү хејирли ишләри сајмагла гуртармаг олмаз...

Чәлал дајынын мүлкләри кәндин ортасында иди. Бурда ики бина диггәти даһа чох чәлб едирди. Гәдим архитектура илә тикилән бу биналар бири дикәриндән фәргли иди. Бу бинаја охшар бинаны мән Гарабағын Хындырыстан кәндиндә көрмүшәм (он доггузунчу әсрин әввәлләриндә тикилән бина мәшһур шаир Гасым бәј Закирин евидир).

Биринчи бина һәјәтин шималында, солда, икинчи бина исә һәјәтин чәнубунда, сағда иди. Биринчи бинанын үзү чәнуба, икинчи бинанын үзү шимала бахырды.

Биринчи бинада кәнд совети, почтхана, китабхана јерләширди. Икинчи бинада исә колхоз идарәси, мүһасибат, клуб јерләширди. Һәјәтин гәрбиндә һүндүр, узун бир тикили варды. Фабрик бу бинада јерләширди. Фабрикин сыныг-сөкүк аваданлығла-

рыны гырхынчы илләрдә көрмүшәм. Бурдакы бүтүн биналарын үстү кирәмитли иди. Һәјәтдә һовуз, тут, армуд ағачлары варды. Һәр јан чәмәнлик иди. Ушаг вахты бурда ојнајардыг.

Јүз илә јахын өмүр сүрән Ҹәлал Молланәсиб оғлу дөрд өвлад атасы иди. Өвладларындан үчү - Һүријјәт, Содәр, Нәсиб али тәһсил алмыш, хошбәхт аилә гурмушлар. Нәвәләриндән икиси - Тәранә Вәлизадә вә Хавәр Јусифова танынмыш мүғәннидирләр.

МҮҒӘННИ ХАВӘР ЈУСИФОВА

"Сентјабрын 8-дә Аз ТВ-1-дә саат 18-дә "Күнајдын" ансамблынын консерти олачаг. Солистләр Рамин Надироғлу вә Хавәр Абдуллагызынын репертуарында "Гаракөз", "Сән јадыма дүшәндә", "Күнелим", "Шәки", "Наз етмә", "Инлә каманым" маһнылары сәсләнәҹәк. Әзиз охучулар вә тамашачылар, хош дәгигәләринизи "Күнајдын"ла бир јердә кечирмәјә дә'вәт едирик".

"Күнајдын" гәзети, 8 сентјабр 1998-чи ил.

Професионал сәһнәдә бир мүғәнни кими фәалијјәт көстәрән, чохшахәли репертуарлары илә танынан вә севилән мүғәнни Хавәр Абдулла гызы Јусифова садә вә меһрибан бир инсандыр. 1960-чы илдә Бакыда доғулуб. Әслән Бөјүк Дәһнә кәндиндәндир. Шәки ханлығынын бүнөврәсини гојан Ҹәләбинин нәслиндәндир. Илк тәһсилини Бакыдакы 190 нөмрәли орта

мәктәбдә алыб. 12 нөмрәли мусиги мәктәбинин фортепиано курсуну битириб.

Һәлә кичик јашларындан мусигијә бөјүк һәвәси варды. Мәктәбин бүтүн тәдбир вә шәнликләриндә бир мүғәнни кими фәал иштирак едиб. 11 јашындан Назим Нағыјевин рәһбәрлик етдији ""Гырмызы гәрәнфил" мәктәблиләр ансамблында чыхыш едиб. 1977-чи илдән е'тибарән Агшин Гулијевин рәһбәрлик етдији "Шәнлик" ансамблында фәалијјәт көстәрмәклә бир мүғәнни кими професионал сәһнәјә кәлиб. Бир мүддәт мәшһур мүғәнни Ислам Рзајевин рәһбәрлик етдији ансамблда фәалијјәт көстәриб. "Тәранә" кәнчлик ансамблында да јахындан иштирак едиб. Он беш илдән артыг Азәрбајҹан Дөвләт Консерт Бирлијинин солисти олуб. Һазырда Аббасгулу Нәҹәфзадәнин рәһбәрлик етдији "Күнајдын" ансамблы илә бирликдә чалышыр.

Мусигисиз бу дүнја јәгин ки, чох мә'насыз оларды. Бизи шадландыран, кәдәримизи овудан сеһрли аләмә һәр биримизин еһтијачы вар.

"Јухудан көзләрими бабамын авазла охудуғу намаз сәсинә ачардым"- дејән Хавәр сәнәтә кәлишиндә аиләсинин наразылығы олса да, онда һәдсиз һәвәс көрүб, истәјинә мане олмајыблар. "Нәслимиздә бабамын да көзәл сәси олуб. Јашлы адамлар сөјләјирләр ки, бабам муғамы чох авазла охујармыш. Јәгин ки, охумаг һәвәси мәнә ганла өтүрүлүб... Ушаглыгда Зејнәбин сәсинин вурғуну идим. Мави екранда узун мүддәт мүғәннијә тамаша етдикдән сонра ону тәглид едәрдим... Өтүб-кечән илләримә бојлананда һәзин бир хатирә кими аталы күнләрим, өмрүмүн гајғысыз илләри көзләрим өнүндә ҹанланыр. Мәни бүтүн консерт, шәнлик вә тој мәҹлисләринә атам өз машыны илә апарар, һеч вахт тәк бурахмазды. Инди атамын јери көрүнүр. Һәр күн јухума кирир. Мән атамла нәфәс алырдым. Она көрә дә бә'зән сәһнәјә көзјашлы чыхырам. Атамын севдији маһнылары охујанда көврәлирәм".

"Сандыға кирсәм, нејләрсән?", "О, нә халдыр јанағында?", "Билмирдин, биләјдин" дует-маһнылары образлы ифа едән Хавәр мүхтәлиф жанрларда маһны охумагда чәтинлик чәкмир. Истәр муғам, истәрсә дә бәстәкар вә ја халг маһнысы олсун, фәрг етмәз. Ән әсас одур ки, маһнылары севә-севә охујур. Репертуары зәнкиндир. Халг маһнылары илә јанашы, Шәфигә Ахундова, Елдар Мансуров, Ҹаваншир Гулијев кими көзәл бәстәкарларын

маһныларына да үстүнлүк верир. Бу бәстәкарларын бәстәләдији маһнылар онун зөвгүнү охшајыр.

1977-чи иләдәк бүтүн кәнч ифачыларын консерти фонограммасыз, чанлы шәкилдә кедирди. Хавәр дә узун илләр фонограммасыз охујуб. Инди исә фонограмма илә охумаг дәбә дүшүб ки, бу да сәнәтчиләрин ишини хејли асанлашдырыб.

Хавәр Јусифова 15 ил Азәрбајчан Дөвләт Гастрол Бирлијинин солисти кими республикамызын бүтүн рајонларыны кәзиб. Һәрби һиссәләрдә, госпиталларда мүаличә олунан јаралы әскәрләр гаршысында чыхышлар едиб.

Өз лирик маһнылары илә гәлбимизи охшајан севимли мүғәннимиз Хавәр Јусифова рекламы севмир, ефирдә тез-тез көрүнүб тамашачыны јормаға, өзүнү тамашачылардан бездирмәји хошламыр.

Хавәр садәлији илә сечилсә дә, јери кәләндә јарашан гәдәр тәмтәраглы кејинмәји, косметикадан истифадә етмәји хошлајыр. Һәлә дә "Субајлыг султанлыгдыр" девизи илә јашајан Хавәр ханым әкәр тәмиз севки илә растлашмаса, аилә һәјаты гурмајачаг. Һәр шејдә сафлыг арајан Хавәр мәһәббәтин үлви олдуғуну дујур. Һансы өлкәләрдә гастролларда олмағы илә марагландыгда исә чаваб верди ки, һүндүрлүкдән горхдуғундан дә'вәт алдығы сәфәрләрдән имтина едиб. Горхуну өзүндә чәми бир дәфә дәф едәрәк Москвада јашајан һәмјерлиләримизин биринин тојунда иштирак едиб.

Хавәр өзү һагтында дејир:

- Мән диндарам, намаз гылыр, оруч тутурам. Дини китаблары охумагдан дојмурам. Һәдисләрә гулаг асанда, бир нөв илһам алырам. Мүгәддәс "Гур'ани-Кәрим"дә дејилир ки, гадир Аллаһ тәрәфиндән һәр бир адама сәс верилир. Һәм дә Аллаһ о сәси өзү севиб-сечдији инсанлара бәхш един. Хошбәхтәм ки, Аллаһын севиб-сечдији гадын мүғәнниләрдән бири дә мәнәм.

Атасынын вәфатындан сонра сәнәтдән бир нечә ил узаглашан мүғәнни јенидән фәалијјәтә башлајыб. Бундан сонра адынын сојады илә чәкилмәсилә фәхр етдијини вә сонунчу касетинин үстүндә "Хавәр Абдуллагызы" сөзләриндән руһланыб севиндијини сөјләјир.

Хавәр Абдуллагызы һазырда јени маһнылар үзәриндә ишләјир.

КӘНЧ ҺАВАДАР

ФЕЈЗИЈЕВ ЧАВАНШИР ӘЈЈУБ ОҒЛУ. 1963-чү илдә Бөјүк Дәһнә кәндиндә анадан олмушдур. Һазырда Бакыда јашајыр, евлидир, 2 өвлады вар.

Орта мәктәбин 6 илини һәмин Бөјүк Дәһнә кәнд мәктәбиндә охудугдан сонра 7-10-чу синифләри Шәки рајонунун Серго Орчоникидзе адына тахылчылыг совхозундакы гарышыг-типли интернат мәктәбиндә ә'ла гијмәтләрлә баша вурмушдур.

Орта мәктәб илләриндә исте'дадлы бир шакирд кими танынмыш, дәфәләрлә мүхтәлиф фәнләр үзрә олимпиадаларын галиби олмуш вә фәхри фәрманларла мүкафатландырылмышдыр. Мәктәб илләриндә бәдии јарадычылығa мејл көстәрмиш, бир сыра ше'рләри вә мәгаләләри о заманлар чох популјар олан "Азәрбајчан кәнчләри" вә "Шәки фәһләси" гәзетләриндә дәрч олунмушдур. Орта мәктәби битирәркән Азәрбајчан Дөвләт Университетинин журналистика факүлтәсинә дахил олмаг арзусу илә Бакыја кәлмиш, лакин һәмин дөврүн мөвчуд ганунларына көрә һүгуг вә журналистика факүлтәләринә гәбул олунмаг үчүн 2 ил фәһлә стажы тәләб олунурду. Бунун гејри-ганунни бир гајда олдуғуну иддиа едән абитуријент башга бир ихтисас үзрә имтаһан вермәк истәмәјәрәк Русијаја - тәһсил ганунларынын даһа либерал олдуғу бир өлкәјә кетмәк гәрарына кәлир. Буна чүр'әт етмәјән валидејнләр бир ај сүрән мүбаһисәләрдән сонра кәнч өвладын инадкарлығы гаршы-

сында күзәштә кедәрәк ону узаг Русијаја јола салмаға мәчбур олдулар. Рус дилини даһа мүкәммәл өјрәнмәји гаршысына мәгсәд гојан јенијетмә Русијанын бир сыра шәһәрләрини кәзиб-долашдыгдан сонра нәһајәт, Киров вилајәтинин Омутнинск шәһәриндә, садә бир рус мүһитиндә јашамаг гәрарына кәлир. 1980-83-чү илләрдә Волга-Вјатка рекионунун ән ири сәнаје мүәссисәси олан Омутнинск Металлуркија Заводунда ишләмәклә бәрабәр, һәм дә бир сыра тәдрис мүәссисәләриндә Русијанын али мәктәбләринә гәбул олунмаг үчүн һазырлыг курслары кечмишдир. 1983-85-чи илләрдә Совет Ордусу сыраларында Газахыстанда һәрби хидмәтдә олмушдур.

1985-1991-чи илләрдә Азәрбајчан Дөвләт Дилләр Институтунда али тәһсил алмыш, франсыз-инкилис дилләри үзрә тәрчүмәчи-мүәллим ихтисасына јијәләнмишдир. Институту фәргләнмә диплому илә битирдијинә көрә јеничә формалашан тәрчүмә факүлтәсинә мүәллим тә'јин олунмушдур. 1991-чи илдә Франса һөкумәтинин ССРИ-дә франсыз дили мүәллимләри арасында кечирдији мүсабигәнин галибләриндән бири кими Франсаја педагожи-методики тәкмилләшмә курсларына көндәрилмиш вә франсыз дилинин тәдриси методикасы үзрә Руајјан Харичи Дилләр Мәркәзиндә охумушдур. Јүксәк педагожи истеʼдада малик олан һәмјерлимиз, ејни заманда, тәрчүмә фәалијјәти илә јахындан мәшғул олмуш вә Азәрбајчан "Лингвист" адлы илк өзәл тәрчүмә мәркәзини јараданлардан бири олмушдур. Бу тәрчүмә мәркәзи 6 ил мүддәтиндә чох мәһсулдар бир фәалијјәт дөврү јашамыш вә даһа сонра өлкәдә сијаси һакимијјәтин дәјишилмәси нәтичәсиндә институт рәһбәрлијинә кәлмиш халг чәбһәси нүмајәндәләринин тәзјиги алтында бағланмалы олмушдур. Һәмин илләрдә мүстәгиллијин әлдә олунмасы илә әлагәдар өлкә сәрһәдләринин Авропа вә дүнја өлкәләри үчүн ачылмасы Ч. Фејзијевин һәјатында да чох өнәмли рол ојнамышдыр.

1993-чү илдә Белчиканын "Сәрһәдсиз һакимләр" бејнәлхалг тәшкилаты ону әмәкдашлыға дә'вәт етмишдир. Мүһарибә шәраитиндә јашајан Азәрбајчанда һәмин тәшкилат чәбһә бөлкәләриндә динч әһалијә вә гачгынлара тибби, мадди вә мә'нәви јардым көстәрмәклә мәшғул иди. Гыса бир заманда өз ишкүзарлығы вә интеллектуал сәвијјәси илә әчнәби мүтәхәссисләрин диггәтини чәлб етмиш Чаваншир даһа сонра һәмин бејнәлхалг тәшкилатын чәбһә зонасында јерләшән нүмајәндәлијиндә рәһбәр

вәзифәјә ирәли чәкилмиш вә 3 илә јахын бир мүддәт әрзиндә дөзүлмәз бир шәраитдә чалышмышдыр. Бүтүн чәтинликләрә бахмајараг, о, бејнәлхалг миссијанын гаршыја гојдуғу вәзифәләрин өһдәсиндән лајигинчә кәлмиш, һәм әчнәби, һәм дә јерли әһалинин рәғбәтини газанмышдыр.

Артыг мүһарибәнин дајандырылдығы бир вахтда бир сыра ири бејнәлхалг ширкәтләр Азәрбајчан игтисадијјатына сәрмајә гојмаг үчүн Бакыја кәлир вә зәнкин тәбии еһтијатларын е'мал олунмасы үчүн бөјүк лајиһәләр ирәли сүрүрләр. Јүксәк тәшкилатчылыг габилијјәтинә малик олан Чаванширин мүвәффәгијјәтләри ону танызанлар васитәсилә һәр тәрәфә јајылыр вә нәтичәдә бир сыра нәһәнк ширкәтләр Чаваншири әмәкдашлыға дә'вәт едирләр. 1995-чи илин сонунда "Филип Моррис" ширкәтинин тәклифини гәбул едән Чаваншир һәмин ширкәтин рекионал нүмајәндәлијини ачмаг тапшырығы илә өз доғма рајонуна - Шәкијә јола дүшүр. 6 ај әрзиндә Шәкидә "Филип Моррис" ширкәтинин 7 рајон үзрә тәмсилчилијинин ачылмасына вә мүвәффәгијјәтлә фәалијјәтә башламасына наил олур. Онун көрдүјү ишләри лајигинчә гијмәтләндирән ширкәт Чаванширин пајтахта гајытмасыны вә даһа мәс'ул вәзифәдә чалышмасыны мәгсәдәујғун һесаб едир. Фејзијев Чаваншир "Филип Моррис" ширкәтинин Гафгаз нүмајәндәлијиндә әввәлчә идарә мүдири, даһа сонра исә Азәрбајчан үзрә реклам фәалијјәти шө'бәсинин мүдири вәзифәләриндә чалышыр. 1998-чи илдә дикәр бир бејнәлхалг ширкәтин - Алманијанын "Реемтсма" ширкәтинин Авропадан кәлмиш нүмајәндәләри онун чох бачарыглы бир бизнесмен ола биләчәјини зәнн едәрәк Чаванширә бу ширкәтин тәмсилчиси олмағы тәклиф едир. Тәклифи мәмнунијјәтлә гәбул едән Чаваншир тез бир заманда "Реемтсма" ширкәтинин Азәрбајчанда мөһкәмләнмәсинә вә инкишаф етмәсинә наил олду. Чәми 1 ил әрзиндә бөјүк бир бејнәлхалг ширкәтин Азәрбајчанын түтүн мә'мулатлары базарында хүсуси чәкиси 1-2 фаиздән 24 фаизә јүксәлди. "Реемтсма" ширкәти бу инанылмаз игтисади наилијјәти Чаванширин адлы илә бағлајыр вә Азәрбајчаны бу ширкәтин чалышдығы өлкәләр ичәрисиндә ән биринчиси вә ән габагчылы һесаб едир.

Алманија ширкәтиндә бөјүк рәғбәт саһиби олан һәмјерлимизин шөһрәти бунунла битмир. О, даим инкишафда вә даим јүксәлишдәдир. Чаваншир һазырда бир сыра јерли, лакин санбаллы

ширкәтләрин тә'сисчиси вә ја һәмтә'сисчисидир. Онун рәһбәрлик етдији мүәссисәләрдә јүзләрлә адам чалышыр вә һәр бири онун бачарығындан вә мүдриклијиндән һејранлыгла данышырлар. Рус, франсыз вә инкилис дилләрини мүкәммәл билән һәмјерлимиз Түркијә, Франса, Инкилтәрә, Болгарыстан, Кипр, Русија вә Орта Асија өлкәләринә ишкүзар сәфәрләр едир вә өз фәалијјәти илә харичи сәрмајәдарларын өлкәмизә чәлб олунмасында вә өлкәмизин игтисадијјатынын дирчәлдилмәсиндә вар күчү илә чалышыр.

Чаваншир өз доғма кәндимиздән - Дәһнәдән Бакыја үз тутан кәнчләримизин тәһсил алмасы вә иш јери тапыб пајтахт мүһитинә говушмасында да өз көмәјини вә һимајәдарлығыны әсиркәмир. Онларла һәмјерлимиз онун рәһбәрлији алтында чалышыр.

ГОНАГ-ГАРАЛЫ ЕВИН ОҒЛУ

Әсримизин әввәлләриндә Бакыны көрәнләри кәндимиздә бармагла сајмаг оларды. Бакынын ады дилләрдә әзбәр иди, тә'рифини әрш-ә'лаја галдырырдылар. Дәһнәлиләрин көзүндә Бакы әфсанәви бир шәһәр кими чанланырды.

Кәндимиздән бу көзәл шәһәрә илк дәфә гәдәм басан вә сонралар аиләликчә көчүб орада јашајан Чәлал Молланәсиб оғлу олмушдур. Даһа сонра Кәрәм Әбдүррәһимов вә Ширәли Әзиз оғлу Бакыда мәскән салмышлар.

Ширәли дајы колхозда ишләјирди, фермада нахырчылыг едирди. Бөјүк Вәтән мүһарибәси башлајанда о сәфәрбәрлијә алынараг ордуја көндәрилди, фәһлә баталјонунда хидмәтә башлады. Мүһарибәдән сонра һәмин баталјонун әскәрләри Бакыја көндәриләрәк алибастр заводунда ишләдиләр.

Ширәли дајы ордудан тәрхис олундугдан сонра һәмин заводда әмәк фәалијјәтини давам етдирди. Ев алдыгдан сонра, 1947-чи илдә кәнддә јашајан аиләсини Бакыја көчүрдү.

Ширәли дајынын еви дәһнәлиләрин вә гоншу кәндлиләрин үзүнә һәмишә ачыг олмушдур. Али мәктәбләрә гәбул олунмаг үчүн Бакыја кәлән абитуријентләрин әксәријјәти онун евинә дүшәрди. Кәлән гонаглары меһрибанлыгла гаршылајар, һөрмәтлә јола саларды. Олдугча сәмими вә меһрибан инсан иди.

Ширәли дајынын ики оғлу вар: бөјүјүн ады Әләшрәф, кичијин ады Фамилдир.

Әләшрәф Әзизов 1931-чи илдә Бөјүк Дәһнәдә доғулуб. Ушаглыг вә мәктәб илләринин бир һиссәси Бөјүк Вәтән мүһарибәси дөврүнә дүшүб. Чәтинликләрә бахмајараг, тәһсилини давам етдириб. Кәнддә орта мәктәби битирдикдән сонра Бакыја кәлиб атасынын ишләдији заводда бир мүддәт фәһләлик едиб. О, 1952-чи илдә Карл Маркс адына Азәрбајчан Дөвләт Халг Тәсәррүфаты Институтунун план-игтисад факүлтәсинин сәнаје игтисадијјаты шө'бәсинә гәбул олунмуш, 1956-чы илдә институту битирмиш, тә'јинатла Азәрбајчан Республикасы Јүнкүл Сәнаје Назирлијинә ишә көндәрилмишдир. 1957-чи ил ијунун 25-нә кими назирлијин ипәк-сәнаје шө'бәсиндә ишләмишдир. Һәмин назирлик ләғв олундугдан сонра ону 1 нөмрәли Бакы ајаггабы фабрикинин план-игтисад шө'бәсинә ишә көтүрмүшләр. Әмәк фәалијјәти әсасән бу фабриклә бағлыдыр.

Әләшрәф Әзизов ишләдији мүддәтдә Азәрбајчан республикасынын игтисадијјатынын инкишаф етдирилмәси үчүн бүтүн имканлардан истифадә етмишдир. О, һәмин илләри хатырлајараг дејир:

- Мән фабрикә кәләндә бу мүәссисә Бакыда беш ајаггабы фабрикиндән бири иди. Бу фабрикләр ихтисаслашмышды. 1 нөмрәли ајаггабы фабрики ушаглар үчүн бүтүн өлчүләрдә ајаггабы истеһсал едирди. Ону да дејим ки, бу фабрик мүһарибә дөврүндә Украјнанын Ростов-Дон шәһәриндән Бакыја көчүрүлмүшдүр. 1942-чи илдә фабрикин нәздиндә техники-пешә мәктәби

фәалијјәт көстәрирди. Һәмин мәктәби битирәнләр фабрикдә әмәк фәалијјәтинә башлајырдылар. Тәкчә ону нәзәрә чатдырмаг истәјирәм ки, 1942-чи илдә фабрик 72 мин чүт ајаггабы истеһсал етмишдир. Илләр өтдүкчә һәр саһәдә баш верән јениликләр, техники тәрәгги бизим фабрикә дә өз тә'сирини көстәрди. Јени-јени истеһсал хәтләри јарадылды. Јени аваданлыгларын көмәји илә фабрикин бурахдығы мәһсулун кејфијјәти вә һәчми артмаға башлады. 1980-чи илдән башлајараг фабрик һәр ил 6 милјон чүт ушаг ајаггабысы бурахырды. Истеһсал олунан мәһсулун 50 фаизи республика дахилиндә сатылырды. Мәһсулун галан һиссәси мүттәфиг республикалара көндәрилирди. Бизим фабрикин мәһсуллары дәфәләрлә Москвада Халг Тәсәррүфаты Наилијјәтләри Сәркисиндә нүмајиш етдирилмиш, диплом, фәрман, кечичи бајраг вә орденләрә лајиг көрүлмүшдүр.

Ики мин ишчиси олан фабрик ики нөвбәли иди. Фәһлә вә гуллугчуларымыз јахшы ишләдикләри кими, јахшы да истираһәт едирдиләр. Фабрикин Мәрдәканда ушаглар үчүн пионер дүшәркәси варды. Јајда ишчиләримизин өвладлары орда динчәлир, истираһәт едирдиләр. Фәһлә вә гуллугчуларымыз исә санаторија вә истираһәт евләриндә, турист сәфәри илә мәнзәрәли јерләрдә динчәлирдиләр. Бүтүн бунлар мәним хатиримә әбәди һәкк олунмушдур. Чохиллик әмәк фәалијјәтими нәзәрә алан дөвләтимиз мәни бир нечә медал вә фәхри фәрманла тәлтиф етмишдир...

Әләшрәф Әзизова верилән 447 нөмрәли вәсигәдә охујуруг:

"Әләшрәф Ширәли оғлу Әзизов јолдаша Азәрбајчан ССР Али Совети Рәјасәт Һеј'әтинин 1982-чи ил 3 декабр тарихли фәрманы илә Азәрбајчан ССР әмәкдар игтисадчысы ФӘХРИ АДЫ верилмишдир".

Әләшрәф Әзизов һазырда тәгаүдчүдүр. Көзәл аилә башчысыдыр. Үч өвлады, ики нәвәси вар. Бөјүк гызы Тәранә али тәһсилли инкилис дили мүәллимидир.

Әләшрәф доғулдуғу, боја-баша чатдығы Бөјүк Дәһнәни һеч вахт унутмур. Атасы кими о да имкан дахилиндә өз һәмјерлиләринә даим дајаг дурур, еһтијачы оланлара әл тутур. Әләшрәф әсл инсан, әсл елоғлудур. Арзу едирик ки, бу чүр дәһнәлиләрин сајы чох олсун.

ДӘҺНӘНИН ЈЕЗНӘСИ

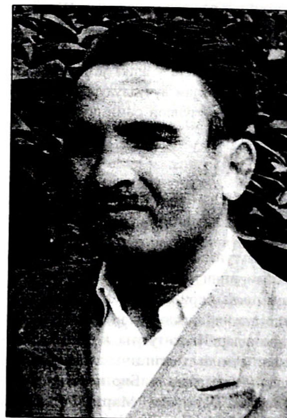

Тәзә илин дөрдүнчү күнү иди. Јүнкүлвари сәһәр јемәјиндән сонра кејиниб евдән чыхдым. Һара кетдијими билмәдән гејри-ихтијари олараг метронун "Бакы совети" стансијасына доғру аддымладым.

Күчәләрдә бир-бириндән бир аз аралы дүзүлән бәрбәзәкли будкаларын габағында чүрбәчүр маллар тыг вурулмушду. "Кејфијјәтдә тәк олан" тексун јағынын түнд сары рәнкли гутулары санки узагдан адама "кәл мәни ал" дејирди. Диварлардакы шүарлара да көз јетирирдим. Онлардан бири белә иди: "Сана" хејирли вә гидалы маргариндир. Дәјәрини аналар биләр".

"Кечид дөврү" дејилән сон илләрдә елмә, китаба, охумаға һәвәс, мараг һәддән зијадә азалыб. Ишди-шајәд, киноја, театра кетмәк истәсән, салонда дөрд-беш јүз адам әвәзинә, дөрд-беш адам көрәчәксән. Сәбәби мә'лумдур: ачгарына нә кино, нә театр?! Китабханалар да елә бу күндәдир, һансына кетсән, гираәт салонунда чәми-чүмләтаны ики чүт бир тәк охучу көрәрсән.

Әманәт кассасы, бәрбәрхана, һамам, чајхана, јемәкхана да сују соврулмуш дәјирмана охшајыр. Елә бил даһа һеч кәсин башына түк кәлмир, һеч кәс чиммир, пулуну әманәт кассасында сахламыр, јемир, ичмир... Бәс көрәсән, инди адамлар башыны һарда гырхдырыр, һарда чимир, пулуну һарда сахлајыр, һарда јејиб-ичир?.. Демәли, дәлләкханасыз, һамамсыз, чајханасыз, ресторансыз да кечинмәк олармыш...

Метронун габағында ајаг сахладым. Ичәридән чыхан дәстәнин өнүндә вүгарлы јеришлә алим достум Мөвлуд Јарәһмәдов кәлирди. Көрүшдүк, һал-әһвал тутдуг.

Мөвлуд ләзкидир, ханымы исә бизим кәнддәндир, Шәкинин Бөјүк Дәһнә кәндиндән. Буна көрә дә Мөвлуда Дәһнәнин језнәси дејирик. Орта мәктәби бизим кәнддә битириб, филолокија елмләри доктордур. Дәһнәлиләр онунла - алим језнәләри илә фәхр едирләр. Мөвлуд ортабојлу, сағлам вүчудлудур, гонур көзләри, шәвә кими гара бығлары вар, үзүндән сәмимијјәт, меһрибанлыг јағыр. Мәндән хәбәр алды:

- Сәһәр-сәһәр һара белә?

Чијинләрими чәкдим:

- Валлаһ, һеч өзүм дә билмирәм. Пенсијачы адамам, көнлүмдән кечир ки, бир гәдәр ашағы ениб, Саһил бағында тај-тушларымла шаһмат ојнајым.

- Кедәк Әлјазмалар Институтуна. Мә'лумун олсун ки, гәдим әлјазмалардан Шәки шаирләринин ше'рләрини топлајырам. Дәһнәдән дә ики шаир тапмышам: бири Әлигуш Мустафа, о бири Сәмәд Мәһзундур. Он доггузунчу әсрдә јашајыблар.

Достумла бирликдә Әлјазмалар Институтуна кедәндә бу јахынларда 98 јашында вәфат етмиш тәдгигатчы-алим, јазычы-журналист Гулам Мәммәдлини хатырладым. Бир нечә ил әввәл дә јолум Әлјазмалар Институтуна дүшмүшдү, Мирзә Фәтәлинин 1859-чу илдә Тифлисдә Азәрбајчан дилиндә нәшр олунмуш "Тәмсилат" китабыны көрмәк истәјирдим. Бу мәгсәдлә гираәт салонуна дахил олдугда орда јалныз бирчә охучу - тәдгигатчы варды, о да Гулам баба иди. Аталар "Ат өлүнчә отлар" сөзүнү елә бил Гулам баба үчүн демишләр. Гулам мүәллим өмрүнүн сон күнләринәчән фајдалы тәдгигатындан, сәмәрәли ахтарышларындан галмады. Онун әлјазмалар, гәзет вә китаблар үзәриндәки јарадычы фәалијјәти өз көзәл бәһрәсини вермишдир: "Молла Нәсрәддин" (салнамә), "Азәрбајчан театрынын салнамәси" (ики чилддә), "Үзејир Һачыбәјов" (салнамә), "Һүсејн Әрәблински" (салнамә), "Чаһанкир Зејналов" (салнамә), "Чавид өмрү боју", "Сизә ким лазымдыр", "Имзалар", "Атмачалар", "Түфејли очаглары" вә с. китаблар Гулам бабанын шәрәфли әмәјинин мәһсулудур. Бу самбаллы китаблар милли мәдәнијјәтимизә бөјүк хидмәтдир, мүтәхәссисләрин столүстү китабыдыр.

Тәбриздә дүнјаја көз ачан, кәнч јашларындан һәјатын ағры-ачысыны дадан, әзаблы һәјат јолу кечән, елә бир јүксәк тәһсил көрмәјән (дөрд синиф охумушду) Гулам Мәммәдли садә мүрәттибликдән пешәкар актјор, журналист вә тәдгигатчы сәвијјәсинә гәдәр јүксәлмишдир.

Гулам бабанын јолу илә кедән вә онун лајигли давамчыларындан олан Мөвлуд Јарәһмәдов "Азәрбајчан-Дағыстан әдәби әлагәләри тарихиндән", "Азәрбајчан поезијасы вә Јетим Әмин", "Дәрбәнд сәнәткарлары", "Таһирчанлы Әмир Әли вә Еһраглы Рәчәб", "Бәхтәвәр торпаг", "Ирс-Әмир Әли" китабларынын мүәллифидир. Һабелә Азәрбајчан вә Дағыстан мәтбуатында онун 300-дән чох елми мәгаләси дәрч олунуб. О, вахтыны бош, сәмәрәсиз кечирән алимләрдән дејил. Ону һарда ахтарсан, Әлјазмалар Институтунда тапарсан.

Биз сөһбәт едә-едә Әлјазмалар Институтуна чатдыг. Иш күнү башланмышды, гираәт салонунда бу күн бир нечә тәдгигатчы алим мәшғул иди. Мән достумун јанында әјләшдим.

Көзүнә бөјүдүчү ејнәк тахан Мөвлуд кор-кобуд чилдләнмиш әлјазмаларын саралмыш сәһифәләрини мәнә көстәрди. Сәтирләр әрәб әлифбасы илә диб-дибә јазылмышды, охумаг чәтин иди. Бир сәһифәнин охунушу азы бир саат вахт апарырды. Достум ишә алышмышды, чәтинликләр ону горхутмурду. Әлјазмаларындан Шәки шаирләринин ше'рләрини охуду. Марагли иди, инанырам ки, чап олунандан сонра охучуларын да хошуна кәләчәк.

Бакынын Истиглалијјәт күчәсиндәки көзәл бинаја - вахтилә бурда Зејналабдин Тағыјевин ачдығы гыз мәктәби јерләширди - Әлјазмалар Институтуна кәлдијимдән мәмнун олдум, әһвалым тәзәләнди, үрәкдән дедим:

- Вар олсун, әдәби вә елми ирсимизи һифз едиб сахлајан Әлјазмалар Институту вә бир дә Дәһнәнин језнәси Мөвлуд Јарәһмәдов кими гәдиршүнас алимләримиз!

"Күнај" гәзети, 3 феврал 1996-чы ил.

ЈҮКСӘЛИШ ЈОЛЛАРЫНДА

Дүнјамин Нургәләм оғлу Јунусов 1951-чи ил јанвар ајынын 10-да республикамызын көзәл кушәләриндән бири олан Шәки рајонунун Бөјүк Дәһнә кәндиндә колхозчу аиләсиндә анадан ол-

мушдур. Һәлә кичик јашларындан өз ушаглыг достларына гаршы меһрибанчылығы, бөјүкләрин сөһбәтләринә мараглагулаг асмасы, онларын сөзүнү кәсмәмәси вә с. атасы Нургәләм кишидә вә анасы Афәридә ханымда гүрур һисси ојатмыш вә онларда беләбир инам јаратмышдыр ки, оғланлары бөјүјәндә нәинки онларын аиләсинин, еләчә дә кәндләринин вә рајонларынын тәәссүбүнү лајигинчә чәкәчәк вә сөзүн әсл мә'насында зијалы олачаг. Орта мәктәб тәһсилинә 1957-чи илдә Бөјүк Дәһнә кәнд орта мәктәбинин биринчи синфинә дахил олмагла башлајан Д. Н. Јунусов елә илк илләрдән синиф јолдашларындан елмә-тәһсилә марағы бахымындан фәргләнмәјә башлады. Илк мүәллимләриндән олан Наилә Хәлилованы даим хатырлајан Д. Н. Јунусов мүәллимлик пешәсинин ән јүксәк кејфијјәтләрини өзүндә еһтива едән бир пешә олдуғуну кичик јашларындан сезмәјә башламышдыр. Сәккизинчи синифдә охујаркән инкилис дили мүәллими Тәмајис ханым Д. Н. Јунусовун дилә олан һәвәсини дујмуш вә инкилис дили дәрсләринин бириндә демишдир: "Сәндәки күчлү мәнтиг, инкилис дилиндән ана дилинә вә ана дилиндән инкилис дилинә дәрһал тәрчүмә етмәк бачарығы, мәндә бу гәнаәти һасил етмишдир ки, мүтләг дилчи олачагсан". Тәмајис мүәллимә јанылмамышды. Д. Н. Јунусов Бөјүк Дәһнә орта мәктәбини ә'ла гијмәтләрлә баша вурдугдан сонра, 1967-чи илдә сәнәдләрини М. Ф. Ахундов адына Азәрбајчан Дөвләт Дилләр Институтунун инкилис вә Азәрбајчан дилләри факүлтәсинә тәгдим етди. Лакин һәмин ил јүксәк мүсабигә олдуғундан института гәбул олуна билмәди. Өз валидејнләри кими әмәји-зәһмәти севән Д. Н. Јунусов бир ил Минкәчевир шәһәр автобазасында чалышмыш вә јенидән имтаһанлара һазырлашмағы да унутмамышдыр.

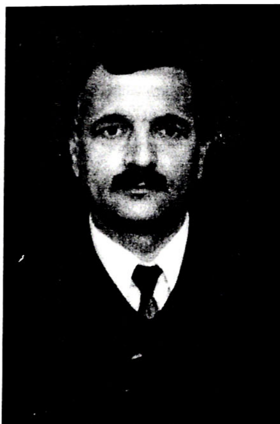

Нәһајәт, 1968-чи илдә јенидән сәнәдләрини АДДИ-нин инкилис - Азәрбајчан дилләри факүлтәсинә тәгдим етмиш вә имтаһанлары јүксәк гијмәтләрлә баша вурараг һәмин института дахил олмушдур.

Д. Н. Јунусовун институт һәјаты да чох мараглы кечмишдир. Елә илк күндән ону һәм охудуғу 141-чи група, һәм дә групун дахил олдуғу бирләшмәјә нүмајәндә сечмишләр.

1968-1973-чү илләр Дүнјамин Јунусовун пүхтәләшмәсиндә, јеткинләшмәсиндә охудуғу институт коллективинин бөјүк көмәји олмушдур. Институтун ичтимаи ишләриндә чох јахындан вә фәал иштирак едән Д. Н. Јунусов, тәләбә елми чәмијјәтинин дә ән фәал үзвләриндән олмушдур. Охудуғу илләрдә ТЕЧ хәтти илә Тбилиси, Пјатигорск вә Москва шәһәрләриндә мараглы мөвзуларла чыхыш етмиш вә мүнсифләр һеј'әтинин мүкафатларына лајиг көрүлмүшдүр.

Москвадакы чыхышыны инди дә чох көзәл хатырлајан Д. Н. Јунусов дејир: "1971-чи ил апрел ајынын 23-ү иди. Институтумуздан 3 нәфәр Москваја көндәрилмишдик. Мәним чыхыш едәчәјим мөвзу "Мүасир инкилис вә Азәрбајчан дилләриндә мүрәккәб чүмләләр" иди. Мөвзу дилләрин мүгајисәли тәдгиги, онларын кенетик әлагәли олуб-олмамасындан асылы олмајараг мүасир дилчилик бахымындан тәһлил едилирди. Профессор В. Д. Аракин сон ичласда мәним чыхышыма хүсуси јер верәрәк демишди: "Мүасир мәрһәләдә дилләрарасы, халглар вә милләтләрарасы әлагәләрин кет-кедә кенишләндији бир заманда мүхтәлиф дилләрин системли шәкилдә мүгајисәли тиположи тәдгиги тәдгигатчыдан чидди дигтәт, елми-мәнтиги һазырлыг, кәркин әмәк тәләб едир. Мүгајисәли дилчилик елминин һазыркы инкишаф сәвијјәси мөвчуд проблемләрин јенидән ишыгландырылмасынын зәрурилијини - дилләрин тиположи мүгајисәсини гаршыја гојур. Бу бахымдан 3-чү курс тәләбәси Дүнјамин Нургәләм оглу Јунусовун мөвзусу башга мөвзулардан өз јығчамлығы, конкретлилији вә актуаллығы бахымындан фәргләнир. Ону фәргләндирән чәһәтләрдән ән өнәмлиси исә мөвзунун инкилисчә изаһы иди". Нәһајәт, 1973-чү ил кәлиб чатды.

Институт елми шурасынын гәрары илә Дүнјамин Јунусов институтун инкилис дилинин грамматикасы кафедрасында мүәллим сахланылды. Өз мүәллимләри илә чијин-чијинә ишләмәјә башлајан Д. Н. Јунусов елә илк күндән анлады ки, мүәллим тәкчә билик вериб, фәнн тәдрис етмәмәлидир. О, тәләбә үчүн, јенијетмә үчүн, үмумијјәтлә, һамы үчүн шәхси нүмунә олмалыдыр. Чүнки һәр бир тәләбәнин, јенијетмәнин шәхсијјәтинин формалашмасында мүәллимин ролу әвәзедилмәздир. Тәсадүфи дејил ки, бөјүк рус тәдгигатчысы вә педагогу К. Д. Ушински даһијанә бир узагкөрәнликлә мүәллимин шәхсијјәтини тәрбијәдә "һәр шеј" адландырырды. О көстәрирди ки, мүәллим тәләбәни тәрбијәли дә едә биләр, корлаја да биләр. Бу да бир һәгигәтдир ки, тәләбәләр мүәллимләрин сәһвләри кими һеч бир шеји мөһкәм јадда сахламырлар. Бүтүн бунлары нәзәрә алмаға чалышан Д. Н. Јунусов, һәр шејдән әввәл, пешәсинин вурғуну иди. О, јахшы анлајырды ки, мүәллим пешәсини үрәкдән севән адам олмалы, өз һәрәкәтләрини гијмәтләндирмәји бачармалы, фәалијјәтинә көрә чәмијјәт гаршысында мәс'улијјәт дашымалы, чавабдеһлик, мәнлик, ләјагәт хүсусијјәтләринә малик олмалы, чәмијјәтин мәнафејини өз мәнафејиндән үстүн тутмалы, сөзү илә иши арасында гырылмаз вәһдәт јаратмалы, чәмијјәтимизин тәләб етдији кими јашамағы бачармалы, сәдагәтли вә һуманист олмалыдыр.

Елә бу һиссләрлә аудиторијалара кирән Дүнјамин мүәллим, илк күндән тәләбәләринин севимлисинә чеврилди. О, дәрс демәклә јанашы, елми-тәдгигат ишини дә давам етдирирди. Лакин бириллик әскәри хидмәт онун ишләринә бир гәдәр тә'сир етди. Тәрхис олунандан сонра 1975-чи илин јанварындан јенидән елми педагожи фәалијјәтини давам етдирән Д. Н. Јунусов "Мүасир инкилис дилиндә "that" бағлајычылы вә онсуз тамамлыг будаг чүмләләринин интонасија вариативлији" мөвзусунда диссертасија јазмаға башлады. Тәдрис просесиндән ајрылмадан диссертасија ишини баша чатдыран зијалыларымыз бу ишин нә гәдәр ағыр олдуғуну јахшы баша дүшүрләр.

Нәһајәт, республикамызын адлы-санлы дилчиләриндән филолокија елмләри доктору О. И. Мусајев вә филолокија елмләри доктору Ф. Ј. Вејсәловун рәһбәрликләри сајәсиндә намизәдлик диссертасијасыны баша чатдыран Д. Н. Јунусов ону 1985-чи ил февралын 28-дә Тбилиси шәһәриндәки мүдафиә шурасына тәгдим етди. Әсәрин мәзијјәтләриндән данышаркән симферополлу

тәдгигатчы, филолокија елмләри доктору, профессор, танынмыш дилчи алим Ј. Ј. Дубовски гејд етмишдир ки, тәдгигат иши мүасир синтактик фонетиканын ән аз ишләнмиш, лакин мүасир дилчиликдә она олан еһтијач бахымындан актуал олмагла јанашы, мүрәккәб чүмләнин интонасија вариативлијини арашдырмаг вә бу вариативлији төрәдән сәбәбләри мүәјјәнләшдирмәк бахымындан да хүсуси мараг доғурур. Бу мә'нада әлдә едилән нәтичәләрдән һәм инкилис дилинин грамматикасына, һәм дә инкилис дилинин фонетикасына даир дәрслик вә дәрс вәсаитләринин јазылмасында кениш истифадә олуна биләр. Мүдафиә шурасынын ичласында чыхыш едән проф. Ф. Ј. Вејсәлов гејд етмишдир ки, тәгдирәлајиг һалдыр ки, тәдгигатчы мүрәккәб синтактик тәркибин интонасија хүсусијјәтләрини арашдырмагла јанашы, белә бир интонасија контурунун мөвчуд формалары үчүн ејни бир инвариант хүсусијјәтини дә көстәрир. Һәмин хүсусијјәт дә бүтүн формаларда өзүнү әкс етдирир. Һәмин вахтдан чох илләр кечмишдир. Дүнјамин мүәллим мүхтәлиф вахтларда факүлтә тәләбә елми чәмијјәтинин рәһбәри, инкилис дили факүлтәси деканынын мүавини вә с. вәзифәләрдә чалышмышдыр.

Көзәл инсан, намуслу аилә башчысы, ики өвлад атасы (бөјүк оғлу Агшин - тәрчүмәчи-референт, кичик оғлу Орхан - шәргшүнасдыр) вә сөзүн һәгиги мә'насында әсл зијалы олан Дүнјамин мүәллим, инди дә јорулмаг билмәдән чалышыр. О, 35 мәгалә вә тезисин, ики китабын мүәллифидир. Елми-тәдгигат ишини давам етдирән Д. Н. Јунусов докторлуг мүдафиәси үзәриндә чидди чалышыр вә үмидварыг ки, бу јахынларда о, филолокија елмләри доктору, профессор адъы дашыјачаг. Буну она көрә әминликлә дејирик ки, Д. Н. Јунусов јүксәк интеллектә, зәнкин билијә, һәртәрәфли инкишаф етмиш чошғун фәалијјәтә малик бир зијалыдыр. Бүтүн бу хүсусијјәтләри онун тәдрис етдији "нәзәри грамматиканын әсаслары" вә "мүгајисәли типолокија" фәнләриндән бирчә мүһазирәни динләјән һәр бир тәләбәси вә һабелә онунла чијин-чијинә чалышан мүәллим достлары да тәсдигләјә биләр. Дүнјамин мүәллимин фәалијјәти ишләдији Азәрбајчан Дөвләт Дилләр Институтунун рәһбәрлији тәрәфиндән, еләчә дә рајон вә республика сәвијјәсиндә дә даим гијмәтләндирилмишдир.

О, институт рәһбәрлијинин, рајон партија комитәсинин вә һәмкарлар иттифагынын фәхри фәрманлары илә, һабелә тәдрис саһәсиндә көстәрдији јүксәк наилијјәтә көрә 1979-чу илдә

Сов.ИКП МК-нын, ССРИ Назирләр Советинин Үмумиттифаг Һәмкарлар Иттифагы Мәркәзи Шурасынын вә ҮИЛККИ МК-нын "Сосиализм јарышынын галиби" дөш нишаны илә тәлтиф олунмушдур.

Д. Н. Јунусов бир дилчи кими дә тәкчә ишләдији институт коллективинин адыны дејил, доғулдуғу Бөјүк Дәһнә кәндинин, еләчә дә рајонун адыны даим јүксәкләрә галдырмаға чалышыр.

О, бир чох шәһәрләрдә марагли мә'рузәләрлә чыхыш етмиш вә мүкафатлара лајиг көрүлмүшдүр. Онун сәси Москвадан, Кијевдән, Ростов-Дондан, Тбилисидән кәлмәклә јанашы, о, өлкәмизин бир чох шәһәрләриндә Бакыда, Кәнчәдә, Хачмазда вә башга јерләрдә кечирилмиш симпозиум вә конфрансларын да фәал иштиракчысы олмуш вә ишләдији институту лајигинчә тәмсил етмишдир. Бу барәдә онун елми әсәрләринин сијаһысына диггәт јетирсәк, фикримиз тәсдигләнәр.

Бүтүн шүурлу һәјатыны мүәллимлик пешәсинә бағлајан Дүнјамин мүәллим Азәрбајчан Дөвләт Дилләр Институтунда ишләмәклә бәрабәр, "Хәзәр" вә "Гафгаз" өзәл университетләриндә дә чалышыр, республикамызын өвладларына инкилис дилинин инчәлијини өјрәдир.

Д. Н. Јунусов доғулдуғу, боја-баша чатдығы доғма кәндини вә рајонуну һеч вахт унутмур. Демәк олар ки, һеч онлар да Дүнјамин мүәллими унутмурлар.

Азәрбајчан КП Шәки шәһәр Комитәсинин шәһәр вә рајон зәһмәткеш депутатлары Советләринин органы олан "Шәки фәһләси" гәзетинин 13 јанвар 1976-чы ил вә 8 март 1986-чы ил нөмрәләрини изләјәркән "Илләрдә сәси вар" вә "Бөјүк Дәһнәнин алим оғлу" мәгаләләриндә һәмјерлиләри Дүнјамин мүәллимин һәјат вә фәалијјәти илә әтрафлы таныш олурлар. Биз һәмин мәгаләләри дә бура дахил етмәји лазым билирик. Дүнјамин мүәллим кәнди илә, еләчә дә кәндиндән вә рајонундан олан һәмјерлиләри илә даим әлагә сахлајыр, еһтијачы оланлара имканы дахилиндә көмәјини әсиркәмир. Һәр јај рајона, өз кәндинә баш чәкән Дүнјамин мүәллим охудуғу мәктәби, кечмиш мүәллимләрини вә достларыны, кәндин ағсаггал вә кәнчләрини көрмәклә јанашы, бир сөзлә она көмәк үчүн мурачиәт едән һеч бир адамы наүмид гајтармыр. Бөјүк Дәһнәнин адыны уча тутан, доғма Шәки рајонуну шөһрәтләндирән Дүнјамин Нургәләм оғлу Јунусов беләзијалылардандыр.

ИЛЛӘРДӘ СӘСИ ВАР

"Һәр күн тәгвимдән бир вәрәг дүшүр. Илләрә нә вар ки... Бәс илләр итмирми? Јох, о илләрдә ки, изин вар, сорағын вар, демәк, јашајыр" (Дүнјаминин күндәлијиндән).

Һәрдән онунла растлашанда әлчатмаз, үнјетмәз тәләбәлик һәјаты јада дүшүр. Көзүм өнүндә ики ил бундан әввәлки тәләбә, бу күнкү институт мүәллими дурур.

Онун кәнч вә мә'налы өмрү илә даһа јахындан танышлыг үчүн "өмүр салнамәсини - күндәлијини бир дә вәрәгләдим". Тбилисидә институт тәләбә елми чәмијјәтинин хәтти илә Үмумиттифаг конфрансы кечириләчәк. Дүнән профессор З. Тағызадә мәни јанына чағырмышды. Ахы, мән үч илдир онун рәһбәрлик етдији експериментал фонетика дәрнәјинин вә институт тәләбә елми чәмијјәтинин үзвүјәм. Профессор "Азәрбајчан вә инкилис дилләриндә боғаз вә бурун самитләринин мүгајисәли изаһы" адлы елми ишими нәзәрдән кечирди. Дејәсән, хошуна кәлди. Јохса, редактә едиб мәним дә конфранса көндәрилмәјими ТЕЧ-ә мәсләһәт көрмәзди".

"Тбилисидә чыхышым јахшы гаршыланды. Елми үмумиләшдирмәләрим, кәлдијим нәтичәләр, ирәли сүрдүјүм тәклифләр бәјәнилди. Конфрансда икинчи јери тутдум..." (Күндәликдән, 1971).

Дүнјамин Јунусов М. Ф. Ахундов адына АДПИ-нин инкилис-Азәрбајчан дилләри факүлтәсинә 1968-чи илдә - Шәкидәки Бөјүк Дәһнә кәнд орта мәктәбини гуртарандан бир ил сонра гәбул олунмушду. Мүһазирәләрә мүнтәзәм давам етдијини, семинар мәшғәләләринә һәмишә һазырлыглы кәлдијини нәзәрә алыб, ону охудуғу 141-чи групун нүмајәндәси сечдиләр. О, сессијалары "ә'ла" гијмәтләрлә баша вурур, институтун ичтимаи һәјатында фәал иштирак едирди.

"...артыг бешинчи курсдајам. Тез-тез тәләбә достларымла бир јерә јығышырыг. Тәләбәлик өзү дә бир һәјатдыр. Дүнјакөрүшүмүзү, һәјата бахышымызы формалашдыран һәјат..."

"...Сабаһ Москваја јола дүшүрәм. В. И. Ленин адына Москва Дөвләт Педагожи Институтунда кечирилән тәләбә конфрансында "Инкилис вә Азәрбајчан дилләриндә тамамлыг будаг чүмләләринин интонасија хүсусијјәтләри" адлы мөвзу илә чыхыш едәчәјәм..."

"...Москвадан хош хәбәрлә гајытдым. Биринҹи јери тутмушдум. Тәләбә јолдашларым, мүәллимләрим мәни тәбрик етдиләр..."

Д. Јунусов институту фәргләнмә диплому илә битирди. Елми шуранын гәрары илә ону институтда мүәллим сахладылар.

Дүнјамин мүәллим инди икинҹи илдир ки, ССРИ-нин 50 иллији адына АПХДИ-да чалышыр. Ҝәләҹәк мүәллимләрә инкилис дилинин тәҹрүби грамматикасындан дәрс дејир.

Мүәллифин гејд дәфтәрчәсиндән: "Ахшам тәһсили факүлтәсинин икинҹи курс 202-чи групунда Дүнјамин мүәллимин дәрсиндә иштирак етдик. Дәрс јүксәк сәвијјәдә, кејфијјәтлә кечди. Тапшырығын јохланмасы, көһнә дәрсин сорғусу, јени дәрсин изаһы вә мөһкәмләндирилмәси мүәллим тәрәфиндән педагожи усталыгла һәјата кечирилди. Сорғуларда бүтүн тәләбәләр фәал иштирак етди.

Јени дәрс "Индриект спич" (Васитәли нитг) иди. Мүәллим ајдын вә көзәл тәләффүзлү нитги илә мөвзуну (инкилис дилиндә) әтрафлы изаһ етди вә гаршыја гојдуғу мәгсәдә наил олду."

Ахшам тәһсили факүлтәси хариҹи дилләр кафедрасынын мүдири, досент З. Г. Султанов: "Дүнјамин мүәллим өз фәннини көзәл билир, методик ҹәһәтдән көзәл дә тәдрис едир.

Ону икинҹи курслара (грамматика үзрә) рәһбәр сечмишик. О, тәшкилати ишләр үзрә кафедрада мәним көмәкчимдир".

Д. Јунусову сон заманлар тез-тез М. Ф. Ахундов адына республика китабханасынын һуманитар оху залында көрмәк олар. Столун үзәриндә галаг-галаг јығылмыш китаблар онун кәркин мәшғул олдуғуну көстәрир. О, "Инкилис вә Азәрбајҹан дилләриндә тамамлыг будаг ҹүмләли табели мүрәккәб ҹүмләләрин интонасија гурулушу" адлы диссертасија иши үзәриндә чалышыр.

Ҝәнҹ мүәллими, көзәл тәдгигатчы Д. Јунусову һәлә јени-јени наилијјәтләр көзләјир. Өтән һәр күн, һәр саат онун үчүн јени-јени ахтарышлар демәкдир.

Бәли, илләр итмир. Дүнјамин мүәллим јаздығы кими инсан о илләрдә ки, јахшы бир из бурахыр, хош бир хатирә бәсләјир, о илләр јашајыр.

Акиф Аббасов, Азәрбајҹан Дөвләт Елми Тәдгигат Педагокика Институтунун елми ишчиси, "Шәки фәһләси" гәзети, 13 јанвар 1976-чы ил.

БӨЈҮК ДӘҺНӘНИН АЛИМ ОҒЛУ

Онун һәр дәфә кәндә кәлиши севинҹә сәбәб олур. Бу дәфәки кәлиши исә әввәлкиләрдән хејли фәргләнирди. ССРИ-нин 50 иллији адына Азәрбајҹан Дөвләт Педагожи Хариҹи Дилләр Институтунун инкилис дилинин фонетикасы вә грамматикасы кафедрасынын мүәллими Дүнјамин Јунусов Тбилиси шәһәриндә филолокија елмләри намизәди алимлик дәрәҹәси алмаг үчүн мүвәффәгијјәтлә диссертасија мүдафиә етмишди. Әҹнәби дилләрдә, о ҹүмләдән, инкилис дилиндә мүрәккәб синтактик ваһидләрин интонасијасына аид бир сыра тәдгигатлар апарылса да, ҹүмлә вә ҹүмләдән бөјүк олан синтактик ваһидләрин интонасијасынын бир сыра проблемләри истәр үмумнәзәри, истәрсә дә практик бахымдан һәлә кифајәт гәдәр ишләнмәмишди. Дүнјаминин диссертасијасы мәһз һәмин мәсәләнин һәлли илә әлагәдар елми-нәзәри әһәмијјәтә маликдир.

Дүнјаминин ата вә анасына, ону көрмәјә кәлән гонум-гоншуларына вердији хәбәр һамыны шадландырды.

Дүнјамин һәмин диссертасија үзәриндә хејли ишләмишдир... О, тамамлыг будаг ҹүмләләринин табели мүрәккәб ҹүмләләрин интонасија вариативлијини арашдырмыш вә бу вариативлијин сәбәбләрини ашкара чыхармышдыр. Јүксәк сәвијјәдә ишләнмиш диссертасијада о, дилчилијин константлыг вә вариативлик бөлмәси үзрә бошлуғу мүәјјән дәрәҹәдә долдурмушдур.

Мүдафиә шурасында диссертантын рәсми оппонентләри - Симферопол Дөвләт Университетинин кафедра мүдири, профессор Ј. А. Дубовски, Тбилиси Дөвләт Педагожи Хариҹи Дилләр Институтунун досенти М. Л. Месхишвили, Ҝүрҹүстан ССР Елмләр Академијасынын һәгиги үзвү Ш. В. Дзидзигури вә хариҹи дилләр кафедрасынын мүдири, досент Т. Ш. Саникидзе әсәрә јүксәк гијмәт вермиш, һәмин типдән олан синтактик ваһидин интонасијасынын бүтүн вариативлик гаммасыны ачыб көстәрдијини хүсуси гејд етмишләр. Бу јахынларда ССРИ Али Аттестасија Комиссијасы Д. Јунусова филолокија елмләри намизәди алимлик дәрәҹәси верилмәси һагғында Тбилиси Дөвләт Университетинин мүдафиә шурасынын гәрарыны тәсдиг етмишдир.

Ону боја-баша чатдыран вә бу күн үчүн јетишдирән Нургәләм киши артыг тәгаүдә чыхмышдыр. Лакин буна бахмајараг,

онун әли јенә дә ишдән сојумамышдыр. О, "Коммунист" колхозунун габагчыл үзвләриндән сајылыр. Өтән тәсәррүфат илиндә Нургәләм киши өһдәсиндә олан 0,41 һектар саһәдән 1640 килограм әвәзинә, 3029 килограм түтүн истеһсал едиб, дөвләтә сатмышдыр. О, һәм дә барамачыдыр. Һәјат јолдашы Афәридә илә бирликдә һәр ил дөвләтә 70-80 килограм барама тәһвил верир. Өтән ил исә онлар дөвләтә 67 килограм әвәзинә 84 килограм барама сатмыш, өз аилә кәлирләрини хејли артырмышлар.

Зәһмәтсевәр аиләдә 7 ушаг бөјүјүб тәрбијә алмышдыр. Аилә башчыларынын севинмәјә, өјүнмәјә һаггы вар. Дүнјамин Јунусовла нәинки ата-анасы, доғулдуғу кәнд дә, онун чалышдығы коллектив дә фәхр едир. Үмид едирик ки, о, кәләчәјин ән бөјүк тәдгигатчы алимләриндән олачаг.

А. Аббасов,
Азәрбајчан Елми Тәдгигат Педагожи
Елмләр Институтунун елми ишчиси.
Бакы шәһәри. "Шәки фәһләси",
8 март 1986-чы ил.

МӘНИМ КҮНҮМӘ БАХ!

Бир шакирдимлә дә сөһбәт етмәк, һаггында бу китабда бир јазы дәрч етмәк истәјилә кәндимизин мәрһум ағсаггалы Моллаға дајынын оғлу Мә'лумат мүәллимлә көрүшдүм. Сачларына вахтсыз дән дүшмүш, тәләбәлијиндән, мүәллимлијиндән, алимлијиндән хәбәрсиз олдуғум дүнәнки шакирдим бу күн дә шакирд кими әдәблә, меһрибанлыгла көрүшәрәк мәнә "әјләш вә ја отурун" демәјә мачал вермәдән - Заман мүәллим, ичазә верин әјләшим, - деди. Мән дә һал-әһвал тутмадан дәрһал мәтләбә кечдим, көрүшүмүзүн мәрамыны билдирдим. Онсуз да һал-әһвал тутачагдыг. Журналист кими сөһбәтимизин һәр мәгамыны гејдә алмаг истәјирдим.

Доғрусуну дејим ки, шакирдими көрәндә, онунла бир-ики кәлмә кәсәндә, онун вахтсыз ағармаға башлајан сачларыны көрәндә, әввәлки тәк бамәзә кәлмәләрини ешидәндә өз кәнчлијими - кәндимиздә мүәллимлик етдијим күнләри, ағрылы-ачылы, илыг-сојуг, һәм дә ширин күнләри хатырладым, көврәлдим...

Илк суалымы белә башладым:

З. Г. - Мә'лумат мүәллим, хаһиш едирәм, тәрчүмеји-һалыныздан бир нечә кәлмә данышын,-дејәндә Мә'лумат мүәллим бир шакирд көркәми алараг јарычидди, јарызарафат белә чаваб верди:

М. Н. - Мәним күнүмә бах! Мән, Нурәддинов Мә'лумат Моллаға оғлу икинчи дүнја мүһарибәсиндән сонра Азәрбајчан республикасынын Шәки шәһәриндә анадан олмушам. Доггуз күнлүк әзаб-әзијјәтдән сонра рајонумузун дилбәр кушәләриндән бири олан Бөјүк Дәһнә кәндинә, атам Нурәддинов Моллаға Мәликәли оғлунун комасына кәтирилмишәм. О вахтлар Шәки шәһәринин ады Нуха иди. Кәндимиздә о илләрин башбиләнләри шәһадәтнамәләрә гәнаәт етдикләриндән мәнә, даһа доғрусу, атама мәним доғум һаггында шәһадәтнамәми вермәмиш вә билдирмишләр ки, "ушағын инди бу кағыз нәјинә лазымдыр, бөјүсә өзү алар". Тәрсликдән мән дә бөјүдүм. Орта мәктәбин једдинчи синфиндә синиф рәһбәримиз "јаш кағызларыны" јығанда мә'лум олду ки, мәним јаш кағызым јохдур. Чәтинлик дә елә бурдан башлады. Шәки шәһәриндә бизә билдирдиләр ки, Нуха артыг рајон сөзүндән имтина етмиш, мүстәгил шәһәрә чеврилмиш, кәндләрдән вә кәндчиләрдән чаныны гуртармышдыр. Ону да дедиләр ки, инди кәндләрә вә кәндчиләрә Варташен рајонундан рәһбәрлик едирләр. Үрәјимдә нухалылара - шәһәрлиләрә гибтә еләдим, "бәхтәвәр башыныза" дејиб, Варташенә кәлдик. Әлгәрәз, мәнә Варташен рајонунун Бөјүк Дәһнә кәндиндә дүнјаја көз ачмыш бир заваллы кими јаш кағызы вердиләр.

Сонралар Нуха өз тарихи адыны бәрпа еләјиб Шәки олду, Варташен ермәниләрин ачығына Оғуз рајонуна чеврилди. Инди сәнәдләримлә өзүм арасындакы бә'зи фәргләри тутушдурдугда шүкүр еләјир вә дүшүнүрәм, аллаһ еләмәмиш, бирдән көтүрүб јазсајдылар ки, бәс "бу адам Африка чәнкәлликләриндә анадан олмушдур", онда нә едә биләрдим? Өз әлләриндәдир. Јаздылар-јаздылар, нә гајыра биләрсән? Бу чохбилмишләр ананы баладан, гардашы гардашдан ајырырлар. Еләбиз гардашлары ајырдыглары кими. Бөјүк гардашымын фамилијасы Әлијев, мәнимки исә Нурәддиновдур. Јахшы ки, дәдәмизин-анамызын адларыны долашыг салмајыблар. Јохса, лап биабырчылыг оларды.

З. Г. - Орта мәктәб илләриндән јадынызда һансы анлар, мәгамлар, һадисәләр галыб?

М. Н. - Ахы, онларын сајы-һесабы јохдур. Ичазә верин, Сизинлә бағлы бир әһвалаты данышым. Заман мүәллим, сиз орта мәктәбдә бизим синифдә Азәрбајчан дили дәрси дејәндә әлифбамызда нөвбәти дәјишиклик едилмишди. Јә'ни, дилимизин аһәнкинә ујғунлашмајан рус әлифбасы һәрфләри "я, ю, е" вә с. - ја, -ју, - јо вә с. кими график дәјишиклијә ујғунлашдырылмышды. Сиз бу дәјишиклијин изаһындан сонра һәрфләри дүзкүн јазмаг, хәттин көзәллији үчүн лөвһәдә ики паралел хәтт чәкдикдән сонра һәрф-һәрф белә јаздыныз: тејбәгарытојакедир. Сонра јаздығыныза бахыб өзүнүз дә бизимлә бәрабәр күлдүнүз вә "Ушаглар, бурда мә'на әсас дејил, јазынызын, јаздығыныз һәрфләрин дүзүлүшүнә фикир верин" дединиз.

З. Г. - Дејәсән, мүсаһибәмиз алыныр.

М. Н. - Һөрмәтли Заман мүәллим! Кәлин сөһбәтимизин адыны мүсаһибә гојмајаг, еләсөһбәт сөзү бәс еләјәр. Биринчиси, она көрә ки, өмрүмүзүн елә вахтыдыр ки, кәрәк мән Сиздән мүсаһибә алајдым, амма кәрәк бағышлајасыныз, мәним пешәм башгадыр (иншааллаһ, бир күн өзүмү топлајыб Сиздән нөвәнизин јанында мүсаһибә аларам). Икинчиси, мән чох мүсаһибәләр ешитмишәм, радиодан, телевизијадан, видео-кассетдән. Мән бизим телевизијадан (ора рәһбәр олан субјектдән асылы олмајараг!) елә шејләр ешитмишәм вә көрмүшәм ки, бир нөв мүсаһибәдән чәкинирәм. Бу дүшүнчәләрими, даһа доғрусу, көзләримин јаддашымда сахладығы бу хошакәлмәз мүшаһидәләри ешитдикдән, көрдүкдән сонра мүсаһибәдән чәкинирәм. Фикир верин, әлли јашлы бир адам һагтында верилиш һазырланыр, ефирә кедир, гәзетләрдә јазылыр вә һәмин шәхсә кәнч бәстәкар(!), кәнч шаир, кәнч сәнәткар, кәнч мүғәнни, кәнч актјор вә с. кими бәзәкли ад верилир. Әслиндә, о инсанларын хидмәти чох балача бир чәрчивәни әһатә едир. Бунунла о адамларын гоһум-гардашы, гајнанасы, доғулдуғу кучә, догтаз, мәһәллә вә с. фәхр едә биләр, лакин бу, бир бөлкәјә, бир өлкәјә јетә билмир. Вә ијирми ил кечдикдән сонра һәмин инсанлар јетмиш јашында јенә дә телевизија екранларыны, радио далғаларыны, гәзет сәһифәләрини тутурлар. Амма бу дәфә башга тәрздә: һәвәскар шаир, һәвәскар бәстәкар, һәвәскар мүғәнни вә с. кими. Она көрә бунлары дејирәм ки, бирдән мән дә јухарыдакы сијаһыја дүшәрәм. Мән еләадларын мәс'улијјәтини дашымаг истәмәздим. Ахы, бизим чамаатда минләрлә көзәл кејфијјәтлә бәрабәр, бир гәдәр ловғалыг, әслиндә, өзүнә гијмәт гојмаг да вар.

З. Г. - Мә'лумат мүәллим, нараһат олма, сән елә илк сөзләриндән о сијаһыја јахын дуран адамлара охшамырсан. Вә сән разысанмы ки, сәни өз догтазынызда, мән билдијимә көрә, зијалы сајырлар?

М. Н. - Догтазымызын рәһмәтликләри, индики ағсаггаллары, кәнчләри, мәктәблиләри мәни мәһәлләмизин зијалыларындан бири кими танығырлар. Сағ олсунлар, мән онлары һәмишә чох истәмишәм, ушаг, ја бөјүк, һамысына бөјүк һөрмәтим вар.

З. Г. - Мән билирәм ки, (әлимдә нәшр олунан јазыларыныз вар) сизи Санкт-Петербургда, Москвада, Тбилисидә, Кијевдә, Тәбриздә дә танығырлар, пешәнизә вурғун бир алим кими гијмәтләндирирләр.

М. Н. - Заман мүәллим, чох сағ олун ки, бу јазыларла таныш олмусунуз. Бајаг дедим ки, догтазымызын сакинләринә миннәтдарам ки, мәни зијалы сајырлар. Әкәр онлар мәни зијалы сајырларса, мәним борчумдур ки, онларын е'тимадыны там олмаса да, мүәјјән дәрәчәдә доғрулдум, онлара - догтазымыза хош сөзләр ешитдирим. Мөвчуд дүнјада јахшылыг-пислик, әдаләт-гәбаһәт, хејир-шәр вә с. дихотомијаларын јајылмасы көлмәчәјә атылан бир дашын төрәтдијинә бәнзәр: әввәлчә даш батыр вә әтрафында бир су даирәси јарадыр. Сонра бу даирәләрин сајы чохалыр вә бир-биринин ардынча кенишләнәрәк көлүн әһатә етдији әразидә елә даирә шәклиндә дә јоха чыхырлар. Инсан өмрү дә мәнчә, беләдир. Бәдии десәк, өз догтазындакы көлмәчәдә даирә јарада билирсәнсә, һөрмәт газана билирсәнсә, өз күчүндә, өз

кәндиндә, рајонунда, мәмләкәтиндә, бә'зән башга мәмләкәтләрдә дә өз елиндә-обанда јаранан һөрмәт-иззәт мүгабилиндә шәрәфә лајиг билинәрсән. Бу мә'нада, тәвазөкарлыгдан узаг олса да, ичазә верин дејим ки, һәлә он ил бундан габаг мәним али мәктәбдә әвәзсиз мүәллимим, һәм дә достум, профессор Гәзәнфәр Пашајев аиләләримизин биркә көрүшүндә демишди: "Мә'лумат мүәллим артыг тәкчә Бөјүк Дәһнәнин, Шәкинин дејил, бу халгын оғлудур. Бу ады о, өз зәһмәти илә сүбут едиб, өз әзијјәти илә газаныб үзә чыхарыб". Заман мүәллим, јадыма Сизинлә бағлы сонралар ешитдијим вә шаһиди олдуғум буна бәнзәр бир мәгам да дүшдү. Азәрбајчан Елмләр Академијасында Сиз намизәдлик диссертасијасы мүдафиә етдијиниз күн кәндимиздән дә чохлу адамлар кәлмишди. Орда мәшһур әдәбијјатчы, тәнгидчи, филолокија елмләри доктору, мәрһум профессор Һәбиб Бабајев кәндимизин ағсагталы, мәрһум Абдуләзим дајы илә сөһбәтиндә деди ки, "Заман Гарајев тәкчә дәһнәлиләрин Заманы дејил. О, халгымызын, бизим һамымызын Заманыдыр". Демәк истәдијим одур ки, Сизин чәкдијиниз зәһмәтин мүгабилиндә профессор Һәбиб Бабајевин сәмими сөзләри чох тәбии көрүнүр.

Заман мүәллим, сөзүмү кәсмирсиниз, һеч демирсиниз ки, бәс суала нә үчүн конкрет чаваб вермирсән? Доғрудан да, мәним сөзүмүн мүгәддимәси чох вахт мәтниндән узун олур. Бәлкә дә, бу, мәним пешәмлә бағлыдыр. Бир дә ки, әввәлчәдән хаһиш eләдим ки, сөһбәтимизин ады мүсаһибә дејил, елә сөһбәт олсун. Суалынызын конкрет чавабына кәлинчә ону дејә биләрәм ки, аспирантурада охујаркән Санкт-Петербургда, Москвада, Тбилисидә вә с. елми конфрансларда, симпозиумларда, китабханаларда, мүхтәлиф көрүшләрдә бир чох алимләрлә танышлығымыз, достлуғумуз јараныб вә ихтисасымла бағлы достларым, алимләр мәни азчох таныјырлар. Амма адлары чәкилән шәһәрләрдә мәним танығларым мәни таныјанлардан даһа чохдур.

З. Г. - Азәрбајчан вәтәндашы кими партија мәнсубијјәтиниз олубму? Она көрә сорушурам ки, бәлкә, Сиз дә һәр һансы партијанын үзвүсүнүз вә ја үзвү олмаг истәмисиниз?

М. Н. - Ахы, мән дилчиликлә, тәрчүмәчиликлә мәшғул олурам. Кечмиш ССРИ мәканында "филанкәс партија үзвүдүр" кәламы "филанкәс вәзифә саһибидир" кәламы илә ејнијјәт тәшкил едирди. Дүздүр, чох бөјүк олмаса да, мән дә вәзифә көрмүшәм, һәмин вәзифәнин мәвачибини дә алмышам. Лакин о вәзифәнин

мәнә (субјектә) вердији имтијазлардан истифадә етмәмишәм. Һеч заман һеч бир партијанын үзву олмамышам, белә бир фикрим дә јохдур. Ахы, мәним мәшғулијјәтим башгадыр, мән сијасәтчи дејиләм.

З. Г. - Мә'лумат мүәллим, сизә елә кәлмирми ки, чох һүндүрдән данышырсыныз?

М. Н. - Бәлкә дә. Чохларына чох бөјүк көрүнән Јер күрәсиндә өз мәканымызы һәлә дәрк едә билмириксә, өз мөвгејимизи билмириксә, өз гәдримизә гијмәт гојмуругса, онда һеч олмаса астадан да олса, мәним данышмаға мә'нәви һагтым вар. Бујурун: Инкилтәрәнин пајтахты Лондон шәһәриндә илк метро хәтти 1861-чи илдә истифадәјә верилиб (һәмин тарихдә Азәрбајчанда нә баш вердијини билмирәм. Јәгин тарихчиләримиз дә о вахт Азәрбајчанда нәләр баш вердијини өјрәнмәк үчүн ән'әнәви олараг јунан тәдгигатчыларындан ситатлар ахтарырлар!). Һәмин илдә Русијада тәһкимчилик һүгугу ләғв едилиб вә Русијанын пајтахты Москва шәһәриндә илк метро стансијасы 1935-чи илдә истифадәјә верилиб. Инди кәлин бизим мәканымыза бахаг: Азәрбајчанын пајтахты Бакыда (дикәр шәһәрләриндә һеч јералты кечид дә јохдур) илк метро стансијасы 1967-чи илдә (Лондон метросундан бир әср алты ил сонра!) истифадәјә верилиб.

З. Г. - Сизә елә кәлмирми ки, нә гәдәр сәмими данышсаныз да, өзүмүзә бир гәдәр кәнардан бахырсыныз?

М. Н. - Сизинлә разыјам. Амма мүгајисәдән јалныз пахыл гоншулар зәрәр чәкибләр. Дәрракәли адамлар мүгајисәдән һәмишә фајдаланыблар. Јухарыдакылары она көрә сөјләјирәм ки, бизимкиләр, бизим догтазын адамлары да дахил олмагла һеч ким мә'нәви әзијјәт чәкмәсин, руһдан дүшмәсин. Ахы, бу күн дүнја сакитчә имла дејән инкилис дили вә онун дашыјычылары олан инкилис халгы бизә мә'лум олан тарихдә 300 ил Рома (Италија) әсарәтиндә, 400 ил Скандинавија әсарәтиндә, 300 ил Нормандија әсарәтиндә јашајыб, јерли инсанлар өз евләриндә дә ана дилиндә хәлвәти данышыблар. Амма тарихин бу күнүнә дә бахын! Бу күн бизим дә әразимизин бир һиссәси бир нечә илдир ки, дүшмән тәрәфиндән зәбт олунуб. Бурда мин ил сөһбәти јохдур, һеч зәбт едәнин дә бу гәдәр тарихи јохдур, онлар өзләри кәлмәдир, һеч јаделли дә дејилләр, чүнки тарихән онларын јад елдә дә јерләри олмајыб. Үмид едирик ки, бизә чох ағыр кәлән, тарихи ба-

хымдан бу әдаләтсиз мүнагишәни дүшүнән башлар, бөјүк зәка саһибләри өз кичик нүмајәндәләринин истәјинчә һәлл едәчәк.

З. Г. - Нечә динчәлирсиниз?

М. Н. - Динчәлмәклә ишләмәк арасында мән һәләлик елә бир фәрг көрмәмишәм. Заман мүәллим, Сизә гәрибә кәлмәсин. Ишләмәклә динчәлмәк арасында фәрг көрмәмишәм дедикдә, Бону демәк истәмирәм ки, мән онларын фәргини билмирәм. Билирәм. Мән садәчә олараг иш илә истираһәт арасында олан фәргли мәгамлары јашамамышам. Мәним гисмәтим елә ишләмәк олуб: шакирд оланда рүбләрарасы тә'тилләрдә Шәки үзүмчүлүк совхозунда фәһлә олмушам (о вахтлар һәр чүр ишчијә, һәр јашдан олан фәһләјә еһтијач варды), тәләбәлик илләриндә кечә нөвбәтчиси ишләмишәм, јај фәслиндә Азәрбајчан Комсомолу Мәркәзи Комитәсиндә мәктәблиләрлә иш шө'бәсиндә тә'лиматчы ишләмишәм, мәним тәләбә еһтијачымы өдәјән гәдәр мааш алмышам.

З. Г. - Бизим рекионла мүгајисәдә бөјүк көрүнән, лакин Јер күрәси илә мүгајисәдә микроскопик көрүнән кәндимизә, онун тәбиәтинә, инсанларына мүнасибәтиниз нечәдир?

М. Н. - Елә Јер күрәсинин мәркәзи бизим Бөјүк Дәһнә кәнди дејилми? (Күлүр...). Мән кәндимизин һәр килә торпағыны, һәр чынгылыны, һәр дашыны севирәм. Кәндимизин тозу да мәнә доғмадыр, әзиздир, гијмәтлидир.

З. Г. - Һеч инсанларыны демирсиниз.

М. Н. - Бу барәдә чохдан демишәм. Мәшһур ссенари мүәллифи Јулиан Семјонов өзүнүн "Баһарын он једдинчи аны" филминдә гәһрәманын дили илә дедији "мән дүнјада ушаглары вә гочалары һамыдан, һәр шејдән чох истәјирәм" кәламыны мән Ј. Семјоновдан чох габаг демишәм. Кәндимизин адамларыны чох истәјирәм. Арзу едирәм һамысы саламат олсун, гајғылары азалсын, шәнликләри чохалсын, елин-обанын, Вәтәнин ишинә кәрәкли олсунлар.

З. Г. - Атанызы нечә хатырлајырсыныз?

М. Н. - Зәһмәткеш, мүдрик, бир гәдәр дә һирсли бир инсан кими. Рәһмәтлик атам дејәрди ки, она атасындан бир балача отаг вә бир дә бир керосин лапмасы галмышды. Ата евиндә јеканә лампаны јандырмаг она нәсиб олмушду. Атам дүнјасыны дәјишәндән сонра диггәт јетирдим вә көрдүм ки, атам өзүндән

сонра әлли јердә лампа јандырыб бизә мирас гојуб. Атамын зәһмәтсевәрлији бундан ибарәт иди.

Сөһбәти гәләмә алды: Заман Гарајев
18 мај 2000-чи ил.

<u>P. S.</u> Ашағыда М. Нурәддиновун елми јарадычылыг фәалијјәтиндән бәһс едән В. Гәмбәровун бир јазысыны вә Мә'лумат мүәллимин өзүнүн бир мәнсур ше'рини охучулара тәгдим едирик.

БӘҺРӘЛИ КӘШФ

О, тәләбә елми чәмијјәтинә башчылыг едәндә дә, мүәллимләринин зәррә-зәррә бәхш етдији биликләри мәнимсәјәндә дә, сирләринә дәриндән бәләд олдуғу инкилис дилини шакирдләринә, бир гәдәрдән сонра исә тәләбәләринә өјрәдәндә дә, өз әмәјинин бәһрәләринин чичәк ачдығыны мүшајиәт едәндә дә ганадланыб, учмаг истәјиб. Вә јүксәклик, учалыг һәвәси ону һараса чәкиб апармаг истәјиб. Бу дујум, бу јүксәлиш һәвәси ону зирвәјә, учалыға сәсләјиб.

Амма Мә'лумат мүәллим тәләсмәјиб, һәр шеји өлчүб-бичмәјә, һүнәр мејданына әлидолу кәлмәјә чалышыб. Јалныз јухусуз кечәләрин бәһрәсини һисс едәндә, ону дәрс дејән мүәллимләринә бир даһа - артыг мүәллим сәвијјәсиндә имтаһан вермәјә һазыр олдуғуну дујанда - һәмин вахта гәдәр рәһбәрлији, мәсләһәти илә она көмәк едән, јол көстәрән Мәрјәм Гарајеваја мүрачиәт едиб вә јалныз бундан сонра аспирантуранын астанасыны дөјүб, учалыға, билик зирвәсинә доғру илк аддымларыны атмаға башлајыб.

"Инкилис вә Азәрбајчан дилләриндә чүттәркибли чүмләләрин парадигматикасы". Онун тәдгиг етдији мөвзунун ады беләдир. М. Блок, И. Распопов, П. Адамес вә башга көркәмли дилчиләрин тәдгигат објекти олан бу саһә кениш, әһатәли, мүрәккәб, көркин әмәк тәләб едән, инадкарлыг, әзмлилик, ағыр зәһмәт баһасына баша кәлән бир мөвзуну о, ахтарыш саһәсинә чевирди. Артыг бу саһәдә онун өз дәст-хәтти, орижинал фикирләри илә өз исбатыны тапан нечә-нечә јазысы нәшр олунуб, ишыг үзү көрүб.

1986-чы илин 19 феврал күнү Мә'лумат мүәллимин јадында һәмишә фәрәһли, севинчли, һәм дә гајғылы вә һәјәчанлы бир күн кими галачаг. Бу күн о, Тбилиси Дөвләт Университетинин "Керман вә түрк дилләри" елми шурасынын биркә иҹласында намизәдлик диссертасијасыны мүвәффәгијјәтлә мүдафиә етмишдир.

Мә'лумат Нурәддинов өз зәһмәтинин бәһрәсини көрдүкдә вә онун елми ахтарышларыны профессор В. В. Бурлакова, профессор Ә. З. Абдуллајев, профессор М. Д. Мегрелишвили, досент Т. И. Һидајәтзадә, досент Л. А. Гомиашвили, профессор Ф. Ј. Вејсәлов, досент Н. А. Гургенидзе јүксәк гијмәтләндирдикдә севиниб, фәрәһләниб.

"Диссертасијанын јенилији өз әксини һәм проблемин гојулушунда, һәм дә онун һәллиндә тапыр. Бу, бир һәгигәтдир ки, М. Нурәддинов илк дәфә синтактик парадигманы кәшф етмишдир". Бу сөзләр аспирантын рәсми оппоненти, Ленинград Дөвләт Университетинин профессору В. В. Бурлакованын рә'јиндән көтүрүлмүшдүр. "М. Нурәддиновун диссертасијасында синтактик парадигматика проблеми түрк вә керман дилләри материаллары әсасында арашдырылса да, диссертантын кәлдији нәтиҹәләр тәкҹә бу дилләр чәрчивәсиндә галмыр, үмуми дилчилик елминдә бир јенилијә кәтириб чыхарыр". Аспирантын икинчи рәсми оппоненти, филолокија елмләри доктору М. Д. Мегрелишвилинин рә'јиндән көтүрүлмүш бу ҹүмлә М. Нурәддиновун дилчилик елминдә бир алим сәвијјәсинә јүксәлдијини сөјләмәјә әсас верир.

Һансы саһәдә олурса-олсун, онунла үнсијјәтдә оланлар ондан разылыг едирләр. Кәнҹ нәслин тә'лим-тәрбијәсиндәки хидмәтләринә көрә Үмумиттифаг сәвијјәли Фәхри фәрманла тәлтиф олунанда да, јолдашлары "Советскиј воин" гәзетиндә онун һаггында ағыз долусу данышанда да (30 јанвар 1974-чү ил тарихли гәзет) ону тәвазөкар көрүбләр. Будур, Али Аттестасија Комитәсиндән гарангуш ганадлы хош хәбәр кәлиб. Мә'лумат мүәллимин адына бир ад да әлавә олунуб: филолокија елмләри намизәди!

Мә'лумат мүәллимә һәјатын вә елмин јолларында уғурлар арзулајыр вә дејирәм:

- Уҹалмаг һәвәсли достумуз! Тезликлә сәндән даһа севиндиричи, хош хәбәрләр ешидәк!

Вагиф Гәмбәров
"Билик" гәзети, 5 сентјабр 1986-чы ил.

ДАҒ ЧИЧӘЈИ - БАҒ ЧИЧӘЈИ

(Мәнсур ше'р)

Дағ чичәји! Инди сәнин нәслин артыб, уҹалыб, шәһәр бағында, инсан әлиндә. Амма нә фајда, лап әркөјүнләшибләр, тәнбәлләшибләр, инсафән даһа да гәшәнкләшибләр. Шитилликдә. Лап елә хәстәханадакы кими. Башларына шәфгәт баҹылары доланыр: га дејәндә әт, гу дејәндә су верирләр онлара. Мағарлары, мәнзилләри, мәҹлисләри бәзәјирләр. Севкијә дәрман олублар, күсүлүләри барышдырыблар. Бәс сән еј долуја дөзән, лејсана мәһәл гојмајан дағ чичәји! Бир гејдинә галан вармы? Бир сујуну верән вармы?! Бир чобанын үзүнү көрәндә севинирсән. Инсан нәфәси дујанда әһлиләширсән. Јох, сән әһлисән, мүҹдәлисән, зәһмәтлисән, гијмәтлисән. Сән бабамын нәвәсинә арадығы, чағырдығы лоғманысан, һәкимисән. Сән елләрин севимлиси, јараларын мәлһәмисән. Ким дејир ки, сән дардасан?! Сән дағдасан, уҹалығын рәмзијләсән. Бә'зән сујун аз олса да, сусуз дүшүб галарсан да, талејинлә барышсан да. Тале сәни дарда гојмаз - јағыш јағар, нур чиләнәр, нәслин артар, чохалар да, ел үрәји севинәр дә. Көкүн дәрин, өзүн гөнчә, бир аз инҹә, бир аз да сәрт. Белә олмуш әзәлкаһдан: көкә бағлы олан чичәк, кәлән јазда бир дә чичәк ачачаг ләчәк-ләчәк!

Дағын көјчәји, сән даш јаранда, үзә чыханда, чичәк ачанда, һәјәтләрдә, дибчәкләрдә, шитилликдә, истиликдә, мүнбит јердә бағ чичәји утанар да, гызарар да. Гынама кәл онлары сән. Онлары биз бөјүтмүшүк. Мәгсәд ајры - фиаванлыг, даһа дәрин көкләр атмаг, сәни өтмәк, даһа көзәл һәјат гурмаг, сәни өтмәк, даһа көзәл һәјат гурмаг, уҹалмагдыр.

Мә'лумат Нурәддинов,
16 мај 1986-чы ил.

ДИГГӘТ МҮӘЛЛИМ

Бөјүк Дәһнәдә јахшы бир адәт вар: валидејнләрин әксәријјәти мин дәфә ишләнмиш көһнә адлардан гачараг көрпәләринә тәзә, һәм дә бу вахтачан һеч кәсә гојулмамыш ад вермәји хошлајыр. Ијирминчи илдән башлајараг тәзә адлар: Охујаз, Әксәриј-

јәт, Октјабр, Сијаси, Нашир, Мә'лумат кими јени адлар мејдана чыхмышдыр. Мәммәдчамал киши дә 1926-чы илдә дүнјаја кәлән оғлунун адыны "Дигтәт" гојду.

1934-чү илдә биринчи синфә гәбул олунан Дигтәт Сејидов һәвәслә охујур, ә'ла гијмәтләрлә синифдән синфә кечирди. Бөјүк Вәтән мүһарибәси башландыгдан сонра кәнддә күзәран ағырлашды, кәнд сакинләринин чоху еһтијач үчүндан һәрә бир тәрәфә ахышыб кетди. Мадди чәтинликләр үзүндән мүвәггәти олараг мәктәбдән ајрылан Дигтәт колхозда ишләмәјә башлады: бағ бечәрди, ипәкгурду јемләди, от чалды, бичин бичди, фермада мал-гара бәсләди. 1944-чү илин декабрында ону әскәрлијә көндәрдиләр. Шәкинин Чәфәрабад кәндиндә јерләшән һәрби һиссәдә үч ај тә'лим кечдикдән сонра ону Дағыстанын Бујнакс шәһәринә апардылар. Бурда да чидди һәрби тә'лим көрдү.

Мүһарибә һәлә гуртармамышды. Зәифләјән дүшмән кери чәкилирди. Буна бахмајараг, кәнч әскәрләри чәбһә үчүн һазырлајырдылар. Лакин Дигтәт Сејидова дүшмәнлә үз-үзә чарпышмаг, дөјүшләрдә һәлак олан һәмјерлиләринин интигамыны алмаг нәсиб олмады. 1945-чи ил мајын 8-дә мүһарибә гәләбәмизлә гуртарды. Бујнаксдакы азәрбајчанлы әскәрләри Бакы шәһәринә көндәрдиләр. Бакыја кәлдикдән сонра Д. Сејидов Салјан казармасында һәрби хидмәтини давам етдирди.

Дигтәт Сејидовун тәрчүмеји-һалындан:

"Мән Бакыда һәрби хидмәтдә оланда һәр базар күнү гоһумумуз Кәрәм мүәллимкилә кедирдим. Кәрәм Әбдүррәһимов Бакы

Дөвләт Дарүлфүнунун баш мүәллими иди, тарих фәнниндән дәрс дејирди. Бир күн сорушду:

- Әмиоғлу, әскәрлијини битирәндән сонра нә ишлә мәшғул олачагсан?

- Шофер олачағам, Кәрәм мүәллим.

- Јох, әмиоғлу, дүзкүн фикирләшмирсән. Мәсләһәт көрүрәм ки, әскәрликдән сонра кедиб кәндимиздә орта тәһсилини тамамлајасан, али тәһсил үчүн Бакыја кәләсән. Бу барәдә атанла да данышачағам".

1948-чи илдә ордудан тәрхис олунан Дигтәт Сејидов Кәрәм мүәллимин хејирхаһ мәсләһәтинә әмәл едәрәк кәнд мәктәбиндә орта тәһсилини тамамлады, Бакыја кедиб Азәрбајчан Дөвләт Педагожи Институтунун дил вә әдәбијјат факүлтәсинә гәбул олунду. Дөрд иллик али мәктәб һәјаты онун билијини артырды, дүнјакөрүшүнү кенишләндирди, лајигли вәтәндаш кими јетишди. Әмәк фәалијјәтинә Шәки рајонундакы Тәпәчәннәт 7 иллик мәктәбиндә башлады. Ики илдән сонра о, Сучма кәнд мәктәбинә директор вә дил-әдәбијјат мүәллими тә'јин едилди.

Сучма кәнд 7 иллик мәктәби бир нечә илдән сонра 8 иллик, 1976-чы илдә исә орта мәктәбә чеврилди.

Дигтәт мүәллимин тәрчүмеји-һалындан:

"Мәктәб бинасы чар һөкумәти дөврүндә јанмыш Ширәли бәјин евиндә јерләширди. Көһнә вә јарарсыз иди, учуб дағылырды. Тә'мирлә иши јолуна гојмаг мүмкүн дејилди. Фикрими Шәки рајон партија комитәсинин биринчи катиби Садыг Муртузајевә сөјләдим. О, мәним тәклифимә тәрәфдар олуб, мәсәләни партија бүросунда һәлл етди. Шәки колхозларарасы тикинти идарәсинә көстәриш верилди. 1972-чи илдә Сучма кәндиндә јени мәктәб бинасы тикилиб истифадәјә верилди.

Мәктәбин әтрафы да бәрбад иди. Колхозларарасы тикинти идарәсинин рәиси Бәшарәт Пашајевлә әлагә јарадыб, мәктәбин әтрафыны даш бары вә дәмир бармаглыгларла бәркитдик. Бу хидмәтимә көрә сучмалылар мәни алгышладылар:

- Сағ ол, Дигтәт мүәллим, кәндимиздә бөјүк из гојдун, бу, бизим јадымыздан чыхмајачаг".

42 иллик шәрәфли педагожи фәалијјәт јолу кечән Дигтәт Сејидовун хидмәтләри јүксәк гијмәтләндирилиб: Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндә "Гәләбә медалы", "Гәләбәнин 20 иллији", "Гәләбәнин 50 иллији медалы", "Мәктәбләрарасы сосиализм јарышы-

нын галиби" нишаны вә "Әмәк ветераны" медалы илә тәлтиф олунуб. 1984-чү илдә Шәки мәтбәәсиндә "Сучма кәнд орта мәктәбинин директору Дигтәт Сејидовун иш тәчрүбәси" адлы китабча бурахылмышдыр.

ИБАДУЛЛАҺ АТАЈЕВ

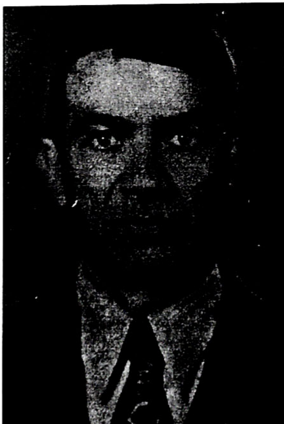

Бөјүк Дәһнәнин јетишдирдији габилијјәтли оғуллардан бири дә Ибадуллаһ Атајевдир. О, 1930-чу илдә доғулуб.

Һәр дәфә ону көрәндә илк мәктәб илләрими хатырлајырам, ә'лачы шакирдләрдән Әксәријјәт Мәммәдов, Чичәк Халыг гызы, Һәгигәт Мәммәдкәримова, Јусиф Бејди оғлу вә башгалары јадыма дүшүр.

Јахшы охујурдуг. Лакин дөрдүнчү синфи битирәндән сонра мүһарибә башланды, мадди чәтинликләр учбатындан шакирдләрин чоху мәктәбдән јајынды.

Ибадуллаһ да мәктәбдән мүвәггәти ајрылмышды. Лакин охумаг һәвәси ону тәрк етмирди. Мүһарибәдән сонра мәктәбә гајыдараг орта тәһсилини баша чатдырды, 1949-чу илдә Шәки Икииллик Мүәллимләр Институтунун дил-әдәбијјат факүлтәсинә дахил олду. 1951-чи илдә институту битирдикдән сонра тә'јинатла Халдан рајонунун Чәјирли кәндиндә мүәллимлијә башлады. Бир ил ишләдикдән сонра һәмин мәктәбдә дәрс һиссә мүдири вәзифәсинә ирәли чәкилди. Сонра исә Халдан рајонунун Гајабашы кәнд мәктәбинә дәјишиләрәк орда 1956-чы илдән 1962-чи иләдәк ихтисасы үзрә дәрс демишдир. 1958-чи илдә Гајабашы кәнди Халдан рајонундан ајрылараг Нуха рајонунун (Шәки) тәркибинә верилмишдир.

Гүсурсуз вә сәмәрәли ишинә көрә Атајев Ибадуллаһ Гәриб оғлу 1960-чы илдә Азәрбајчан ССР Маариф Назирлијинин вә Маариф, Али Мәктәб вә Елми Мүәссисә Ишчиләри Һәмкарлар Иттифагы Азәрбајчан Республика Комитәсинин Фәхри фәрманы илә тәлтиф олунмушдур.

О, 1957-чи илдә В. И. Ленин адына Азәрбајчан Дөвләт Педагожи Институтунун гијаби шө'бәсинә дахил олмуш, 1961-чи илдә ораны гуртармышдыр.

Ибадуллаһ Атајев 1962-чи илдә Бөјүк Дәһнә кәнд орта мәктәбинә директор тә'јин олунмушдур. Он ил һәмин вәзифәдә чалышмышдыр. Бу мүддәтдә мәктәби битирән кәнчләрдән јүз нәфәри мүхтәлиф институтлара гәбул олунмуш, али тәһсил алмышдыр.

Ибадуллаһ мүәллим тәгаүдә чыхса да, мәктәблә, шакирдләрлә әлагәни кәсмәмишдир. Тез-тез мәктәбә кедир, мүәллим вә шакирд коллективи илә көрүшүр, фајдалы мәсләһәтләр верир.

ФАЈДАЛЫ АДӘТ

(Һекајә)

1937-чи илдә биринчи синфә бирликдә гәдәм басдығымыз скамја јолдашым, һазырда көркәмли әдәбијјат мүәллими, сәмими вә хејирхаһ инсан Ибадуллаһ Атајевә итһаф едирәм.

Араг дүшкүнләрини көрән көзүм јохдур. Һәр јердә, елә аиләмиздә дә ички әлејһинә тәблиғат апарырам.

Бир күн бизим евдә ички мәсәләси илә бағлы гәрибә бир әһвалат баш верди. Сәһәр чарпајымы саһманлајан кәлиним Нүбар адјалын алтында араг шүшәси көрүб һејрәтләнди:

- Бај! Бу, нә олан шејдир?! Ата арағы писләјир, амма өзү хәлвәтчә ичир...

Ахшам евә гајыданда нәвәм Ајдын мәни көрчәк бәркдән күлдү. Һирсләниб сорушдум:

- Нә олуб? Дәвәдә бујнуз көрмүсән?!

О, әлиндә тутдуғу араг шүшәсини көзләримин бәрабәринә галдырды:

- Буну сәнин отағындан тапмышыг. Араг ичдијини бојнуна ал, баба!

Нәвәмин әрклә дедији бу сөзләрдән мум кими јумшалыб күлүмсүндүм:

- О бутулкадакы судур, Ајдын! Сәнин бабан һеч вахт јалан данышмаз. Мән араг ичмирәм, сәнә дә ичкини мәсләһәт көрмүрәм.

Нәвәм шүшәнин тыхачыны чыхарыб "арағын" дадына бахды вә елә о саатча анасына деди:

- Баба дүз дејир, бутулкадакы судур!

Һамы бутулканын јорған алтына нә мәгсәдлә гојулмасы илә марагланды. Мәсәләни ачмаға тәләсмәдим: палтому сојунуб ајаггабымы, папағымы чыхартдым, јујунуб гуруландыгдан сонра чај столунун башында әјләшиб интизарла көзләнилән әһвалаты гысача сөјләдим:

- Бир нечә күн әввәл Мирзә Фәтәли бағчасында алман дили мүәллими, шаир вә тәрҹүмәчи Әлиһәсән Ширванлы илә растлашдым. Скамјалардан бириндә отуруб дәрдләшдик. Сөһбәт әснасында мән гычларымын ағрысындан шикајәтләндим, дедим ки, нәдәнсә ајагларым һәмишә буз кими сојуг олур.

Достум билдирди:

- Ағрылары төрәдән бетон евин рүтубәтидир.

- Чох доғрудур. Бизим јашадығымыз бетон евләр гыш мөвсүмүндә ҹансағлығынын дүшмәнидир. Бир јандан да истилик енержисинин вахтлы-вахтында верилмәмәси күнүмүзү көј әскијә бүкүб. Сојуг шиддәт едәндә, дишимиз дишимизә дәјиб шаггылдајыр, донуруг, аз галыр ки, ҹанымыз чыхсын.

Әлиһәсән мүәллим көзләрини бир нөгтәјә зилләјиб бир хејли фикрә кетди. Бир аздан үзүнү мәнә тутуб гајғыкешликлә деди:

- Бир әһвалат данышым, бәлкә, ишинә јарады.

- Бујур, сәнин сөзләрин фајдасыз олмаз.

Азачыг сүкутдан сонра әрз еләди:

- Кечән ил гышда Алманијаја кетмишдим. Берлиндә бир алман аиләсинин гонағы олдум. Јатмаг вахты кәләндә ев саһибәси мәним чарпајымын ајаг учуна - адјалын алтына бир шүшә гајнар су гојду, ајагларым сәһәрәҹән исти галды. Вәтәнә гајыданда бу

адәти аиләмиздә, гонум-гоншуда јајдым. Инди мәндән разылыг едирләр, дејирләр ки, Ирана кедәнләр саггыз кәтирир, сән исә Алманијадан бизә ҹансағлығына көмәк едән фајдалы бир адәт кәтирдин... Бу адәти сән дә көтүр, хејир тапарсан.

Сөз вердим. Будур, бир һәфтәдир ки, һәмин адәтә әмәл едирәм, гычларымын ағрысы јаваш-јаваш јох олур, ајагларым исинир. Сиз дә белә един ки, хәстәләнмәјәсиниз.

Декабр 1999-чу ил.

ХЕЈРИЈЈӘЧИ МАҺИР

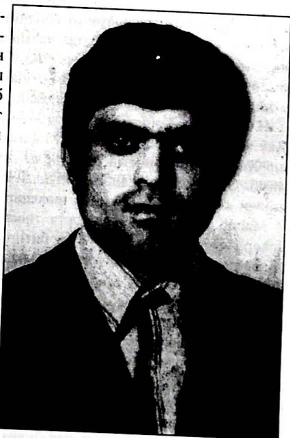

Бөјүк Дәһнәдә Мәһәммәд ады кениш јајылыб. Бу ады дашыјан шәхсләрин танынмасы үчүн һәрәсинә бир ләгәб гошублар. Мәсәлән, Гот Мәһәммәд, Дәнбәлән Мәһәммәд, Әрә Мәһәммәд, Сары Мәһәммәд, Балача Мәһәммәд, Чопур Мәһәммәд, Дәмирчи Мәһәммәд, Шәтәл Мәһәммәд, Тәфтиш Мәһәммәд, Гурдчу Мәһәммәд вә саир...

Әрәб дилиндән кәлән Мәһәммәд (әслиндә Муһаммәд) "һәмд олунан, һамынын тә'риф етдији, шәрәфли, шанлы" демәкдир. Онунла бир көкдән Әһмәд, Маһмуд, Һәмид адлары јараныб. Бунларын һамысы Ислам дининин баниси Мәһәммәд ибн Абдулланы (с) нәзәрдә тутур. Һәмин адын Мәммәд, Мәмәт, Мәми, Мәмиш вариантлары да вар. Бизим кәнддә Мәммәдијјә, Әһмәдијјә адларына да раст кәлмәк олур. Бу, "Мәһәммәди вәсф едән әсәр" демәкдир.

Бу ил мајын ијирмисиндә кәндимиздә оларкән Гот Мәһәммәдин 72 јашлы оғлу Мәмәт вә әлли јашлы нәвәси Маһирлә көрүшдүм. Һал-әһвал тутдугдан сонра Мәмәт кишидән сорушдум ки, атасына нә үчүн “Гот” ләгәби верилиб, “гот” алман сөзүдүр, сизин нәслин алманларла гоһумлуг әлагәси вармы?

- Билмирәм, - дејә Мәмәт киши чаваб верди.

Мән Гот Мәһәммәди көрмәмишәм. Дејиләнә көрә, хејирхаһ, аличәнаб киши имиш. Амма онун гарысы Тубу нәнәни көрмүшәм. Тубу нәнә ипәк кими бир гары иди. Тикәсини јалғыз јемәз, гонум-гоншу илә бөлүшәрди. Мүһарибәнин ағыр илләриндә ики инәји сағылырды. Бир инәјин сүдүнү гонум-гоншуја, јетим ушаглара пајларды.

Тубу нәнә ушаглыгдан атадан јетим галан оғлу Мәмәти, гызы Әдаләти гајғы илә бөјүдүб, әрсәјә чатдырмышды. Өвладлары хошбәхт аилә гурмушду. Мәмәт кәндимиздә зәһмәткеш киләнин гызы, өзү илә бир тәсәррүфатда чалышан Күлбахты илә евләнмишдир. Һәр икиси - Мәмәт дә, Күлбахты да ејни илдә, ејни күндә - 1928-чи ил апрелин 28-дә дүнјаја кәлибләр. Һазырда онларын сәккиз өвлады вар: үч гыз, беш оғлан.

Илк өвлады Маһир Хәлилов 1949-чу илдә анадан олуб. “От көкү үстә битәр” дејибләр. Гот Мәһәммәдин маһир нәвәси Маһир Хәлилов кәндимиздә өз хејирхаһ әмәлләри илә шөһрәт газаныб. О, Чәлал Молланәсибоғлундан сонра Бөјүк Дәһнәдә хејријјәчи кими танынан икинчи шәхсдир.

Маһир Хәлилов кәнддә орта тәһсил алдыгдан сонра Бакы шәһәриндә тичарәт техникумуну битириб. 1967-1969-чу илләрдә һәрби хидмәтдә олуб. Ордудан бурахылдыгдан сонра бир мүддәт кәнддә галыб ишләјиб. Сонра Русијаја кедиб, Дмитровск рајонунун Деднов гәсәбәсиндә кечә милисиндә ишә дүзәлиб. Елә о вахтдан орда јашајыр.

Маһир Хәлилов сөһбәт заманы деди:

- Тәк өз аиләмиз үчүн чалышмырам. Кәндимиздән вә гоншу рајонлардан 200 нәфәрдән чох Азәрбајчан аиләси доланмаг үчүн мәнә пәнаһ кәтирмишди. Онларын доланышығыны тә’мин етмәк үчүн әлимдән кәләни әсиркәмәдим. Елә индинин өзүндә дә нәзәрими онларын үзәриндән чәкмирәм. Русијанын гәрарларына бә’зән зидд чыханларымыз да олур. Хәбәр мәнә чатан кими ишләрини ағырлашдырмаға гојмуруг, танышларымын көмәји илә һәр шеји гајдасына салырам. Орда сөз ешидән танышларым вар:

шәһәр мери Гаврилов Васили Васијевич, прокурор, полис рәиси, һәрби кенерал Михаил Иванович Филин вә дикәр сәлаһијјәт саһибләри сөзүмү јерә салмыр, бу вә ја дикәр һалларда милләтимизин нүмајәндәләринә көмәк едирләр.

Маһир сәмими аилә башчысыдыр, ики оғлу, бир гызы вар. Ушаглар мәктәбдә русча охумагларына бахмајараг, евдә бүтүн данышыглар Азәрбајчан дилиндә олур. Гызыны азәрбајчанлы оғлана әрә вериб. Оғлунун бирини Бөјүк Дәһнә кәндиндән евләндириб.

Маһир Хәлиловун фикри вар ки, кәнд бәләдијјә шурасына үзв сечиләндә гардашы Ибраһимхәлили фермер кими һазырлајыб тавансыз кәндлиләри башына чәмләшдирсин. Торпагларыны әкиб-бечәрсинләр. Бу иши там гуруб-гоша билсә, кәнд әһалисинин бир һиссәсинә чөрәк вермиш олар.

Силсилә боз дағларын чәнуб әтәкләриндә һүндүр вә кениш бир тәпә вар. Јевлах-Шәки шоссе јолу бу тәпәнин архасындан кечир. Тәпәнин синәсиндә Гарабағ дөјүшләриндә гәһрәманлыгла һәлак олан шәһидләримиз дәфн олунуб. Маһир Хәлиловун вәсаити һесабына шәһидләр хијабаны абадлашдырылыб. Бурда гијмәтли мәрмәр дашлар ишләниб. Маһир бураја су вә газ чәкдириб.

Дәһнәлиләр бу хејирхаһ ишинә көрә Маһир Хәлилова үрәкдән “чох сағ ол” дејиб, она даһа бөјүк уғурлар, хошбәхтлик, шән өмүр арзулајырлар.

ГАРДАШЫМА

(Шәһид бачысы Мирвари Сәмәдованын дилиндән)

Ахытдым көз јашы мәзарын үстә,
Каш ки, көз јашымы силәјдин, гардаш.
Ахтардым екрандан, һәјатдан сәни,
Тапмадым һеч јердән, һеч јандан, гардаш.

Кечәндә гол-бојун бир гыз, бир оғлан,
Дәриндән аһ чәкиб инләдим, гардаш.
Дедим, каш сәни дә белә көрәјдим,
Нә едим, арзума чатмадым, гардаш.

Һәјатда јадикар гојмадынса да,
Изини көрүрүк торпагда, гардаш.
Һәјатда арзуна чатмадынса да,
Шәһидлик арзуна чатдын, ај гардаш.

СӘДР САЛЕҺ

"Күр-Дәһнә су кәмәринин узунлуғу 24 километр олачаг. Кәмәр санијәдә ики кубметр су верәчәк. Бу, ејни вахтда 3 мин һектар саһәнин суварылмасы демәкдир. Бу иш баша чатдыгдан сонра кәндләримиздә су проблеми, еләчә дә касыблыг, гытлыг арадан галдырылачаг.

Тикинтинин тәфәррүаты илә мараглананлара билдирирәм ки, дәнизин нисбәтән дәрин јериндә суөтүрүчү гурғулар инша олуначаг, ора күчлү насослар гојулачаг. Күрүн сују дағын башындакы резервуарлара вурулачаг. Ордан исә сују өз ахыны илә Дәһнә зонасынын һәр һансы әразисинә чатдырмаг мүмкүн олачаг".

Бу сөзләри 1991-чи илдә Бөјүк Дәһнә колхозунун сәдри Салеһ Салеһов демишди.

Салеһ Мәммәдкәрим оғлу Салеһов 1932-чи илдә Бөјүк Дәһнәдә доғулмушдур. Кәнддәки орта мәктәби битирдикдән сонра Бакыја кедиб, Азәрбајчан Дөвләт Педагожи Институтунун физика-ријазијјат факүлтәсинә дахил олмушдур. Һәмин али мәктәби

1954-чү илдә гуртардыгдан сонра тә'јинатла Шәки рајонуна көндәрилмишдир. Бир мүддәт Гајабашы кәндиндә мүәллимлик етмишдир. Сонра тахылчылыг совхозундакы бејнәлмиләл интернат мәктәбә директор тә'јин едилмишдир.

Бу мәктәб тезликлә республикамызда ән нүмунәви тәдрис очагларындан биринә чеврилди. Габагчыл мaариф ишчиси кими Салеһовун иш тәчрүбәси јајылдыгча, онун шөһрәти дә артырды. 1973-чү илдә о, Шәки рајон Халг Маариф Шө'бәсинин мүдири вәзифәсинә ирәли чәкилди.

1976-чы илдә Салеһ Салеһов кәнд техники-пешә мәктәбинә директор көндәрилди. Нүмунәви тәсәррүфатчылығы илә диггәти чәлб етдијинә көрә 1982-чи илдә о, "Гојунчулуг бирлији" мүәссисәсинә баш директор тә'јин едилди. Даһа сонра исә Бөјүк Дәһнә кәндиндә колхоз сәдри вәзифәсиндә чалышды.

Онун сәдрлик етдији мүддәтдә колхоз өзүнүн ән јүксәк зирвәсинә чатды.

Салеһ Салеһов, илк нөвбәдә, әмәк интизамыны мөһкәмләтди. Һамы чан-башла әкинчиликлә, һејвандарлыгла мәшғул олду.

Сәдр кәнддә шәһәр мәдәнијјәти, шәһәр сәнајеси кәтирмәк үчүн бүтүн имканлардан бачарыгла истифадә едирди. Билирди ки, әһалинин бүтүн сосиал мәсәләләрини һәлл етмәк үчүн кәнддә һәр чүр имкан вә шәраит вар.

Кәнддә әмәјин тәшкилинин мүтәрәгги формасы сајылан кооператив тәсәррүфатынын мүхтәлиф саһәләри - гушчулуг, гојунчулуг-малдарлыг, тикинти, чөрәк кооперативләри фәалијјәтә башлады, һәмчинин әһәнк истеһсалы сехи, илдә 15 милјон әдәд кәрпич верән сех ишә дүшдү. Бурда һәм дә бетондан һазырланмыш мишар дашы бурахан бөлмә јарадылды. Чынгыл һазырлајан агрегат, дулкәр сехи дә ишә дүшдү. Беләликлә, кәнддә иншаат комплекси фәалијјәтә башлады. Асфалт заводунун фәалијјәти нәтичәсиндә күчәләрә асфалт дөшәнди. Заводун мәһсулу илә дикәр кәндләрин јоллары да абадлашдырылды. Кәндлиләр колхоз иншаат комплексинин мәһсуллары илә фәрди евләр тикдирдиләр. Колхоз һәм дә мүасир типли 400 јерлик мәдәнијјәт евини, икинчи орта мәктәб бинасыны учалтды. Јени ушаг бағчасы тикилиб истифадәјә верилди. Колхоза јүк вә јүкүнү өзүбошалдан

автомобилләр кәтирилди, тарлаларда тәзә тракторлар, комбајнлар көрүндү. Гыса мүддәтдә кәнд абадлашды, әһали варланды.

Салеһ Салеһовун әмәји јүксәк гијмәтләндирилди: "Гырмызы Әмәк Бајрағы" ордени вә бир нечә медалла тәлтиф олунду. Онун рәһбәрлик етдији колхоздан Азәрбајчан телевизијасынын "Далға", "Хәбәрләр", "Торпаг" верилишләриндә дәфәләрлә сөһбәт ачылды.

Салеһ Салеһов бир нечә чағырыш рајон советинә депутат сечилмишдир.

Сәдрин планлары чох иди. Кәнддә барамаачан сех тикдирмәји нәзәрдә тутмушду. Ону су проблеми даһа чох дүшүндүрүрдү. Дәһнәләр зонасына Минкәчевир дәнизиндән су чәкдирмәји гәт етмишди. Рајонун рәһбәрләри илә мәсләһәтләшмишди. Шәки агрокомбинаты Күр-Дәһнә макистрал су кәмәринин лајиһә-смета сәнәдләринин һазырланмасы үчүн сифариш вермишди.

Һәмин тикинтинин баша чатдырылмасы үчүн јарадылан шураја Салеһ Салеһов рәһбәрлик едирди.

Кәндимизин бу күнү көзәл иди, онун сабаһы даһа көзәл олачагды. Лакин...

Бирдән-бирә һәр шеј тәрсинә чеврилди, баш-ајаг олду. Башланан ишләр јарымчыг галды, тәзә јарадылан кичик мүәссисәләр, тикилиләр мәһв едилди. Дәһнәнин күллү-чичәкли јазы борана дүшдү, саралыб-солду. Сон јетмиш илдә газанылмыш наилијјәтләрин үстүндән хәтт чәкилди. Әмәкчиләр ишсиз, чөрәксиз галдылар.

Суал: Бу бәдбәхтликләри ким төрәтди?

Чаваб: Һакимијјәтә кәлән халг чәбһәсинин надан нүмајәндәләри!

Дәләдузлар Салеһ Салеһову зорла сәдрликдән узаглашдырыб, онун јериндә "халг", "вәтән" анлајышынын нә олдуғуну билмәјән ач бир чәбһәчини - гансыз бир зәлини әјләшдирдиләр. Илдырым сүр'әтилә јохсуллашан әмәкчиләрин бир гисми чөрәк далынча башга јерләрә кетди. Кәнди тәрк едәнләрин сајы минә јахындыр. Бу да әһалинин бешдә бирини тәшкил едир.

БУ ДА ОНУН ИШИ

(Күнүмүзүн нагылы)

Кәндимизин абадлашмасында вә мәдәни сәвијјәсинин јүксәлдилмәсиндә бөјүк хидмәтләри олан Салеһ Салеһова итһаф едирәм.

Ијун ајынын 17-дә дүнја радиолары хәбәр верди ки, Азәрбајчан Республикасынын президенти Әбүлфәз Елчибәј өз иш јерини - Бакы шәһәрини тәрк едәрәк Нахчыван јахынлығындакы Кәләки кәндинә гачмышдыр.

Буну ешидәндә бизи тәкчә Елчибәјин гачмасы јох, онун кәндинин ады да марагландырды.

Кәләки!

Көзәл ады вармыш абад олмушун. Аллаһ Елчибәјин атасына рәһмәт eләсин ки, онун сајәсиндә вәтәнимизин бир парчасы олан вә индијәчән мәним кимиләринин танымадығы, адыны ешитмәдији бир кәнди бизә дә танытды, өзкәләрә дә. Бу балача мәсәлә дејил, бөјүк ишдир. Һүнәриниз варса, сиз дә өз кәндинизи мәшһурлашдырын. Бачармазсыныз, белә хошбәхтлик һәр адама гисмәт олмаз. Афәрин сизә Әбүлфәз Елчибәј! Тајыныз-бәрабәриниз јохдур, тәк кәлмисиниз бу дүнјаја, тәк дә кедәчәксиниз!.. Бу јердә шаирлијим тутду, гызыл перолу гәләмимин ити учундан "гәһрәман"ын шә'нинә даир инчи мисралар сүзүлдү:

Әбүлфәз Кәләкидә доғулду,
Бу, Кәләкинин өз һүнәридир.
Кәләки дүнјада мәшһур олду,
Бу да Әбүлфәзин һүнәридир.

...Университетдә охујанда јолдашлары Әбүлфәзә "Дөјдүмәлмәз" ајамасыны вермишдиләр. Тәләбәләр онунла зарафатлашмағы хошлардылар, аралыға алыб ону топ кими о тәрәф-бу тәрәфә атардылар. Үз-көзүндән фағырлыг, мәғмунлуг јаған бу јасты-јапалаг инсан инчимәзди, һеч кәсин гәлбинә дәјмәзди.

ССРИ дағылан әрәфәдә пајтахтын издиһамлы Ленин мејданында "Дөјдүмәлмәз"ин башына дөвләт гушу гонду. Дедиләр ки, гуш сәһв едир. "Дөјдүмәлмәз"и бир дахмада кизләтдиләр. Дөвләт гушу бачадан кириб јенә онун башына гонду. Сабиг тәләбә јолдашлары бу гәрара кәлдиләр ки, нә олар, мәзә үчүн гој бир мүддәт шаһымыз "Дөјдүмәлмәз" олсун.

Бу, көзәл мүждә иди. Хәјалән өзүнү өлкәнин кәләчәк рәһбәри сајан Әбүлфәз "Дәјдүмәлмәз"и атыб јени ләгәб ахтармаға башлады, хејли көтүр-гојдан сонра мејли "елчи"јә дүшдү, хатырлады ки, Мәһәммәд пејғәмбәр Аллаһын елчиси иди, мүсәлманлар һәмишә ону севмишләр, инди дә севирләр. О да "елчи"ни ләгәб көтүрсә, халгын һөрмәтини газанар, бөјүк нүфуз саһиби олар. Беләликлә, "елчи"ни өзүнә ләгәб көтүрдү, "Елчи"јә бәј дә әлавә етди: олду Әбүлфәз Елчибәј. Сиври сифәтинә јарашан саггал бурахды. Јан-јөрәсинә топлашанлар ону пак вүчуд, мүгәддәс бир шәхсијјәт кими халга тәгдим етдиләр. Башсыз, рәһбәрсиз галан халг курултулу тәблиғата ујараг һечә-вечәсинә вармадан Әбүлфәз Елчибәји өзүнә президент "сечди..."

Кәлбәчәр дөјүшсүз-вурушсуз дүшмәнә тәһвил вериләндә Әбүлфәз Елчибәј кәнчлијиндә орда гах, гоз сатдығыны хатырлады: касыб иди, чындырындан чин һүркүрдү. Ејваз мүәллим ону евинә гонаг апарды, ач гарныны дојурду, әјин-башыны тәзәләди. Балдан, гајмагдан једикчә көзләри ишыгланан Әбүлфәз алтдан-алтдан ев саһибинин варидатына көз јетирирди. Јүздән чох халча, кәбә сајды, јорған-дөшәјин, гәдим мис габ-гачағын, мал-гаранын, гојун-гузунун, ары пәтәкләринин сајы-һесабы јох иди.

"Көрәсән, бу вар-дөвләт кимә галачаг?" О вахткы суалына инди белә чаваб верди:

- Ермәниләрә галды Ејваз мүәллимин вар-дөвләти. Көзүм дәјди. Каш мәни евинә гонаг апармајајды...

Ертәси күн Кәләкијә Милли Мәчлисин үзвү, назир Гасир Гасиров кәлиб президентлә әмәли сөһбәтә башлады:

- Әзизим Елчибәј, јәгин ки, телевизијада Милли Мәчлисин дүнәнки ичласына бахмысыныз. Мүһарибә шәраитиндә пајтахтдан чыхыб, өз кәндинизә кәлмәјинизи фәрарилик кими гијмәтләндирирләр. Мән Милли Мәчлисин үзвү кими чыхыш едиб дедим ки, президент халг тәрәфиндән сечилмиш сәлаһијјәтли шәхсдир, кәнддә дә отуруб өлкәни идарә едә биләр. Бурда конститусија позғунлуғу јохдур.

Елчибәјин һалы дәјишмәди:

- Демократијадыр, һамыја азадлыг верилиб. Ким нә истәсә данышa биләр.

Сүфрәјә сүрһибојлу ички шүшәләри дүзүлдү, бүллур гәдәһләрә араг сүзүлдү, тоггушдуруб ичдиләр. Әлинин далы илә ағзыны силән президент хидмәтчијә деди ки, мүһүм дөвләт ишләри илә мәшғул олдуғундан әризә вә шикајәтләри бу күн гәбул едә билмәјәчәк.

Президентин сабиг тәләбә јолдашы Гасир Гасиров әрклә деди:

- Истәјирәм бир фәрман верәсиниз, бизим кәндин ады дәјишилсин.

- Нәди кәндинизин ады?

- Кәләки!

- Молла Ибраһимхәлилин кәнди Кәлдәк?

- Бәли. Мән онун нәслиндәнәм. О рәһмәтлик атамын дәдәсинин бабасынын бабасыдыр. Шәкилиләр кәлдәклиләри кәләкбаз, фырылдагчы адландырырлар. Мәнә дә "Кәлдәкли кәләкбаз" дејирләр.

- Бабаныз алдадыб нухулулары.

- Мән ки алдатмамышам. Назир адамам, дөвләт һүгугунун, конститусијанын биличисијәм.

- Нә олар, дәјишәрик Кәлдәјин адыны. Ад тапмысынызмы?

- Узаға кетмәјәк, "Кәләки"дән дүзәлдәк. "Кәләки"нин биринчи һечасы галсын, икинчи вә үчүнчү һечалары бизим кәндә ад олсун.

- Ајдындыр. Сиз истәјирсиниз ки, кәндинизин ады "Кәләки"дән төрәјән "Ләки" олсун.

- Бәли, тамамән дүз бујурурсунуз.

- Е'тиразым јохдур. Кәлдәк бу күндән Ләки адлансын.

Гасиров севинчлә пычылдады:

Кәләк гуран Кәләки,
Сәндән төрәди Ләки.

Елчибәј сорушду:

- Нә бујурдунуз?

- Дејирәм ки:

Мәчлис гуран Кәләки,
Сәндән төрәди Ләки.

- Адама лазым олан шеј өзүндән дүзәлсә јахшыдыр. Бир вахт Адәм бабамыза гулаг јолдашы лазым олду. Аллаһ онун сол бөјрүндәки габырғаларын бириндән Һәвва нәнәмизи јаратды.

- Әзизим Елчибәј, өјрәтмәк олмасын, һамыја азадлыг вермисиниз. Гара чамаатын чиловуну бунча бурахмаг олмаз. Јумшаглығыныздан истифадә едиб сизин кими аличәнаб президентә дә шунгуруг гошурлар. Чыхышларынызын бириндә демисиниз ки, бизим гурдуғумуз демократик республикада касыб олмајачаг. Онлар да дејирләр ки, әлбәттә, касыб олмајачаг, касыблар давада гырылыб гуртарачаглар.

Елчибәј чод саггалыны тумарлаја-тумарлаја деди:

- Бир јана баханда дүз дејирләр, Гасир бәј. Варлыларын өвладлары лә кечирләр ки, даваја көндәрәсән? Онлар дәдәләринин пулу илә харичи өлкәләрдә охујурлар.

- Бир дә сөз-сөһбәт кәзир ки, чәбһәдә дөјүшчүләримизи архадан вururлар.

- Тәәччүблү бир шеј јохдур: мүһарибәдә адама габагдан да, јандан да, архадан да күллә дәјә биләр.

- Баш командан кими дејә биләрсинизми мүһарибә нә вахт гуртарачаг?

- Гәти сөз демәк чәтиндир. Биз демократик принсипләрә әмәл едирик. Зоракылыға галса гәдим Азәрбајҹан торпағы Зәнкәзуру Ермәнистандан гопара биләрик. Бир һүчум Нахчыван тәрәфдән, бир һүчум да Зәнкилан вә Губадлыдан, һопп! - Елчибәјин быг-саггалла мүһасирәләнән гара ағзы јумулду, ордлары тулуг кими шишди. - Һопп! Зәнкәзур алынды!

Гасир бәј астадан деди:

- Дәрвиш Париси дағытды!

Бу сөзләр Елчибәјин гулағына чатды:

- Биз истәсәк Париси дә ала биләрик, ләкили Гасир бәј!

- Инанырам. Кәләки ермәниләрин ағзынын ичиндәдир. Горхмурсунуз?

- Онлара нә јаманлыг еләмишәм ки, горхам? Мәгсәдләри дәниздән дәнизәдир.

- Кәләки дә о плана дахилдир?

- Бәс нә?.. Анчаг бош хәјалдыр. Бир һүчум бу тәрәфдән - Нахчывандан, бир һүчум о тәрәфдән - Газахдан, һопп! Көтүрүлдү Ермәнистан арадан.

- Бәрәкаллаһ Мәстәли шаһ!

- Нә дединиз?

- Һеч... Јахын дост кими гуллуғунуза әрз едим ки, гара чамаат сизә кечи дејир.

- Бурда тәәччүблү нә вар ки? Једди милјон гојунун бир кечиси - сејизи олмалыдыр.

- Сиз пајтахтдакы иш јеринизә нә вахт гајыдачагсыныз?

- Фикирләшиб бир сөз дејәрәм. Мәним үчүн бура да бәд дејил: көстәриш верирәм, фәрман имзалајырам... Һә, јадыма дүшдү: кәлбәчәрли Ејваз мүәллимин 121 јашлы нәнәси Көвһәр гары Јевлахын бүркүсүнә дөзмәјиб рәһмәтә кедиб, чалышачағам ки, јахын күнләрдә Ејваз мүәллимә башсағлығы верим, јохса, бу, мәним үчүн бир нанкорлуг олар. Рәһмәтлик гары мәнә јағ-бал једириб, каса-каса гајмаглы сүд ичириб. О күнләри хатырлајанда көврәлирәм, ағламаг тутур мәни...

1993

ШАҺИД ӘҺМӘДОВ

Әллинчи илләрдә доғма кәндимдә мүәллимлик едирдим. Нүмунәви шакирдләримдән бири билији, чалышганлығы, көзәл әхлағы вә интизамы илә фәргләнән Шаһид Әһмәдов иди.

Узунбој, назик, хошсима бир оғлан олан Шаһид ики јашында анадан, дөрд јашында атадан јетим галса да, онун чөһрәсиндә јетимлик әламәти дујулмурду. Колхозда чалышан бачылары - Фатма вә Рә'на ону гајғы илә бөјүтмүшдүләр.

Шаһид дәрсләрини јахшы охумагла јанашы, мәктәбин ичтимаи ишләриндә дә фәал иштирак едирди. Драм дәрнәјинин үзвү, дивар гәзетинин редактору иди. Фәал комсомолчу кими пионерләрә јахындан көмәк едирди. О, 1957-чи илдә мәктәбдә јарадылан шакирд истеһсалат бригадасында да өзүнү габагчыл, әмәксевәр бир шакирд кими көстәрмишдир. Бу бригаданын тәсәррүфатда газандығы наилијјәтләр онун ады илә бағлыдыр.

Шаһид Әһмәдов орта мәктәби битирдикдән сонра үч ил алты ај ордуда хидмәт етмишдир. Ордуда да нүмунәви интизамы, һәрби биликләрә јахшы јијәләнмәси илә фәргләнмиш, командирләрин вә әскәр јолдашларынын һөрмәтини газанмыш, партија сыраларына гәбул олунмушдур. Әскәрлијини битирәндән сонра "Шәки" үзүмчүлүк совхозунда, сонра исә Ағдаш рајону техника бирлијиндә фәһләлик етмишдир. Охумаг, али тәһсил алмаг арзусу ону тәрк етмирди. Рус дили мүәллими олмағы гәт етмиш-

ди. Бу фәнни она орта мәктәбдә гочаман мүәллим Исмајыл Маһмудзадә ашыламышды. О, мүәллиминин мәсләһәти илә Бакыја кәләрәк М. Ф. Ахундов адына Рус дили вә Әдәбијјаты Институтуна гәбул олунмушду. Беш ил охуду, институту битирди, доғма кәндләринә гајыдыб мәктәбдә педагожи фәалијјәтә башлады. Илләр бир-бирини әвәз етдикчә билији, тәчрүбәси артды, габагчыл мүәллимләрдән бири олду. Онун дәрс дедији шакирдләр дәфәләрлә рајон вә республика олимпиадаларында лајигли јерләр тутублар.

Шаһид Әһмәдов кәндин ичтимаи ишләриндә дә фәаллыг көстәриб. Ики дәфә јерли советә депутат сечилиб, сечки комиссијаларында мәс'ул ишләрдә чалышыб. Бир илдир ки, кәнддәки 2 нөмрәли орта мәктәбин директорудур. Тә'лим-тәрбијә ишләри илә јанашы, ону чидди бир мәсәлә дә дүшүндүрүр. 1990-чы илдә көһнә мәктәб бинасы сөкүләрәк јериндә үчмәртәбәли бинанын бүнөврәси гојулуб. Совет һөкумәти дағыландан сонра бинанын тикинтиси јарымчыг галыб. Шаһид мүәллим бу вачиб бинанын тикинтисинин баша чатдырылмасы үчүн әлагәдар тәшкилатларла әлагә сахлајыр, кәнд ағсаггаллары илә мәсләһәтләшир, чидд-чәһдлә чалышыр ки, мәктәб бинасы тезликлә тикилиб истифадәјә верилсин. Бу ишдә она уғурлар арзулајырыг.

ШАКИРД ИСТЕҺСАЛАТ БРИГАДАСЫНДА[1]

Бакыда шакирд бригадалары габагчылларынын икинчи республика топланышы кечирилирди. Топланыш иштиракчылары тәртиб едилмиш програм үзрә пајтахтда бир сыра мараглы ишләр көрәчәкдиләр. Өјрәндим ки, кәләнләрдән бир дәстәси бир нөмрәли интернат мәктәбин јатагханасына дүшмүшдүр. Онларла көрүшмәк үчүн јатагханаја кәлдим.

Ахшам иди. Кениш, тәмиз вә сәлигәли јатагхана өз сакинләрини гәбул едирди. Бура кәләнләрдән бә'зиләри әзәмәтли нефт Бакысыны, онун күнәшин батмасы илә минләрлә електрик лампасынын ишығына гәрг олан күчәләрини биринчи дәфә иди ки, көрүрдүләр.

---

1. Бу, 1961-чи илдә телерадио комитәсиндә ишә гәбул олунмағым үчүн јаздығым сынаг очеркдир. Ефирдә сәсләниб. Илк дәфә чап олунур.

Нәзәрими бир тәрәфдә топланмыш ушаглар чәлб етди. Ортада дајанмыш назик, узунбојлу, хошсима оғланын дедикләринә һамы марагла гулаг асырды. Бу оғлан Варташен рајонунун Бөјүк Дәһнә[2] кәндиндәки орта мәктәбин онунчу синиф шакирди Шаһид Әһмәдов иди. Шаһид мәктәбдә јарадылмыш шакирд истеһсалат бригадасы нәздиндәки мангалардан биринин башчысыдыр. Инди Шаһид ону дөврәјә алмыш ушаглардан - Имишли рајонунун Сәрханлы кәнд орта мәктәбиндән кәлмиш Ханкиши Балајевә, Ханлар рајонунун Мирзик кәнд мәктәбиндән кәлмиш Рә'на Ағајеваја, Хачмаз рајонундан кәлмиш Әләвсәт Гурбанова, Севда Бағыроваја өз мәктәбләриндә шакирд бригадасынын јарадылмасы, бригаданын раст кәлдији чәтинликләр вә чәтинликләрин әзмлә арадан галдырылмасы барәдә данышырды. Мәнчә, онун дедикләри очерк үчүн јахшы мөвзу ола биләр. Одур ки, елә Шаһидин данышдығы мәсәләдән башламағы гәрара алдым.

Инди кәлин сизи Шаһидин һаггында бөјүк фәрәһлә данышдығы мәктәблә, онун әмәксевәр шакирдләри илә таныш едәк. Јевлахдан Нухаја кедән асфалт јол бәрәкәтли зәмиләри илә мәшһур олан Труд-Сарыча дүзүнү кечәрәк кичик дағлар әтәјиндә јерләшән бир кәндә чатыр. Бу, Варташен рајонунун ән ири кәндләриндән бири олан Бөјүк Дәһнә кәндидир. Көзәл бағ-бағчалары, јарашыглы биналары олан Бөјүк Дәһнә јолдан баханда овуч ичи кими ајдын көрүнүр. Кәнддәки орта мәктәб бинасы ушагларын әли илә салынмыш бағлар гојнунда јерләшмишдир. Шаһидин тәзә танышларына сөјләдији әһвалатлар да һәмин бу мәктәбдә, бу кәнддә баш вермишдир.

Кечән илин әввәлләри иди. Бир күн мәктәбин јухары синиф шакирдләрини клуба чағырдылар. Бүтүн мүәллимләр, комсомол тәшкилаты катиби бурда идиләр. Рајон комсомол комитәсиндән дә кәлән варды. Көрүнүр, нә исә вачиб бир мәсәлә һәлл едиләчәкди. Белә дә олду. Мәктәб директору сөзә башлады:

- Ушаглар, башга кәндләрдә шакирд истеһсалат бригадалары јарадырлар. Бунун тәһсили һәјатла әлагәләндирмәкдә бөјүк ролу вар. Кәрәк сизин һәр бириниз мәктәбдә охујаркән һәјата һазырлашасыныз. Бу бригадаларда сиз кәнд тәсәррүфаты техникасыны вә биткиләри бечәрмәји өјрәнәчәксиниз. Мәктәбимиздә түтүнчүлүк, барамачылыг вә гарғыдалы бечәрән мангалар јарадылачаг. Ким һансына истәсә, јазыла биләр.

---

2. Инди Шәки рајонунун кәндидир.

Бу хәбәр һамыны севиндирди. Шакирдләр мангалара бөлүндүләр. Ахырда директор деди ки, бригада елә бу јахын күнләрдә өз ишинә башлајачаг.

Арадан бир нечә күн кечди. Шакирдләр үстү шүшә өртүклү шитилликләр дүзәлтдиләр. Һәмин шитилликләрә түтүн тохуму сәпдиләр. Кәләчәкдә түтүн әкиләси бүтүн јерләри бурда јетишдирилмиш шитилләрлә тә'мин едәчәкдиләр.

Исти баһар күнләри јахынлашырды. Һавада сојуг һисс едилсә дә, ағачлар тумурчуглајыр, јазын јахынлашмасыны хәбәр верән чөлләр јашыл дона бүрүнүрдү. Һәлә индијәдәк шакирдләрин түтүн әкәчәји јер бәлли дејилди. Онлардан Ифрат, Тамилла, Шадијә, Хатын вә башгалары Әсабәли мүәллимдән сорушдулар:

- Бәс биз түтүнү һарда әкәчәјик, мүәллим? Ахы, колхозда саһәләр чохдан шумланмышдыр.

Мүәллим исә ушаглары белә сакитләшдирди:

- Дарыхмајын, колхоз сәдри илә данышмышам. Бу күнләрдә бизим әкәчәјимиз саһәләри дә шумлајачаглар.

Анчаг бир күн ушаглар тәсадүфән өјрәндиләр ки, колхозун рәһбәрләри шакирдләрин күчүнә инанмырлар, она көрә дә шакирдләрин әкәчәји саһәләрин шумланмасыны ләнкидирдиләр. Һәтта ешитдиләр ки, колхозун сәдри бу барәдә сөһбәт дүшәндә белә дејиб:

- Уста колхозчуларымыз өзләри бә'зән ишин өһдәсиндән кәлә билмирләр, ушаглар әкиб-бечәрмәји һардан бачарарлар?

Беләликлә, шакирд истеһсалат бригадасынын түтүн әкәчәји үч һектар саһә вә гаргыдалы әкәчәји он һектар саһә колхозда бүтүн башга саһәләрдән кеч шумланды. Колхоз сәдри Јусиф кишинин бригадаја олан е'тинасыз мүнасибәти ушаглара јер еләмишди. Она көрә дә онлар бир нәфәр кими бол мәһсул көтүрмәк үчүн вар гүввәләрини әсиркәмәјәчәкләрини билдирмишдиләр. Онлар белә дә етдиләр. Илк күндән һәвәслә ишә киришдиләр. Саһәнин сәтһини дүзәлтдиләр, даш-кәсәкдән, чөр-чөпдән тәмизләдиләр, әкин үчүн там јарарлы һала салдылар, су архларыны тә'мир етдиләр.

Торпаг јахшы јумшалмаса да, вахт кечирди. Саһәләрә шитил басдырмаг лазымдыр. Бурда шитил басдырылан ики күн әсл шәнлијә чеврилди. Сәһәр тездән шакирдләр тәрбијәчи-рәһбәр Әсабәли Алышановла бирликдә саһәјә кәлдиләр. Мүәллим бели әлинә көтүрүб, бир чыз чәкәрәк деди:

- Бир аз јахын кәлин, шитилләри бу чызын кәнары илә әкмәлијик. Елә етмәк лазымдыр ки, шитилин көкү чөлдә галмасын.

Мүәллим нүмунә үчүн бир нечә шитил басдырды. Фәридә Маһмудзадә дилләнди:

- Инди тәзә чызлар ачагмы?

- Әлбәттә, ишә башлајын!

Ушаглар бир-биринин јаны илә узанан дүз чызлар ачдылар, сонра шитилләри басдырмаға башладылар. Онлар бир тәрәфдән шитил басдырдыгча, ејни заманда, онларын дибинә азачыг су бурахырдылар ки, јерә көк атанадәк хараб олмасын. Ахшамадәк саһәнин јарыдан артыг һиссәси шитилләнди. О бири күн исә шакирдләр башладығы бу мараглы иши баша чатдырдылар. Әсабәли мүәллим мүрачиәтлә ушаглара деди:

- Јорулмадыныз јохдур ки?

Һамы бир ағыздан дилләнди:

- Хејр, мүәллим.

- Чох јахшы, һәлә јорулмаг вахты дејил, бизим әсл ишимиз бундан сонра башланыр. Әкмәк шәрт дејил. Ону бечәриб бојабаша чатдырмаг кәрәкдир.

Шакирдләрин бечәрдикләри саһәдә ишләр пис кетмирди. Онлар түтүнүн дибини јумшалдыр, алағыны тәмизләјирдиләр. Нәм торпагда әкилмиш сағлам шитилләр күндә бир бој галхырды. Јајын истиләри дүшәнәдәк демәк олар ки, шакирдләр һеч бир чәтинлијә раст кәлмәдиләр. Лакин истиләрин башланмасы илә вәзијјәт дәјишди. Дәһнә кәндини бир тәрәфдән әһатә едән алчаг дағлар чылпаглашды. Онун јамачларыны јашыллашдыран отлар тамам гуруду. Кәнди әһатә едән кениш чөл белә, саралмаға башлады. Јаз ајларында чошуб-дашан Дәһнә чајынын сују гуруду. Һәм колхозун, һәм дә шакирдләрин бечәрдикләри түтүн саһәләрини сувармаға бөјүк еһтијач варды. Шакирдләр тәчрүбәли түтүнчүләр кими һәрәкәт едир, биткиләрин дибини јумшалдыр, нәмлијин азалмасына јол вермирдиләр.

Дәһнә кәндинин чамааты, үмумијјәтлә, һәр ил әкдикләрини суvармагда чәтинлик чәкирләр. Тәк-тәк илләрдә јај јағмурлу кечир, о заман Дәһнәнин бәрәкәтли торпагларынын мәһсулу јығышдырылмагла гуртармыр. Ил гураглыг кечәндә исә иш чәтинләшир. Һәтта бә'зән дәмјә саһәләрә сәпилмиш тахылдан мәһсул әлдә едилмир.

Кәнддә бир чохлары кими, шакирд бригадасынын үзвләри дә саһәни суврмаг барәдә фикирләширдиләр. Түтүн тарласынын кәнарына топлашмыш ушаглар истидән солухуб-саралмыш түтүн јарпагларына бахараг јенә бир чарә тапмаг барәдә фикирләширдиләр. Бирдән Шаһид севинчлә деди:

- Мәним јадыма бир шеј дүшдү. Бир дәфә Әлјар мешәсинә кедәндә орда чохлу гајнама булаглар көрмүшәм. Һәмин булаглары тапыб, сујуну Дәһнә чајына чалаја билсәк, ишимиз дүзәләр.

Һәр шејә еһтијатла јанашан алчагбојлу, сарыбәниз Јашар деди:

- Мешәдә булаг олса, өзү ахыб чаја төкүләр. Наһаг јерә зәһмәт чәкмәјә дәјмәз.

Шаһид исә сөзүнүн үстүндә бәрк дурду:

- Ахы, мән көзләримлә көрмүшәм. Будур, дејирәм, әкәр кетсәк, удузмарыг. Сиз нә дүшүнүрсүнүз, ушаглар?

- Биз, - дејә Галиб чаваб верди, - әкәр орда су варса, мүтләг кетмәлијик.

Ушаглар бел, күлүнк тапыб јола чыхдылар. Дәстәјә Шаһид өзү бәләдчилик едирди. Онлар ики дәстәјә бөлүндүләр. Булаглары ахтармаға башламаздан әввәл Шаһид деди:

- Шәртимиз беләдир ки, ахшам бу палыд ағачынын дибиндә көрүшәк

Ушагларын зәһмәти һәдәр кетмәди. Онлар бир нечә булағын сујуну тапыб Дәһнә архына кәтирдиләр. Бу ишдә онлара Ајдынбулаг кәндиндәки мәктәбин шакирдләри дә көмәк етдиләр.

Үч күндән сонра Дәһнә архына су кәлди. Бу хәбәр тезликлә кәндин һәр тәрәфинә јајылды. Колхозун сәдри Јусиф киши тез бригадирләри бир јерә јығыб тапшырыг верди:

- Илин-күнүн бу заманында су әлә дүшмәз. Јәгин дағлара јағыш јағыб. Кәлән бүтүн сују анчаг түтүнә вермәк лазымдыр. Елә един ки, су кечәләр дә һавајы ахмасын, түтүнлүкләр суварылсын.

Јусиф киши архын үстүнә кәлди. Ахшамын гаранлығы дүшмүшдү. Кимсә архын габағыны торпагламыш вә сују түтүнлүјә дөндәрмишди. Јусиф киши чох мәмнун һалда түтүнлүјә јахынлашды. Бу заман орда ики нәфәр сучу көрүнду. Јусиф киши онлары танымады, сорушду:

- Кимсиниз, ај сучулар?

- Јусиф әми, бизик, - дејә Галиб чаваб верди.

- А бала, бәс сиз бурда нә едирсиниз?

- Түтүнлүјү суварырыг! - Ушаглар мәсәләни колхоз сәдринә данышдылар, Әлјар мешәсиндән сују кәтирдикләрини билдирдиләр. Дедиләр ки, сујун бир һиссәсини өз бригадамызын түтүнлүјүнә ачмышыг. Галаныны да бура бурахмышыг.

Колхоз сәдри севинчлә деди:

- Сағ олун, ушаглар, сиз чох јахшы бир иш көрмүсүнүз. Дүзүнү дејим ки, һеч мән өзүм о сујун јерини билмирдим.

Шакирдләрин гочаглығы сајәсиндә нечә һектар түтүн саһәси суварылды. Бурда бол мәһсул јетишдирилди. Шакирд истеһсалат бригадасынын өз саһәсиндә дә түтүнләр бол мәһсул верди. Мәһсул јығымында шакирдләрдән Хатын Шыхыјева, Тамелла Рәсулова, Һамијә Асланова, Ифрат Маһмудзадә бөјүк фәаллыг көстәрдиләр. Јетишмиш јарпаглары вахтында дәриб гуртардылар. Јарпагларын иткијә кетмәсинә јол вермәдиләр. Гурудулмуш мәһсулу исә сәлигә илә тај бағладылар.

Шакирд истеһсалат бригадасынын үзвләри үч һектар саһәнин һәр һектарындан 12 сентнер әвәзинә 18 сентнер түтүн тәһвил вердиләр. Үмумијјәтлә, дәһнәлиләр түтүнчүлүклә чохдан мәшғул олурлар. Бу колхозда Мә'рифәт Сүлејманов, Фатма Әзизова, Мәккә Әһмәдова кими түтүн усталары вар. Шакирдләр түтүн әкдикләри јерә биринчи ил һәмин маһир колхозчуларын тәчрүбәсиндән истифадә едәрәк беlә јүксәк көстәричиләр әлдә етмишләр. Инди кәнддә шакирд истеһсалат бригадасынын үзвләринин ишиндән һамы бөјүк разылыг һисси илә данышыр. Колхозун идарә һеј'әти вә биринчи нөвбәдә, онун сәдри Јусиф киши дә бригадаја ајры көзлә бахыр. Бригаданын бу илин јазында әкәчәји түтүн вә гарғыдалы саһәләрини колхоз артыг чохдан шумлатмышдыр.

Биз бурда анчаг түтүнчүлүк саһәсиндә чалышан шакирдләрин иши барәдә данышдыг. Ипәкгурду бәсләјән вә гарғыдалы әкән манғаларын үзвләри дә көзәл нәтичәләр әлдә етмишләр. Шакирдләр һәр гуту барамагурду тохумундан 48 килограм әвәзинә, 70 килограм барама көтүрмүшләр. Он һектарда бечәрилән гарғыдалынын һәр һектарындан 300 сентнер әвәзинә, 600 сентнер јашыл күтлә јығылмышдыр. Бу ишдә шакирдләрдән Нәсими Һачыјев, Һәбибуллаһ Ширинов, Сабир Бәкиров, Әһмәд Мәммәдов, Мәммәд Әзизов фәргләнмишләр...

Шакирд истеһсалат бригадалары габагчылларынын икинчи республика топланышында иштирак етмиш Шаһид Әһмәдов Бакыдан кәндә гајыдырды. Колхоз идарәсинин јанында о, Јусиф киши илә габаглашды. Гочаман сәдр чаван оғландан күлә-күлә сорушду:

- Һә, Бакыда јахшы нә өјрәндиниз, нә ешитдиниз?

Шаһид чидди бир төвр алараг деди:

- Јусиф дајы, чох шеј өјрәнмишәм. Онларын һамысыны данышмагла гуртармаз. Сағлыг олсун, биз шакирдләр сизә бу чавабы тарлаларда бол мәһсул јетишдирмәклә верәчәјик.

Колхоз сәдри өз кәнч мүсаһибини марагла сүздү. О, Шаһидин вә онун шакирд јолдашларынын күчүнә әсла шүбһә етмирди.

Јанвар, 1961-чи ил.

РӘҺМАН ЈУНУСОВ

Әллинчи илләр Бөјүк Дәһнәнин ән көзәл чағлары иди.

Колхоз варланмыш, кәнд абадлашмыш, әмәкчиләрин күзәраны јахшылашмышды.

Кәндимиздән Бөјүк Вәтән мүһарибәсинә 750-јә јахын адам кетмишди. Онларын чохусу Гәләбәдән сонра гајыдыб кәлмишди. Һәмчинин мүһарибә илләриндә доланышығын ағырлығы үзүндән кәнди тәрк едәнләр дә доғма јурд-јуваларына гајытмышды. Бурда инди иш габилијјәтли адамларын һамысы бөјүк һәвәслә ишләјир, боллуг јарадырдылар.

Колхоз варландыгча әһалинин мадди вәзијјәти дә јахшылашырды.

О илләрдә тәсәррүфата башчылыг едәнләрдән икисинин ады чамаат арасында һәлә дә һөрмәтлә чәкилир. Онлардан бири Исрафил Мәммәдов, икинчиси Јусиф Јусифов иди. Һәр ики колхоз сәдри кәндимиздә боллуғун, абадлығын бүнөврәсини гојду.

Мүһарибә илләриндә кериләјән колхоз гыса мүддәтдә дирчәлиб, варлы тәсәррүфата, кәнд абад гәсәбәјә чеврилди.

О илләри хатырлајанда ири көвдәли, һүндүрбој, гарајаныз Мәһәммәд Гасым оғлу да јада дүшүр. О, колхоз сәдринин мүавини иди. Тәшкилатчылығы, ишкүзарлығы, гајғыкешлији илә әмәкчиләрин рәғбәтини газанмышды. О, әсл иш, әмәк адамы иди, колхозун јүксәлмәси үчүн вар гүввәси илә чалышырды.

Мәһәммәд Гасым оғлу Бөјүк Вәтән мүһарибәсинин иштиракчысыдыр. 1943-чү илдә Сталинград уғрунда кедән дөјүшләрдә ағыр јараланараг госпитала дүшмүшдү. Сағалдыгдан сонра 1944-чү илдә ордудан бурахылмышды.

Кәндимизә гајыданда көрүшүнә мән дә кетмишдим. Һәрби кејимдә, бој-бухунлу, дүз гамәтли бир чаван иди. Сол голу бојнундан асылмышды. Һисс олунурду ки, јарасы һәлә тамам сағалмајыб. Чамаатла сәмими көрүшүр, һамыдан һал-әһвал тутурду... Ики күндән сонра мән ону Гобу гырағындакы јекә, шах-будаглы дағдаған ағачынын јанында көрдүм. Башына топлашанлара мүһарибә илләриндә кәндимизә диван тутан, әһалини ач гојан тамаһкар кәнд рәһбәрләринин пис әмәлләриндән наразы галдығыны билдирирди:

- Кәндин рәһбәрләри нијә әмәккүнүнә тахыл бөлмәјибләр? Белә дә өзбашыналыг олар? Чамаатымыз гијмәтли шејләрини, евинин аваданлығыны, гапысынын мал-гарасыны сатыб-совублар. Бүтүн бунлар кәнд рәһбәрләринин залымлығындан төрәјиб. Кәнди чапыб-талајыблар, чамааты гуру јурдда гојублар.

Мән ону динләјәндә үрәјимдән кечди ки, нә ола, ону сәдр сечәләр.

Бир нечә күндән сонра Мәһәммәд Гасым оғлу колхоза сәдр мүавини вәзифәсинә сечилди. Илк күндән тәсәррүфатын дирчәлмәсинә, әмәкчиләрин вәзијјәтинин јахшылашмасына чалышды. Тахылчылыға кениш мејдан ачды. 1945-чи илин баһарында Ашағыдағда 400 һектарда дары әкдирди. Дары үч-дөрд аја јетишиб бол мәһсул верди. Зәми комбајнла бичилди. Мәһсул әмәк-

чиләрә елә хырмандача пајланды. Мүһарибә гуртаран илин ја-јында әмәкчиләр сон дөрд илдә илк дәфә олараг дојунча шип-ширин дары чөрәји једиләр.

Бир мүавин кими Мәһәммәд Гасым оғлунун бир јахшы иши дә бу олду ки, беш јүз һектара јахын әкин саһәсини гаратикан колу басмышды. Мүавинин тәшәббүсү илә коллар дәрјазла гырылды, јоғун көкләри тракторларла чыхарылды. Һәмин саһә чөлтик әкини үчүн јарарлы һала салынды.

Беләликлә, ел гәдри билән ишкүзар колхоз рәһбәрләринин сә'ји нәтичәсиндә кәндимиз јохсуллуғун дашыны атды.

1950-чи илдә Мәһәммәд Гасым оғлу колхозда габагчыл түтүнчү кими танынан Хәдичә Әждәр гызы илә евләнди. 1951-чи илдә оғлу олду, адыны Рәһман гојдулар.

Рәһман ата-ана гајғысы илә хошбәхт бөјүдү. 7 јашында мәктәбә кетди. Орта мәктәби битирдикдән сонра бир ил колхозда ишләди. Лакин ата-анасы онун али тәһсил алмасыны истәјирдиләр.

Рәһман орта мәктәби гуртардыгдан бир ил сонра Бакыја кедиб, сәнәдләрини нефт вә кимја институтуна верди. Мүвәффәгијјәтлә имтаһан вериб института гәбул олду. Бир ил охудугдан сонра һәрби комиссарлыгдан чағырыш вәрәгәси алды. Орду сыраларына кедәркән валидејнләринә мәктуб көндәрди:

"Әзиз анам вә атам, нөвбәти чағырышла әлагәдар һәрби комиссарлыға кетдим. Комиссија јохламасында ордуја јарарлы олдуғуму билдирдиләр. Бу күнләрдә јола дүшәчәјик. Мән буна севинирәм. Орду сыраларына дахил олуб, әскәр палтары кејәчәк, һәрби анды гәбул едәчәк, һәр аддымда бу анды доғрултмаға чалышачағам, сијаси вә һәрби билијә мүкәммәл јијәләнәчәјәм".

Рәһман Јунусов Одесса шәһәриндә һәрби хидмәтә башлады. Интизамы, һәрби биликләрә јахшы јијәләнмәји сајәсиндә командирләрин вә әскәр јолдашларынын һөрмәтини газанды. Алты ајдан сонра Рәһманын ата, анасы һиссә командиринин сијаси иш үзрә мүавини В. Новиковдан миннәтдарлыг мәктубу алды. Мәктубда јазылмышды:

"Һөрмәтли валидејнләр, оғлунуз Рәһман Јунусов командирләрин тапшырыгларына вахтында вә дүзкүн әмәл едир, һәрби техниканы дәриндән мәнимсәјир. Низам-интизамлыдыр. Гыса мүддәтдә өзүнү мәтин характерли бир әскәр кими танытмышдыр. Ичтимаи ишләрдә дә фәаллыг көстәрир, дивар гәзетинин редакторудур. Дәфәләрлә командирлығын мүкафатыны алмышдыр. Вәтәнә лајиг өвлад бөјүтдүјүнүзә көрә Сизә тәшәккүр едирик".

Рәһман әскәрлик һәјатыны шән әһвал-руһијјә илә баша вуруб, бөјүк севинч вә ифтихарла кәндләринә гајытды.

Атасы гочалмышды. Анасы да хәстә иди. Инди онларын көмәјә еһтијачы варды. Буну нәзәрә алан Рәһман нефт вә кимја институтундан сәнәдләрини кери көтүрдү.

Нефт дашларында нефтчи-фәһлә кими әмәк фәалијјәтинә башлады.

Бура кәлмәздән габаг Рәһманда әфсанәви дәниз шәһәри Нефт дашлары һаггында мүәјјән тәсәввүр варды. Билирди ки, Нефт дашлары Абшерон рајонундан 42 километр чәнуб-шәргдә, ачыг дәниздә, полад дирәкләр үзәриндә салынмыш нефт "шәһәри"дир. Бу әрази ордакы дашларын бә'зиләриндә нефт-газ нишанәләринин олмасы илә әлагәдар Нефт дашлары адландырылыб. Бурда күчлү күләкләр әсир, далғанын максимум һүндүрлүјү 10-12 метр олур. Нефт дашларында илк кәшфијјат гујусуну 1949-чу илдә М. П. Каверочкинин башчылыг етдији бригаданын үзвләри Г. Аббасов, Ј. Кәримов, Н. Бабајев газмышдыр. Чыхарылан нефт һәм танкерләр, һәм дә бору кәмәрләри васитәсилә саһилә нәгл едилир. Нефт дашлары 1952-чи илдән шәһәр типли гәсәбәдир. Бурда фәһлә-кәнчләр мәктәби, күтләви китабхана, кинотеатр, поликлиника-хәстәхана, вертолјот мејданчасы вар.

Әскәрлик Рәһманы мөһкәмләтмиш, мәтинләшдирмишди. Ачыг дәниздә, чәтин һава шәраитиндә һүнәрлә ишләди, јүксәк мааш алды, өзү дә доланды, ата-анасына хәрчлик дә көндәрди.

Валидејнләри Рәһмана билдирдиләр ки, онун пулуна еһтијачлары јохдур, өзүнә күзәран дүзәлтсин, института кирсин.

Рәһман мө'чүзәли аләмдә - Нефт дашларында мәшһур нефтчиләрлә - Сосиалист Әмәји Гәһрәманы, буруг устасы Исрафил Һүсејновла, Сурид Чәфәрзадә кими адлы-санлы усталарла чијинчијинә чалышырды. Бурда да ондан һамы разы иди. Рәһман усталардан, габагчыл фәһләләрдән чох шеј өјрәнди, тәчрүбәси артды. Онун әмәксевәрлијиндән, чалышганлығындан хошланан Исрафил Һүсејнов бир күн ону јанына чағырыб деди:

- Оғул, сән чалышган, дирибаш адамсан. Бурда ишләјиб јахшы пул газанырсан. Чавансан, мәсләһәт көрүрәм ки, институтларын бириндә охујуб али тәһсил аласан.

Рәһман устасынын фајдалы мәсләһәтини гәбул етди.

Әслиндә, о, охумаг һәвәсиндән дүшмәмишди. Нефт дашларында ишләдији мүддәтдә алдығы маашын бир һиссәсини әманәт кассасында сахлајырды. Гаршыда ики мәсәлә дурурду: евләнмәк вә охумаг. О, охумағы габаға чәкди. Сәнәдләрини (1975-чи илдә) Азәрбајҹан Политехник Институтуна верди. Һәмин али мәктәби битирдикдән сонра тә'јинатла Азәрбајҹан Кәнд Техники-Тә'минат Комитәсинә ишә көндәрилди. Орда комитәнин ишәсалма вә сазлама идарәсинә сазлајычы мүһәндис вәзифәсинә көтүрүлдү. Истеһсалатда вә институтда газандығы билик вә тәҹрүбә онун көмәјинә чатды, чәтинлик чәкмәди. Чох кечмәдән о, бөјүк мүһәндис, апарычы мүһәндис вәзифәләринә ирәли чәкилди. Даһа сонра јарадылмыш "Азәрһејвандарлыгтеххидмәт" Истеһсалат Бирлијиндә план-истеһсалат шө'бәсинин рәис мүавини, шө'бә рәиси вәзифәләриндә чалышды.

Рәһман Јунусов олдугча ишкүзар, тәләбкар иди, үрәји даим гуруб-јаратмаг һәвәси илә чырпынырды. Ондакы бу кими мүсбәт кејфијјәтләр комитә сәдринин диггәтиндән јајынмады. Рәһман Јунусов 1982-чи илдә комитәнин мәркәзи апаратына ишә көтүрүлдү. Әввәлҹә мүһәндис, апарычы вә баш мүһәндис кими чалышды. Сонралар республикамызда кедән ислаһатлар нәтиҹәсиндә бир нечә назирлик бирләшдирилди. О ҹүмләдән, Рәһман Јунусовун фәалијјәт көстәрдији комитә дә Республика Аграр Сәнаје Комитәсинин тәркибинә дахил едилди...

Рәһман Јунусов 1988-чи илдә Абшерон Мадди-Техники Тәҹһизат вә Механикләшдирмә Истеһсалат Бирлијинә рәис тә'јин едилди. Бу, онун һәјатында ән јүксәк вә шәрәфли бир вәзифә иди. Бөјүк һәвәслә ишә башлады, кадрларын сечилмәсинә ҹидди фикир верди, Бирлијин рајонлардакы објектләринин ишинин јүксәлдилмәсинә ҹидди фикир верди, һәр саһәдә јүксәлишә наил олду. Чатышмазлыгларын арадан галдырылмасы үчүн тәдбирләр көрдү. Рәһман Јунусов үрәкдән севдији бу вәзифәдә једди ил чалышараг јахшы ад газанды.

Һазырда Рәһман Јунусов Азәрбајҹан Республикасы Рабитә Назирлијинин "Телерадио" Истеһсалат Бирлијиндә рәис мүавинидир.

ЕЛНУРӘ

Ешидәндә ки, кәндимиздә кәнҹ шаирә вар, севиндим. - Ады - Елнурәдир, - дедиләр.

Көрмәмишдим, кимләрдән олдуғуну да билмирдим. Өјрәндим ки, тракторчу Мусанын нәвәсидир, атасынын ады Чинкиздир.

Мусаны танıјырдым. Әмәксевәр, дашдан чөрәк чыхармағы баҹаран адам иди. Һалал әмәклә сәккиз оғул бөјүдүб, евешик саһиби етмишди.

Елнурәнин ана бабасы Әбдүррәһими дә танıјырдым.

Әбдүррәһим һәр ҹәһәтдән дүзкүн, садә вә сәмими инсан иди. Әлли нҹи илләрдә тез-тез көрүшүрдүк. Һәрдән ше'р јазырды. Ше'рләри примитив олса да, јаддагалан ләвһә јарада билирди. Мәсәлән:

Һачы Рәһим верди бизә бир инәк,
Һәрәмизин әлиндә бир дәјәнәк.
Јавајды, онда хош хисләт көрмәдик,
Ачыгла он кун нахыра сурмәдик,
Салдыг гаранлыг газмаја,
Та чыхыб јолун азмаја.

Әбдүррәһим Нәби мүәллимин гызы Гәшәнкә нишанланмышды.

Нәби мүәллим јеканә өвлады Гәшәнкин үзүнү көрмәмишди. Мүһарибә башлајанда сәфәрбәрлијә алыныб әскәрлијә көндә-

рилмишди. Чәбһәдән јалныз бир мәктубу кәлди. Јазмышды: "Гызым олса, адыны Гәшәнк гојун".

Гызы мәктубундан габаг дүнјаја кәлмишди, адыны Содәр гојмушдулар. Атанын арзусуна әмәл едәрәк ушағы Гәшәнк чағырдылар. Бу адла танынды, Содәр унудулду.

Нәби Нәбијев мүһарибәдән гајытмады. Онун јадикары Гәшәнки анасы Чәмилә, бибиси Әтир бахыб, бөјүтдү. Ләјагәтли оғул олан Әбдүррәһимә әрә вердиләр.

Әбдүррәһимин дә атасы мүһарибәдән гајытмамышды. Ону колхозда чалышан анасы Зәрнишан әзаб-әзијјәтлә бөјүтдү.

Гәшәнк вә Әбдүррәһим! Јарашырдылар бир-биринә.

Лакин онларын хошбәхт аилә һәјаты узун сүрмәди.

Мүһарибә дөврүндә јемәк сарыдан корлуг чәкән Әбдүррәһим чох јашамады. Ондан ики гыз јадикар галды. Гәшәнк колхозда ишләјиб һалал чөрәклә балаларыны бөјүтдү. Бөјүк гызы Чинкизлә аилә гурду...

1999-чу илин бир пајыз күнү Чинкизкилә кетдим. Елнурәни көрдүм. Боj-бухунлу, јарашыглы гыздыр, санки Гәшәнк нәнәси чаванлығындакы көзәллијини она бағышламышды...

Елнурә Чинкиз гызы Һүсејнова Бакы Али Педагожи Гызлар Семинаријасынын тәләбәсидир. Дәрсләрини јахшы охумагла јанашы, ше'р дә јазыр. Бир нечә ше'рини нәзәрдән кечирдим. Үмидверичидир. Инанырам ки, Елнурә чалышганлығы, сә'ји, чошғун илһамы сајәсиндә кәләчәкдә јеткин шаирә олачаг. Она уғурлар арзулајыр вә дөрд ше'рини охучулара тәгдим едирик.

МҮСТӘГИЛЛИК КҮНҮ

Бу күн бајрам күнүдүр,
Шадлыг, севинч күнүдүр.
Севинмәјин јеридир,
Мүстәгиллик күнүдүр.

Гәләбә севинчијлә
Севинирик бу күндә.
Бу бајрам кечир илдә
Халгымызла бирликдә.

Азәрбајчан, һәр ан сән
Бајрамларда оласан.
Милләтинлә бирликдә
Гәләбәләр чаласан.

Нечә зәфәр чалмысан,
Мүстәгиллик алмысан.
Сәнә тохунмаг олмаз,
Чүнки Одлар јурдусан.

Галх ајаға, вәтәндаш,
Торпағымыз алынсын.
Һәр јердә, һәр кушәдә
Зәфәр маршы чалынсын!

Тој-бајрама бүрүнсүн
Елимиз, торпағымыз.
Гој күнәшә санчылсын
Үчрәнкли бајрағымыз!

УНУДА БИЛМӘДИМ

Күнәшә бәнзәјән о күлүшләри,
Шәкәрлә гарышыб онун сөзләри.
Ајлар, илләр кечир, јохдур хәбәри,
Унуда билмирәм ала көзләри.

Мәктуб узаданда мәнә әлләри,
Ачылды гәлбимдә севки күлләри.
О күнләрин галыб хатирәләри,
Унуда билмирәм ала көзләри.

Хәјалым доланды мави көјләрдә,
Севким биһуш етди көј чәмәнләри.
Онун сәсидир бүлбүл нәғмәләри,
Унуда билмәдим ала көзләри.

Јетишди бир күн ајрылыг дәми,
Титрәди гәлбимин назик телләри.
Үрәјим анламады ачы гәһәри,
Унуда билмәдим ала көзләри.

Мән сәни севирәм, инан үрәкдән,
Әтрини алырам әсән күләкдән.
Мин илһам алсам да арзу, диләкдән.
Унуда блмирәм ала көзләри.

ЕЈ ДОСТ

Де, нәдән саралыб солмусан, еј дост,
Сәнин дә мәним кими дәрдинми вар?
О көврәк гәлбини, гәмли көзүнү
Мәним тәк сәни дә көврәлдәнми вар?

Мән нәләр чәкмәдим, Аллаһым билир,
Ичимдә јаныглы севдам инләјир.
Үрәјим ағлајыр, үзүмсә күлүр,
Сәндә дә бунлар јашанырмы, еј дост?

Сәнин дә гәлбиндә һәсрәт һарајы,
Мәним дә үрәјим гәмли, јаралы.
Хошбәхтлик биздән өмүрлүк аралы,
Бу дәрдә нечә чарә гылаг, еј дост?

СӘНИН

Һәсрәтин јүкүнү дашымаг чәтин,
Илк мәһәббәти унутмаг чәтин,
Јаралы үрәји овутмаг чәтин,
Дәрд мәним, гәм мәним, үрәјим сәнин.

Сәнсән һәр заман һәр јердә гәрибим,
Һәр күн ағлајыр гүбарлы үрәјим.

Сән мәним үмидим, арзум, диләјим,
Көзләрәм һәр заман јолуну сәнин.

Көјләрин шимшәји ичимдә мәним,
Јағышын дамласы көзүмдә мәним.
Сәни көзләмәкдән түкәнмир сәбрим,
Јашајыр үрәк хәјалынла сәнин.

ДӘҺНӘЛИ ШИРИНӘМИНИН ЛӘТИФӘЛӘРИНДӘН

"ГАНАТМАДЫМ"

Дәһнә тәнбәлханасында чај ичән Меһралы өзүнү өјүрдү:

- Дүз алты ил тојуг фермасынын мүдири олдум, сизин башыныз һаггы, ај ушаглар, бир тојуғун бурнуну ганатмадым.

Ширинәми дилләнди:

- Меһралы ләлә, сән дәли дејилсән ки, тојуғун боғазы дура-дура бурнуну ганадасан!

ИСА

- Ширинәми, машынла тоз галдырыб бөјрүмүздән өтән ким иди?
- Иса!
- Иса ибн Мәрјәм!
- Хејр! Иса ибн Дәнбәлән!

ТӘ'РИФЛӘМӘЈӘЧӘЈӘМ

Домрул Ҹәфәрабад базарында ат сатырды. Тәсадүфән Ширинәми ора кедир. Бундан севинән Домрул дејир:

- Јахшы кәлмисән, тә'рифлә мәним атымы!

Ширинәми башыны булајыр:

- Тә'рифләмәјәчәјәм! Сән бу атла чејран говуб тутдун, әтиндән мәнә вермәдин.

ШИРИНӘМИНИН "ГАРҒЫШЫ"

Ширинәми бир күн кәнд мағазасынын габағындакы будкада папирос сатыр, мүштәриләрә дејирди:

- Алын, чәкин, түстүсү бурнунуздан кәлсин!

"ҮЧ"

Ширинәми гырх биринчи илдә өзүндән ики јаш кичик гардашы илә бирликдә бешинчи синифдә охујурду. Зәиф шакирд иди, ахсајырды. Бир күн гардашы тарих дәрсиндән "3" алыр. Ширинәми севинчәк олур:

- Охәнк! Бу "3" бизим икимизә дә бәсдир.

ШОР

Ширинәми ушаглыгда гузу отаранда анасы һәр күн онун һејбәсинә шор-чөрәк гојарды. Шор јемәкдән тәнкә кәлән Ширинәми бир күн чөрәји јаван јејиб шору евә кәтирир, килас ағачынын дибинә төкүр. Буну көрән анасы гышгырыр:

- Ај оғул, киласы гурутдун!

- Бәс мән шор јемәкдән гурумамышам, ај ана?!

МӘНИМ ДӘ ШӘКЛИМИ ЧӘКДИР

Күләкли-сазаглы бир күндә Ширинәми халасы оғлу Нурушла шәкил чәкдирмәк үчүн Шәкијә кедәси олурлар. Јола чыхыб машын көзләјирләр. Сојуг Ширинәминин кәләјини кәсир:

- Халаоғлу, дондум, гајыдырам, сән кет, мәним дә шәклими чәкдириб кәтир.

КЕЧДИР

Нуруш ағыр вәзијјәтдә јатырды. Ширинәми онун јанына кәләндә хәстә көзләрини ачыб деди:

- Каш мән дә сәнин кими јејиб-ичән олајдым.

Ширинәми башыны јырғалајыр:

- Даһа кечдир, халаоғлу!

ПИШИК ҮСТҮНДӘ ЈАТЫР

Ширинәми кәндләриндәки әрзаг мағазасында сатычы ишләјирди. Бура кәлән Меһралы печење гутусунун ағзы ачыг олдуғуну көрүб дејир:

- Јешијин гапағыны нијә өртмүрсән? Печенјејә сичан дәјмәз?

- Дәјмәз, Меһралы ләлә, кечәләр пишик печење јешијинин үстүндә јатыр.

НӘ ХЕЈРИ ВАР

Башы ағрыјан Ширинәми өзүнү һәкимә јетирир. Һәким:

- Сојун, јамбызына ијнә вурум, - дејир.

Ширинәми е'тираз един:

- Јамбыза вурулан ијнәнин баша нә хејри вар, ај һәким?!

"АРВАДЫМ ЗАГАТАЛАДАНДЫР"

- Һара кедирсән, Ширинәми?

- Клуба, Нәстәрән!..

- Хејир ола?

- Ләзки шаири Сүлејман Сталскинин анадан олмасынын 125 иллијинә һәср олунмуш кечә кечириләчәк.

- Еләми?.. Мәним арвадым Загаталадандыр, анчаг билмирәм ләзкидир, јохса, авар. Кедим өзүндән сорушум, ләзкидирсә, ону да кәтирим, бирликдә кедәк.

- Бары адыны билирсәнми нишанлынын?

- Билмәмиш оларамы? Једди илдир бир дамын алтында јашајырыг.

Ити аддымларла евләринә кедән Нәстәрән бир аздан гајытды. Тәк иди. Ширинәми дилләнди:

- Ќөрүнүр, арвадын ләзки дејилмиш.
- Һә.
- Аварды?
- Хејр!
- Бәс нәдир?
- Гумуг!

"БИЗ ҮЧ НӘФӘРИК"

Арвады илә Шәкидән кәлән Ширинәми Дәһнәбашында автобусдан дүшәндә үч адамын пулуну верир. Сүрүчү тәәччүбләнир:

- Сиз икисиниз.
- Биз үч нәфәрик! - Ширинәми бахышлары илә һамилә арвадыны көстәрир. - Мән көрпәнин дә пулуну верирәм.

ЈАСТЫГДАН СӘС ЧЫХАРМЫШ

Ќечә сојунуб јеринә кирән Ширинәми оғлуна һансы гызы алмаг барәдә дүшүнүр. Гәрара кәлир ки, Ағамирин гызы Мејрансаны алсын вә бу сөзү јастыға дејиб јатыр.

Сәһәр кәндә сәс јајылыр ки, Ширинәми оғлуна Ағамирин гызы Мејрансаны алыр. Ширинәми һејрәтләнир:

- Мән бу сөзү јастыға демишдим. Јастыгдан да сәс чыхармыш!

АТАЛАР СӨЗҮ

Бир күн Ширинәмидән оғлу сорушур:

- Аталар сөзүнү аталар дүзәлдиб?
- Бәли, оғлум!
- Сән дә атасан, бирини дә сән дүзәлт.
- Дүзәлт дејирсән, дүзәлдим:

Адын нәдир Јашар,
Һәр иш пулла ашар.

- Јахшыдыр. Бирини дә де.

- Дејим:

Адамлара инан һәмишә, амма,
Апрелин бири һеч кәсә инанма!

- Ә'ла! Ә'ла! Јенә дејә биләрсән?
- Дејәрәм:

Һәр охујан Молла Пәнаһ олмаз,
Һәр гарпызчы Пәнаһ Һусејнов.

ШИРИНӘМИНИН ТӘҺСИЛИ

Тәзә танышларындан бири Ширинәмијә дејир:

- Сән көзүачыг, дүнјакөрмүш, һазырчаваб адамсан. Јәгин ки, али тәһсиллисән!
- Хејр! Мән чәми алты синиф, бир коридор гуртармышам!

МАМАДУР

Ширинәми базарда сатычыдан сорушур:

- Мамадур нечәјәдир?

Сатычы дејир:

- Помидора мамадур нијә дејирсән? Адыны дүз десәнә!
- Сәндән ики кило мамадур алачағам, дејирсән мәхрәчими дәјишим?

ПЕЈҒӘМБӘРИ

Ширинәми јол кәнарында бишмиш гарғыдалы сатырды. Автобусдан дүшән шәһәрли оғлан она јанашыр:

- Пејғәмбәри нечәјәдир?

Ширинәми көзләрини дөјүр:

- Нә?
- Пејғәмбәри!
- О нә демәкдир?
- Сатдығын нәдир?
- Гардағалы!
- Нә?
- Гардағалы!
- Биз буна пејғәмбәри, јә'ни, пејғәмбәр буғдасы дејирик, сиз исә гардағалы.

- Сән баш вурдун, мән ајаг, кәл буну орталајаг. Әсл адыны дејәк: гарғыдалы!

ВАГИФ КИМИ

Касыб олан вахт Ширинәмидән сорушурлар ки, бајрамы нечә кечирдин. Дејир Молла Пәнаһ Вагиф кими.

Он илдән сонра варланыр. Сорушурлар:

- Бајрамы нечә кечирдин?
- Вагиф кими.
- А киши, јенә һәмин сөзү дејирсән? Ахы сән...
- Мән бу дәфә бајрамы Вагиф сарајда нечә кечирмишсә, елә кечирмишәм!

ЈЕЗНӘЛӘР

Ширинәми бир күн Низами Нәбијевә деди:

- Анбардар Ширәли сәнин гоһумундур.
- Јанылырсан, гоһум дејил.
- Сүбут едим?
- Бујур!
- Сәнин језнән Сары Јусифдир, Сары Јусифин језнәси Гара Јусифдир, Гара Јусифин језнәси Ибадуллаһдыр, Ибадуллаһын језнәси Диггәтдир, Диггәтин језнәси Рәшиддир, Рәшидин језнәси Шакирдир. Ширәли Шакирин гардашыдыр.
- Паһо! Језнәләр квадраты, кубу кечдиләр, олду језнә үстү једди, ахырынчынын гардашы да гоһумум!..

ЕПИЛОГ ӘВӘЗИНӘ РЕДАКТОР СӨЗҮ

Әзиз охучу! Бизим кәндин бир оғлу да вар! Атасы Садыг, анасы Күлзәриф, кәләчәјә никбин, кечмишә мәфтун олан бир оғлу! Ағрылы-ачылы күнләр јашамыш, кешмәкешли һәјат јолу кечмиш, аманлы-амансыз, аз-чох заман көрмүш, ады да елә Заман олан бир оғлу! Охујуб сона јетдијиниз бу китабын мүәллифи Заман Гарајеви дејирәм. Кәсәрли гәләм саһиби, сатирик һекајәләр, очеркләр, елми-публисистик мәгаләләр, фелјетонлар мүәллифи, журналист Заман Гарајеви дејирәм. Франсанын милли гәһрәманы, һәмјерлимиз Әһмәдијјә Ҹәбрајылова һәср етдији "Харго" романы илә охучуларын рәғбәтини газанан (гәләм достлары, шаирләр, јазычыларын елә зарафатла романын мүәллифинә дә Харго дејирләр), халгымызын јаделлиләрә гаршы азадлыг мүбаризәсинин кениш лөвһәләрини әкс етдирән "Әлинҹә галасы"нда Јахын вә Орта Шәрги ләрзәјә салан Әмир Тејмуру мәғлуб едән, һәм дә ону тәкҹә мүһарибә мејданында јох, алимләр, шаирләр арасында көрән, елмә, ше'рә, сәнәтә јүксәк гијмәт верән, мәктәбләр, мәдрәсәләр ачдыран, Сәмәргәнддә кағыз чыхартдыран, көһнә Сәмәргәнди, Бухараны јенидән гурдуран, саһиб олдуғу мәмләкәтдә јаланын, рүшвәтин көкүнү кәсән, ити зеһинли, күчлү һафизәјә, мөһкәм ирадәјә малик бир дөвләт башчысы Әмир Тејмурун нәҹиб кејфијјәтләрини дә охуҹуја тәгдим едән Заман Гарајеви, "Күрү кечдиләр", "Илдырымлы дијар" романларынын мүәллифи, јазычы Заман Гарајеви дејирәм. Филолокија елмләри намизәди, алим Заман Гарајеви дејирәм.

Көзүнү Бөјүк Дәһнә кәндиндә дүнјаја ачыб. Кәнд мәктәбини битирдикдән сонра 1947-1952-чи илләрдә Бакы Дөвләт Университетинин филолокија факүлтәсиндә тәһсилини давам етдириб. Университети битирдикдән сонра Коранбој вә Шәки рајонларынын кәндләриндә мүәллимлик едиб. Сонралар Азәрбајҹан Дөвләт Телерадио Верилишләри Ширкәтиндә, "Кәнҹлик" нәшријја-

тында, "Кәнд һәјаты" журналында, "Һагг сөз" гәзетиндә ишләјиб. Кәнч јашларындан бәдии јарадычылыға башлајыб. Илк бәдии севинчини ијирми јашында "Ингилаб вә мәдәнијјәт" журналында чап олунмуш (1951, N 9) "Тәшәббүс" һекајәси илә дујуб. О вахтдан бәри дөври мәтбуатда һекајәләри, сатиралары, елми-публисистик мәгаләләри мүнтәзәм чап едилир. Һекајәләр, очеркләр, повестләр, романлар мүәллифи кими он китабы дәрч олунуб. Јүздән артыг елми, бәдии, сијаси китабын редакторудур. Радио далғаларында сәсләнән хејли верилишин, о чүмләдән, "Нина", "Ширинназ", "Боран", "Казаклар", "Өлү чанлар", "Сакит Дон", "Сачлы", "Медалјон", "Ағбулаг дағларында", "Полковник Шабер", "Дәјирман мүһасирәси", "Баһар сулары" вә с. кими сәһнәләшдирилмиш радиопјесләрин мүәллифидир.

Халгымыза јағы кәсилмиш вәтәнсиз ермәниләри ифша едән "Чарпышма", "Доғруја завал јохдур", "Гарабағ дүдәмәси", "Гызылајаг", "Оғру кенераллар", "Гарабағын илк хиласкары" кими әсәрләри гәзет вә журналларда дәрч олунмушдур. З.Гарајев оријиналлығы севән, јенилијә биканә галмајан әдибләрдәндир.

Онун "Јашыл доллар", "Салам, о тајлы гардаш", "Зајыл", "Думанлы күнләр дүшүр Јеган бәјә" кими һекајәләри јүксәк идејалылығына, актуаллығына көрә диггәти даһа чох чәлб едир.

"Дәһнә зијалылары" әдибин нөвбәти китабыдыр. Бу китабы һәр шәһәрин, һәр кәндин инсанларына, биринчи нөвбәдә, мәктәблиләринә вә ағсаггалларына мәсләһәт көрәрдим. Кечмишә бахмағын (һәр кәс дүнјаја кәлән кими онун һәм кечмиши, һәм дә кәләчәји башланыр!), диггәтлә бахмағын кәләчәјә, даһа ишыглы күнләрә хәләли олмадығыны тарих сизләрә, бизләрә дәфәләрлә сүбут едиб. Мүәллиф Бөјүк Дәһнә кәндинин зијалыларына һәср етдији бу китабда кәндин ингилабдан әввәлки маариф хадимләриндән, онларын мүстәгил Азәрбајчан Чүмһуријјәти заманы тә'лим вә тәһсил саһәсиндәки фәалијјәтләриндән, Совет дөврүндә вә нәһајәт, бу күнкү мүстәгил Азәрбајчан Республикасы илләриндә әрсәјә чатан зијалыларындан кифајәт гәдәр кениш сөһбәт ачыр. Кәндин һәр бир зијалысынын, хүсусилә, ингилабдан габагкы зијалысынын кечдији һәјат јолуну, онун јашадығы дөврүн мәһрумијјәтләри, чәтинликләри, чатышмазлыглары илә бирликдә сәлис бир очерк дили илә охучуја тәгдим едир. Китабы вәрәгләдикчә көрүрсән ки, З. Гарајев кәндинин һәр бир сакинини, фәһләсини, әмәкчисини, маарифчисини, мүәллимини, мүһәндисини, мүғәннисини, хејријјәчисини, тарихчисини, журналистини, алимини вә с. бөјүк рәғбәт вә мәһәббәтлә, һәм дә фактларла тәсвир едир...

Бу китабда һаггында охудуғунуз адамлар сизин кәнддә дә вар, бизим кәнддә дә! Сизин шәһәрдә дә вар, бизим шәһәрдә дә! Мәкәр сизин кәнддә, шәһәрдә, күчәниздә, мәһәлләниздә Аббасов олмајыб вә ја јохдур?! Дүнја хали дејил. Јәгин ки, вар. Заман Гарајев мәһз өз кәндиндән Аббасовлары, Гәдирлиләри, Әбдүррәһимовлары вә с. сечиб, үмумиләшдирмәләр апарыб, китабына дахил едиб. Бу сојадлар Азәрбајчанымызын һәр кушәсиндә вар. Бу да мүәллифин илк бахышдан јығчам көрүнән, әслиндә, јарадычы бәдии тәфәккүрүнүн мәһсулудур.

Мөһтәрәм охучу! Бир дә диггәт јетирин. З. Гарајев тәкчә өз кәндиндән дејил, мәним, сәнин, бизим, сизин кәндиниздән јазыб бу китабы! Үрәји истәјиб, көнлүндән кечиб, елә она көрә дә зәһмәт чәкиб, гапы-гапы кәзиб, 700 нәфәрлик Вәтән мүһарибәси иштиракчыларынын аиләләрини, онларын балаларыны, нәвәләрини диндириб, шәкилләрини арајыб-ахтарыб, Гарабағ шәһидләринин валидејнләринин, гоһумларынын, достларынын кәдәринә шәрик олуб, адларыны, сојадларыны өјрәниб, шәһидләрин мүгәддәс мәзарларыны зијарәт едиб, һалдан-һала дүшүб, сөзлә ифадәси чәтин олан анлар јашајыб бу гәләм саһиби! Сизи билмирәм, мәнчә јахшы јазыб. Бир дә ону билирәм вә сизә дә мәсләһәт көрүрәм ки, мәним јухарыда бир гәдәр һәјәчанла јаздығым фикри кәлин бир гәдәр редактә едәк. Вә дејәк ки, мәрһум С. Вурғун "Ел билир ки, сән мәнимсән..." дејәндә һамымызын Вәтәнини, торпағыны нәзәрдә тутурдуса, М. Чәлил, "Неһрәм" кәндиндән јазанда Азәрбајчанымызын бүтүн кәндләрини үмумиләшдирирдисә, Б. Ваһабзадә "Латын дили" илә ана дилимизи горумаға, әзизләмәјә сәсләјирдисә, Анар "Бешмәртәбәли евин алтынчы мәртәбәси"ндәки инсанлары биринчи мәртәбәдә - торпаға, тәбиәтә, чәмијјәтә јахын бир мәканда севиндирир, күлдүрүр, ағладырса, башга сөзлә, мәним халгым, мәним мүасирим дејирсә, јахуд да "Дәдә Горгуд"ла мәним кечмишим, мәним фәхрим демәк истәјирсә, З. Гарајев дә "мәним кәндим", "бизим кәндимиз" јазанда Азәрбајчан елини, Азәрбајчан мәканыны тәрәннүм едир, Азәрбајчан зијалысынын ишини-әмәлини, фәалијјәтини нәзәрдә тутур. Башга сөзлә, бу јазымын әввәлинә гајыдараг дејирәм ки, бизим Азәрбајчанын бир оғлу да вар! Атасы Садыг, анасы Күлзәриф, бабасы Азәрбајчан олан бир оғлу - Заман Гарајев! Кәлин, даһа бөјүк уғурлар диләјәк Заман Гарајевә!

Мә'лумат НУРӘДДИНОВ

АЛИМ ӨВЛАДЛЫ ВАЛИДЕЈНЛӘР

Күлзәриф Һүсејн гызы

Чәлаләддин Мәммәдәли оғлу

Маһтаб Хәлилова вә Моллаağa Нурәддинов

Нургәләм вә Афәридә Јунусовлар

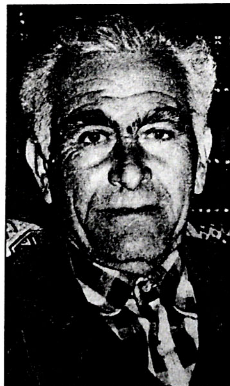

Баһад Баһадов

Атамкиши Әмкишијев

МҮНДӘРИЧАТ

Техники редактору **Сарван Ағајев**
Корректорлар: **С. Мәммәдова, Х. Идрисова**

Јығылмаға верилмиш 15.VII.2000. Чапа имзаланмыш 10.VIII.2000.
Кағыз форматы 84х108 1/32. Шәрти чап вәрәги 8,4.
Физики чап вәрәги 9.5. Тиражы 500. Сифариш 3298

"Азәрбајчан" нәшријјатынын мәтбәәсиндә чап олунуб.
"Шуша" нәшријјаты, 370146, Бакы, Мәтбуат проспекти,
529-чу мәһәллә, 3-чү мәртәбә.